د پوهني وزارت
د تعليمي نصاب د پراختيا او د ښوونکو د
روزنې معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو
د تاليف لوی رياست

پښتو

دولسم ټولګی

پښتو _ دولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۶ هـ. ش.

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري. اخيستنه او خرڅونه يې
په کلکه منع ده. له سر غړونکو سره قانوني چلن کيږي.

moe.curriculum@gmail.com

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوخو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهني وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو د روزنې معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف

لوی ریاست

پښتو

دولسم ټولګی

۱۳۹۶ هـ. ش. کال

مؤلف:

ـ محمد زرين انځور

علمي او مسلکي ایډیټ:

ـ پوهنمل بريالی باجوړی

ديني، سياسي او کلتوري کمېټه:

ـ حبيب الله راحل د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې د پوهنې وزارت سلاکار.

ـ مولوي پيرمحمد روحاني

د څارنې کمېټه:

ـ دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا او د ښوونکو د روزنې معين.

ـ دکتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې رئيس.

ـ دکتور محمد يوسف نيازی د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رياست سرپرست.

کمپوز او ډيزاين:

ـ صفت الله مومند

د چاپ د سمون چارې: محمد کبير حقمل د پوهنې وزارت د خپرونو او اطلاعاتو رئيس.

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزیر پیغام

د لوی خدای ﷻ ډېر شکر دی چې انسان یې په احسن تقویم کې پیدا او هغه ته یې د خبرو کولو توان ورکړ او د علم او فکر پر ګاڼه یې سمبال کړ. ډېر درود دې وي د اسلام پر ګران پیغمبر حضرت محمد مصطفی ﷺ چې د انسانیت ستر ښوونکی دی او د رحمت، لارښوونې او روښنایي پیغام راوړونکی.

ښوونه او روزنه په هره ټولنه کې د بدلون او پراختیا بنسټ دی. د ښوونې او روزنې اصلي موخه د انسان د بالقوه ځواکونو فعالول او د هغه د پټو استعدادونو غوړول دي.

درسي کتاب د ښوونې او روزنې په بهیر کې یو مهم رکن بلل کیږي چې له نوو علمي بدلونونو او پرمختګونو سره اوږه په اوږه د ټولنې له اړتیاوو سره سم تالیف کیږي. درسي کتابونه باید د منځپانګې له مخې خورا بډای وي چې وکړای شي د علومو له نوو لاسته راوړنو سره مل دیني او اخلاقي زده کړې د نوو میتودونو له لارې زده کوونکو ته ولیږدوي.

دغه کتاب چې اوس ستاسو په واک کې دی، د همدغو پورته ځانګړنو پر بنسټ چمتو او تألیف شوی دی. د پوهنې وزارت تل زیار باسي چې په هېواد کې تعلیمي نصاب او درسي کتابونه د اسلامي ښوونې او روزنې او د ملي هویت د ساتلو پر بنسټ جوړ او له علمي معیارونو، نوو روزنیزو میتودونو او د نړۍ له علمي پرمختګونو سره سم چمتو کړي. د زده کوونکو استعدادونه په ټولو اخلاقي او علمي خواوو کې وغوړیږي او په هغوی کې د تفکر او نوښت توان او د پلټنې حس پیاوړی کړي. د خبرو اترو او پیرزوینې د فرهنګ دودول، د هېواد پالنې او د مینې او محبت د حس پیاوړی کول، ښښنه او پیوستون د پوهنې د وزارت نورې غوښتنې دي چې ښایي د لوست په کتابونو کې ورته پام وشي.

درسي کتابونه د ښه او مسلکي ښوونکي له درلودو پرته نشي کولای تاکل شوي موخې ترلاسه کړي. ښوونکی د ښوونې او روزنې یو مهم جزء او د ښوونې او روزنې د پروګرامونو پلي کوونکی دی. د هېواد له ژمنو او زړه سواندو ښوونکو څخه، چې د تور تم او ناپوهۍ په وړاندې یې جګړه خپله دنده ګرځولې، دوستانه هیله لرم د تعلیمي نصاب په دقیق او مخلصانه تطبیق کې د هېواد ماشومان، نجونې او تنکي ځوانان د پوهې، اخلاقو او معنویت لوړو څوکو ته ورسوي.

د هېواد د زده کړې د نظام برۍ د خلکو له جدي مرستو پرته امکان نه لري. له دې امله له ټولو قشرونو او د ملت له شریفو خلکو، په تیره بیا له کورنیو او د زده کوونکو له درنو اولیاوو څخه هیله لرم چې د معارف د موخو د لاسته راوړو په برخه کې له هیڅ ډول مرستې څخه ډډه ونه کړي. دغه راز له ټولو لیکوالو، پوهانو، د ښوونې او روزنې له ماهرینو او د زده کوونکو له محترمو اولیاوو څخه هیله کېږي چې په خپلو رغنده نظرونو، وړاندیزونو او نیوکو د درسي کتابونو په لاښه والي کې د پوهنې له وزارت سره مرسته وکړي.

لازمه بولم له ټولو ښاغلو مؤلفانو، د پوهنې وزارت له اداري او فني کارکوونکو او له ملي او نړیوالو بنسټونو څخه، چې د دغه کتاب په چمتو کولو، چاپولو او وېش کې یې زیار ایستلی او مرسته یې کړې، مننه وکړم.

په پای کې له لوی خدای ﷻ څخه غواړم چې په خپله بې پایه مهربانۍ له موږ سره د پوهنې د سپېڅلو ارمانونو په لاسته راوړلو کې مرسته وکړي. انه سمیع قریب مجیب.

د پوهنې وزیر

دوکتور اسدالله حنیف بلخي

لیک لړ

شمېره	د لوست نوم	مخ
لومړی لوست	د عرفان روښنايي	۱
دویم لوست	نعت	۵
دریم لوست	پښتو او پښتانه	۹
څلورم لوست	سليمان ماکو او د هغه ((تذكرة الاولياء))	۱۵
پنځم لوست	پښتو ولسي ادبيات	۲۱
شپږم لوست	د ښکارندوی بوللـه	۳۱
اووم لوست	په شعر کې قافيه	۳۹
اتم لوست	ادبيات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره	۴۵

شمېره	د لوست نوم	مخ
نهم لوست	د خوشحال بابا دستارنامه	٥١
لسم لوست	پښتو قلمي پانگه	٥٧
یوولسم لوست	عبدالحمید مومند	٦٣
دولسم لوست	احمد شاهي شهنامه	٧١
دیارلسم لوست	د پښتو ادبیاتو اوسنۍ دوره	٧٧
څوارلسم لوست	غني خان ــ نه هېرېدونکی شاعر	٨٧
پنځلسم لوست	په بهر کې پښتو پوهان	٩٧
شپاړسم لوست	الف جانه خټک	١٠٧
اوولسم لوست	کیسه او ژوند	١١٣
اتلسم لوست	شفیق او پښتو لنډه کیسه	١٢١
نولسم لوست	د رېو اوبو ونه	١٣١
شلم لوست	په پښتو کې ناول لیکنه	١٣٩
یوویشتم لوست	ویکتور هوگو ــ د فرانسې نومیالی لیکوال	١٤٥
دوه ویشتم لوست	ژوند او چاپېریال	١٥١
درویشتم لوست	مقاله څنگه ولیکو؟	١٥٧
څلرویشتم لوست	پوهاند حبیبي، لیکوال او څېړونکی	١٦٣
پنځه ویشتم لوست	د شرابو (الکولو) زیانونه	١٧١
شپږویشتم لوست	د شعر په اړه څرگندونې	١٧٧
اوویشتم لوست	د ماین، ناچاودو توکو معلولیت رواني اغېزې	١٨٣
اته ویشتم لوست	ادبي کره کتنه	١٨٩
	وییپانگه	١٩٥
	اخځلیکونه	٢٠٢

د عرفان روښنايي

د عرفاني شاعرۍ په هکله څومره معلومات لرئ؟

په پښتو کې د دعايه شاعرۍ بل نوم څه دی؟

د دولسم ټولګي پښتو کتاب د لوی خدای جل جلاله په نامه پيلوو. موږ او تاسو د هرکار پيل د الله جل جلاله په نوم کوو او له دې څخه مو موخه دا وي چې په کار کې مو خير او برکت پيدا شي. دولسم ټولګی زموږ د ثانوي زده کړو وروستی ټولګی دی او موږ يې د خدای پاک په سپېڅلي نامه پيلوو او هيله کوو چې راتلونکي ته هم د خپل ځان لپاره، هم د خپلې کورنۍ لپاره، هم د افغاني ټولنې او هم د ټولې بشري ټولنې لپاره يو خير غوښتونکی، مهربان او کارپوه انسان راڅخه جوړ شي. په همدې هيله دغه کتاب د پښتو د نوميالي کلاسيک شاعر علي محمد مخلص په دې لاندې مناجات پيلوو.

نن د زړه دانايي غواړم له وهابه
له دښنو رهايي غواړم له وهابه
چې گويا په تسبيحات په مواعظ وي
فرقاني گويايي غواړم له وهابه
په هر بوی چې شم اگاه مولا مې ياد شي
اينچنين پويايي غواړم له وهابه
چې ازاد د دواړو کونو له سودا وي
هسې زړه شيدايي غواړم له وهابه
چې فاني شي بقايي د ابد مومي
د ابد بقايي غواړم له وهابه
چې هيڅ څيز مې په نظر کې حايل نه وي
د وحدت هوايي غواړم له وهابه
معرفت د زړه افتاب زړه يې روښن دی
د عرفان روښنايي غواړم له وهابه
چې په خوی شي ښايسته، ښايسته تل وي
زه خودي زيبايي غواړم له وهابه
گدايي د حق په در لويه شاهي ده
دا مخلص گدايي غواړم له وهابه

د شاعر پېژندګلوي:

علي محمد مخلص په پښتو کې د روښاني غورځنګ له نومياليو شاعرانو او ليکوالو څخه دی. هغه د ابابکر کندهاري شينواري زوی دی.

ابابکر د احداد او الهداد د پوځونو يو قومندان و، کله چې احداد او الهداد سره خوابدي شول، نو الهداد (رشيد خان) هندوستان ته لاړ. ابابکر هم د هغه په ډله کې و. نوموړی د پښتو شاعر او ليکوال و. د ((مراة العارفين)) او ((سراج العارفين)) کتابونو مؤلف دی.

علي محمد مخلص په غالب ګومان د ۱۰۱۵ او ۱۰۲۰ هـ. ق. کلونو په شاوخوا کې زېږېدلی دی. څېړونکي وايي چې هغه به يا په کندهار او يا هم په تيرا کې زېږېدلی وي چې د روښاني غورځنګ روحاني او عسکري مرکز و او د هغه د مور پلارګنۍ سيمه وه. نوموړی عالم او فاضل شخص و. مشهور اثر يې د بايزيد روښان ((حالنامه)) ده چې په فارسي ژبه يې ليکلې او د پير روښان او روښاني غورځنګ په اړه يکې ډېر مهم او لومړی لاس تاريخي مواد وړاندې کوي. د شعرونو ديوان يې د ډاکټر پرويز مهجور خويشکي په همت چاپ او خپور شوی دی. يوه منثوره رساله يې هم د هندوستان په کتابتونونو کې پيدا شوې ده.

د علي محمد مخلص د مړينې دقيقه نېټه نه ده ښکاره، خو د هغه د ديوان او حالنامې د پېښو له بيان څخه يې د مړينې نېټه د ۱۰۸۰هـ. ق. حدود اټکلولی شو.

څرګندونه

احداد او الهداد: د بايزيد روښان او روښاني غورځنګ د مبارزو مخکښان وو.

فعالیتونه

۱ـ یو یو زده کوونکی دې ددغه مناجات یو یو بیت ولولي. د لومړني زده کوونکي د بیت له لوستلو وروسته دې یو تن په خپله خوښه د بیت معنا وکړي او یو څه خبرې دې پرې وکړي. د دویم زده کوونکي د بیت له لوستلو وروسته دې د بیت د معنا او تفسیر په اړه ښوونکی خپله یو تن انتخاب کړي.

۲ـ یو یو شاګرد دې په خپله خوښه له یو یو ټولګیوال څخه ددغو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي او د معنا په څنګ کې دې یې په یوه ادبي جمله کې وکاروي:

ډېننه، تسبیحات، فرقان، معرفت، فاني، وحدت، شیدایي، رهایي

۳ـ ددغه مناجات د عمومي مفهوم په اړه دې پنځه تنه زده کوونکي لنډې خبرې وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

ـ تاسو په پښتو ژبه کې کوم کوم عرفاني او تصوفي شاعران پېژنئ؟

ـ د بایزید روښان د ملي او عرفاني غورځنګ د کومو شاعرانو نومونه مو یاد دي؟

ـ د روښاني غورځنګ شاعرانو څه ډول شاعري کړې ده؟

کورنی دنده

زده کوونکي دې په پښتو پخوانیو ادبیاتو کې د تصوفي او عرفاني شاعرۍ په اړه نیمه پاڼه په خپلو کورونو کې ولیکي، د ځینو شاعرانو نومونه دې واخلي او د هغوی د کتابونو لنډه یادونه دې وکړي.

نعت

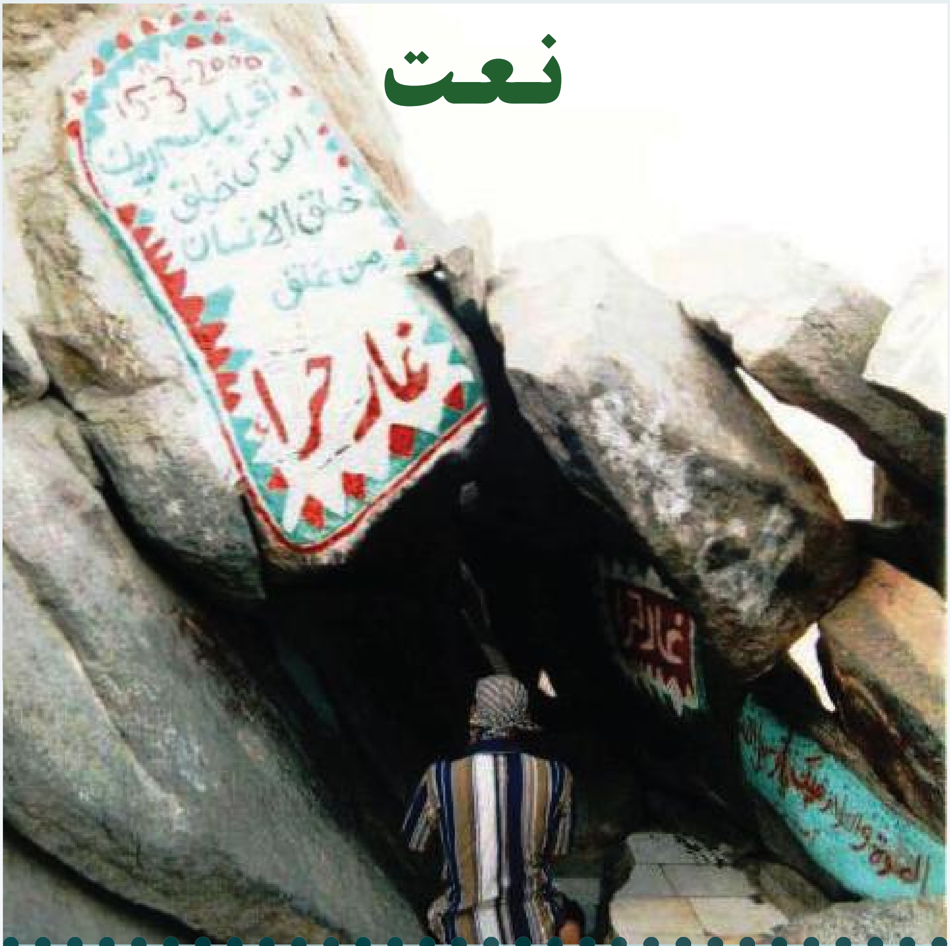

د اسلام د مبارک پیغمبر حضرت محمدﷺ په ستاینه کې زمونږ ډېرو شاعرانو د خپلو قلمونو ښایست د خپلو دیوانونو پر پاڼو شیندلی دی. شاعرانو د حضرت پیغمبرﷺ د ستاینې پر کربښو د خپل شعر دیوانونه متبرک کړي دي.

په دغه لوست کې به موږ هم خپل کتاب د خپل پیغمبرﷺ په ستاینه او یادونه سپېڅلی کړو. دغه نعت د پښتو د پیاوړي شاعر حاجي جمعه بارکزي دیوان څخه غوره شوی دی.

تر نامه دې سم قربان ستا محمدهﷺ
هم تر واړه خاندان ستا محمدهﷺ

چې رضا دې په رضا و خاوند ورکړه
هر مشکل يې کړ اسان ستا محمده ﷺ

معرفت دې تر توحيده پورې تللی
بل څوک نه وينم په شان ستا محمده ﷺ

پيغمبران يولک څلېريشت زره وايي
رب کړه واړه خادمان ستا محمدهﷺ

که معراج دموسی پاس پر کوه طور و
رب معراج کړ لامکان ستا محمده ﷺ

رب منسوخه کړه درې واړه کتابونه
چې يې ر استاوه فرقان ستا محمده ﷺ

تې (ته يې) سردار په دواړو کونو په قدرت کړې
هم تابع دې اين و آن ستا محمدهﷺ

غفلت حرص ورڅخه ولاړ قناعت ونيو
هم پر زړه باندې مکان ستا محمدهﷺ

په معنی يې د رموزو پوهولې
رب په باب کی مهربان ستا محمدهﷺ

تر ازله به باقي وي تل ترتله
کمال نه لري نقصان ستا محمدهﷺ

نور دينونه يې منسوخ کړه همه واړه
چې بنه دين يې کړ برهان ستا محمدهﷺ

د توحيد د باغ گلاب يې غوړيدلې
معطر په بوی جهان ستا محمدهﷺ

بل چراغ دي د يقين د وړاندې ونيو
مخفي راز سو در عيان ستا محمدهﷺ
و مکان ته د لويی دې نه رسيږي
او العزم مرسلان ستا محمدهﷺ
زه يې کله کړم ادا صفت دې کيږي
پر زمين و پر آسمان ستا محمده ﷺ
ما "جمعه" دې د باور لاسونه دواړه
لگولي پرگريوان ستا محمدهﷺ

د شاعر پېژندگلوي:

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې له نوميالیو شاعرانو څخه دی. دکندهار په ماشور نومې کلي کې زېږېدلی دی. په پښتنانه شعرا کې يې د مړينې نېټه (۱۲۵۹هـ.ق.) ښودلې ده.

دی د سردار کُندل خان معاصر و چې د نوموړي لومړنی واکمني پخپلو شعرونو کې يادوي. ديوان يې په کابل کې په (۱۳۶۰هـ.ق.) کال چاپ شوی دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې له يوې مخې ددې نعت شريف يو يو بيت ولولي، کله چې ټول نعت په لوړ غږ ولوستل شو، بيا دې نو پاتې زده کوونکي يو يو بيت معنا او د هر بيت په اړه دې يو څه خبرې وکړي.

۲ـ هر یو زده کوونکی دې د پښتو د لرغونې او منځنۍ دورې د شاعرانو له ډلې څخه د یو یو نوم واخلي، هېڅوک دې تکرار نوم نه اخلي.

۳ـ یو شاګرد دې دغه لغتونه پر تخته ولیکي او بیا دې یو بل شاګرد توري درې ته پورته شي، له دغه لوست څخه دې اته نور لغتونه ولیکي، بیا دې شپاړس تنه زده کوونکي دغه لغتونه یو یو معنا کړي او دا دې هم ووایي چې دا اسم دی که صفت یا فعل؟
واړه، پاس، منسوخ، لامکان، غوړېدل، باور.

۴ـ په حمد او نعت کې پر کومو موضوعګانو خبرې کېږي؟
دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په مخ کې پرې رڼا واچوي.

۵ـ د نعت دغه بیت څه معنا لري؟

رب منسوخه کړې درې واړه کتابونه
چې یې ر استاوه فرقان ستا محمده ﷺ

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه نعت شریف یو ځل بیا په خپلو کورونو کې ولولي او بیا دې د ټول نعت لنډ مفهوم په نیم مخ کې په خپلو کتابچو کې ولیکي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ښوونکی په انتخابي ډول د پنځو تنو شاګردانو لیکنې ټولو ته واوروي.

پښتو او پښتانه

د پښتو ژبې او يا په عمومي توګه د پښتنو په هکله به تاسو خامخا يو څه لوستي او اورېدلي وي. يعنې دا چې د پښتو ژبې منشاء او چېنه چېرته ده او د ژبو له کومې کورنۍ سره اړه لري؟ يا دا چې پښتانه په کوم توکم پورې مربوط دي؟

دغه ډول څېړنو ته اتنولوجي هم وايي چې د توکم يا نژاد تاريخي علمي څېړنه کوي. د ژبې د تاريخي اړيکو په باب څېړنه په ژبپوهنه پورې هم اړه پيدا کوي.

په دې لوست کې د پښتو او پښتنو په اړه دغه لنډه تاريخي څېړنه کوو.

- پښتو ژبه د ژبو په کومې کورنۍ پورې تړلې ده؟
- ستاسو په نظر پښتانه په کوم توکم پورې تړلي دي؟
- د آريايانو په اړه مو څه لوستي دي؟

پښتو د نړۍ له پخوانیو ژبو څخه ده. پښتانه هم د نړۍ د یو پخواني تېر په توګه د اوږد تاریخ لرونکي دي. د پښتنو د توکم (نژاد) په اړه د پوهانو او څېړونکو له خوا تراوسه پورې بېلابېلې نظريې وړکړل شوې دي.

یو شمېر کسانو د پښتنو په اړه د هغوی د ((سامي)) توکم نظریه ورکړې وه او دوی یې له آره (بني اسرائیل) ګڼلي وو. پښتو یې هم پر همدغې ژبنۍ کورنۍ پورې نښتې ګڼلې وه. دغه نظر یوازې یوازې یوه افسانوي او له حقیقته لرې نظریه وه چې پر هېڅ ډول علمي څېړنو او اصولو نه وه ولاړه.

د نړۍ پوهانو د خپلو علمي څېړنو په رڼا کې دا موضوع پوره څېړلې ده. پښتو یې هندو آریايي یا ایندو- جرمن ژبو په کتار کې یوه پخوانۍ ژبه ګڼلې ده. پښتانه یې هم د آریایي توکم مربوط ولس ګڼلی دی.

((د افغانستان ژبې او توکمونه)) په نوم د کتاب مؤلف اروانباد دوست شینواري په دې اړه اوږده څېړنه کړې ده چې افغانستان د آریایي ژبو زانګو ده. د هغه د څېړنو ځینو برخو ته پاملرنه اړینه ده:

د معاصر افغانستان په خاوره کې دننه او د هغه د باندې په ګاونډیو نږدې سیمو کې ارکیالوژیکي (لرغونپوهنیزې) پلټنې او څېړنې او د هغو نتیجې څېړونکو ته دا قناعت ورکوي چې افغانستان د لرغونو آریايي قومونو زانګو او ټاټوبی دی. بشر چې د تاریخي پېښو ډېر تیاره اړخونه نن د زیار، هاند او فني وسایلو په مرسته روښانه کړي، د نولسمې پېړۍ له پیله دا نظریه ورته پیدا شوې چې پښتانه د بشري لویو کورنیو په لړ کې هندو اروپايي او په هغه کې آریايي باختري توکم دی. دا نظریه د پښتونخوا د لرغونو تاریخي اسنادو او له نورو ژبو سره د پښتو په تاریخي مقایسوي رڼا کې سپینه شوې ده.

مهمه خبره داده چې د هر اړخیزو څېړنو په رڼا کې پښتو ژبه د هندو اروپايي، یا هندو آریايي یا هندو جرمن ژبو په کتار کې خپل ځانګړی ځای لري. څرنګه چې ژبنۍ تاریخي او مقایسوي څېړنې یو علم دی او د همدغه علم په چوکاټ کې پښتو آریايي ژبه ګڼل کېږي، نو خپله ولس یې هم ((چې پښتانه دي))، په همدغه توکم پورې اړه لري.

ارواښاد پوهاند حبیب الله تږی په خپل (پښتانه) نومي کتاب کې په دې هکله د نرۍ د بېلابېلو پوهانو او څېړونکو نظرونه راوړي دي. هغه وايي:
هر څومره چې د ژبې تاریخي مقایسوي څېړنې زیاتره د علم حیثیت غوره کاوه، د ژبو په باره کې مطالعه هم هغومره دقیقه کېدله. د پښتو په برخه کې هم پوهانو یوازې په دې قناعت ونه کړ چې د هندو- آریايي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه آریايي ژبه یې وبولي، بلکې غوښتل یې دا هم معلومه کړي چې ددغې لویې کورنۍ له کومې څانګې سره خاص ارتباط لري. څرنګه چې په پښتو کې د هندو آریايي ژبو د لویې کورنۍ د دواړو ډلو (ختیځ او لویدیځ) ځانګړتیاوې په پراخه توګه شته دي، هغه پوهان چې پښتو یې د هندو اروپايي یا هندو آریايي ژبو په ختیځه یا هندي څانګې پورې اړونده ګڼلې وه، په هغوی کې دغه نومونه د یادولو دي: رابرټ لیچ، رودولف هورنل او نور... هغه پوهان چې پښتو یې ددغې لویې کورنۍ په لویدیځه څانګه پورې اړونده ګڼلې، دغه پوهان دي: شپیلي ډیور، ماکس میولر او نور...
یو شمېر پوهانو بیا دا خبره په ډېره څرګنده توګه کړې ده چې پښتو د هندو آریايي ژبو په دوو ختیځو او لویدیځو څانګو کې (یا د سانسکریت او اوستا) په څنګ کې خپل یو ځانګړی هویت (پېژند) لري او په حقیقت کې د دواړو ترمنځ د اتصال کړۍ ده.
نومیالی ختیځ پوه جیمز ډارمستتر په دې نظر دی چې پښتو له زند یا اوستا سره نږدې اړیکې لري، خو د هندي ژبو یو شمېر ځانګړنې یې هم خپلې کړې دي. یو شمېر اوسني ژبپوهان لکه د جرمني سبیستیان هاینه هم په دې نظر دي چې پښتو د جوړښت او د لغاتو د پانګې دواړو په برخه کې له بلې هرې ژبې څخه زیات له اوستا سره نږدې ده.
پوهاند عبدالحی حبیبي ((د پښتو ادبیاتو تاریخ)) په لومړي ټوک کې په دې اړه ډېرې زیاتې څېړنې کړې دي. له اوستا (زند) او سنسکریت (ریګویدا) سره یې د پښتو ژبې هر اړخیزه پرتله کړې ده، هغه هم دې پایلې ته رسېدلی دی چې پښتو ژبه له اصلي (لومړنې) اروپايي ژبې څخه راجلا شوې ژبه ده، چې له اوستا او سنسکریت سره اړیکې لري او د دوی ترمنځ واقع ده. په حقیقت کې د دوی د وصل د کړۍ په توګه ارزښت لري.

د متن لنډیز:

پښتو یوه لرغوني ژبه او پښتانه د نړۍ یو لرغونی ټبر یا ولس دی. د هغو هر اړخیزو څېړنو په پایله کې چې کورنیو او بهرنیو څېړونکو مؤرخینو او ژبپوهانو کړې دي، پښتو د هندو اروپایي یا آریایي ژبو د کورنۍ یوه مهمه ژبه ده. په دې توګه نو دډغې ژبې ویونکي هم په همدغه توکم یا همدغه لویه کورنۍ پورې اړه لري.

څېړونکو او ژبپوهانو په دې برخه کې هم څېړنې کړې چې د آریایي ژبو د لویې کورنۍ په کومه څانګه کې د پښتو ژبې موقعیت تثبیت کړي؟ ځینو څېړونکو له سنسکریت او ځینو له اوستا سره پښتو نږدې ګڼلې ده، خو یو شمېر پوهان او د ژبو څېړونکي نظر لري چې پښتو د آریایي ژبو د ختیځو او لویدیځو څانګو ترمنځ واقع ده او د سنسکریت (ریګویدا) او زند (اوستا) ترمنځ د اتصال د کړۍ په څېر ده.

څرګندوني

اتنولوجي (اتنوګرافي) د بشر د توکم او نژاد په اړه علمي څېړنو ته ویل کېږي.

ارکیالوجي (ارکیالوژي ـ لرغونپوهنه) د نړۍ د لرغوني تاریخ په اړه، د لرغونو انسانانو، لرغونو تمدنونو او لرغونو موجوداتو په اړه څېړنې کوي. د ولسونو د لرغوني تاریخ او لرغونو نښو نښانو په اړه څېړنې ددې علم موضوع ده.

هندو اروپایي: دغه اصطلاحات د نړۍ د بېلابېلو ژبپوهانو له خوا په بېلابېله بڼه راغلي دي. چا هندو اروپایي، چا هندو جرمن، چا هندو آریایي اصطلاح کارولې ده، خو د ټولو موخه ترې هماغه هندو اروپایي ژبنۍ کورنۍ ده چې د ختیځ او لویدیځ هېوادونو او ولسونو ډېرې ژبې پکې راداخلېږي. پښتو ژبه هم په همدغه کورنۍ کې شامله ده.

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې ددې لوست په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- دا چې پښتانه په (سامي) توکم پورې مربوط دي، دغه نظریه کوم علمي بنسټ لري، که نه؟
- د آریایي ژبو په کتارکې د پښتو ژبې مقام کوم دی؟
- پوهانو پښتو ژبه د آریایي ژبو په کورنۍ کې په کومو کومو ځانګو پورې تړلې ده؟

۲_ په دغو څلورو ځوابونو کې کوم یو سم دی، په نښه یې کړئ:

الف: پښتو د هندو اروپایي یا هندو جرمن کورنۍ په ژبو پورې اړه لري.

ب: پښتو د سامي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه ده.

ج: پښتو د تُرکي ژبو کورنۍ ته منسوبه ده.

د: درې واړه ځوابونه سم دي.

۳_ زده کوونکي دې ددغو درېو موضوعګانو په اړه په وار سره لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د پښتو ژبې لرغونتوب
- پښتو د آریایي ژبو د دوو لویو څانګو د اتصال د کړۍ په توګه
- افغانستان د آریایانو ټاټوبی

ددې لوست تر يو ځل بيا لوستلو وروسته د پښتو ژبې په اړه د پوهانو د هغو دريو نظرونو لنډيز وليکئ چې د آريايي ژبو د کورنۍ په کومو کومو څانګو پورې يې اړونده ګڼلې ده.

لا تر اوسه يې ماغزه په قرار نه دي
چا چې ما سره وهلی سر په سنګ دی
لا په خوب کې په لړزه پريوځي له کټه
چې د چا تر غوږ زما د توري شرنګ دی
د خوشحال د زړه د حال نندارہ وکړه
که د تخت د پاسه کښېني هم ملنګ دی
((خوشحال خان خټک))

طوطي مې ووت نن له قفسه
خالي کالبد يم زه بې نفسه
رب په غربت کې لکه بېکس کړم
خدای دې څوک نه کا هسې بېکسه
((د پيرمحمد کاکړ له ديوان څخه))

سلیمان ماکو او د هغه «تذکرة الاولیاء»

تذکرة الاولیاء د پښتو د لرغوني نثر یو کتاب دی. تاسو د لسم ټولګي په پښتو کتاب کې د پښتو ادب د لرغوني دورې په هکله پوره معلومات ترلاسه کړي وو. د پښتو ادب په لرغوني دوره کې مو د پښتو نثر د پیلامې د آثارو په باب هم یو څه لوستي وو.

دادی په دې لوست کې د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء په اړه بشپړې خبرې لرو. تاسو به په دې لوست کې د پښتو لرغوني نثر دغه کتاب په پوره ډول وپېژنئ او د پښتو د لرغوني نثر په ځانګړنو به خبر شئ.

سليمان ماکو د پښتو د لرغوني دورې پياوړی ليکوال دی. هغه د ((تذکرة الاولياء))
په نوم يو ډېر مهم اثر په پښتو نثر ليکلی دی چې له بده مرغه ټول کتاب يې لاس ته نه
دی راغلی او يوازې د پيل څو پاڼې يې د اروانباد استاد پوهاند حبيبي په زيار پيدا شوي
او خپرې شوې دي.

سليمان ماکو د بارک خان صابزي ماکو زوی دی چې دکندهار په ارغسان کې اوسېده.
نوموړي د پښتونخوا په غرو رغو کې سياحتونه کړي او د خپل عصر نوميالي روحاني
او ادبي رجال يې ليدلي دي. دی پخپله وايي چې په (۶۱۲ هـ) تللی وم او د پښتونخوا
په غرو او رغو گرځېدم. تر دغه سفر وروسته سليمان ماکو په دې بريالی شو چې د پښتنو
د نامتو لويانو د ژوند په اړه د ((تذکرة الاولياء)) په نوم يوه تذکره وليکي.

د استاد حبيبي په قول: د سليمان تذکره د پښتنو مشاهيرو او ادبي رجالو يو مفصل
تاريخ دی. د هر سړي احوال چې بيانوي، د هغه علمي او روحاني مقام ښيي او بيا يې
اشعار او ويناوې رانقلوي. د تذکرې يو څو پاڼې چې پيدا شوي دي، دا څنې معلومېږي
چې د پښتنو مشاهيرو احوال يې په داسې ډول ليکه چې د هغو د ژوندانه پېښې ثبت
شي چې پلانی سړی څنگه ژوند کاوه، چېرې اوسېده، پلار، نيکه او کورنۍ يې کومه
او چېرې وه او له هغه سړي څخه د خلکو په خولو او زړو کې کومه وينا او کوم شعر
پاتې دی.

هغه د خپل دغه کتاب په سريزه کې ددې کتاب د ليکلو هدف او د خپل سفر هدف هم
بيانوي.

همدغه برخه به ددې کتاب د نثر د نمونې په توگه هم ولولئ:

((زه غريب خاورې سليمان، زوی د بارک خان ماکو صابزي چې په وياله د ارغسان
هوسېږم او په دې مزکو پايېږم په سن دولس او شپږ سوه (۶۱۲) د هجري تللی وم او د
پښتونخوا په راغو او کليو گرځېدم او مراقد د اولياوو او واصلينو مې پلټل او په هر
لوري مې کاملان موندل، چې له دې سفره په کور کښېنستم او تناکې وچاودلې د پښو،
بيا پاځېدلم او له ښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چې

هغه ويناوې پاته کړې دي او پښتانه يې لولي اوس.))

د تذکرة الاولياء په هغو اوو پاڼو کې چې زموږ لاس ته راغلې دي، ددغو شاعرانو او ليکوالو احوال پکې راغلي دي:

۱ـ بيټ نيکه ۲ـ ملکيار غرشين ۳ـ شيخ اسماعيل ۴ـ قطب الدين بختيار

تر سليمان ماکو د مخه د پښتو نثر کومه منثوره نمونه موږ ته نه ده معلومه چې پخوا به د پښتو نثر څنګه و او څه سبک او ډول يې لاره؟ خو د سليمان د نثر پوخوالی او متانت دا راته څرګندوي چې ددغه عصر نثرونه به داسې پاخه وو او لکه د پارسي نثر چې په هغه وخت کې (په غزنوي او غوري دورو کې) متين، پوخ او خوږ و، د پښتو نثر به هم په زړه پورې او خوږ و.

د سليمان ماکو د نثر خو ځانګړتياوې داسې شمېرلای شو:

۱ـ دغه نثر روان او خوږ دی، بې له کړکېچ او کړلېچه دی.

۲ـ د اوږدو جملو پر ځای، لنډې لنډې جملې کاروي. يوه جمله په بله پورې نه تړي.

۳ـ د طبيعي مکالمې او روانو خبرو اترو بڼه لري.

۴ـ جملې يې غوځې، څرګندې او واضح دي.

۵ـ ځينې داسې زاړه تعبيرونه او اصطلاحات هم لري چې اوس نشته مثلاً (تڼاکې وچاودلې د ښڼو) چې مقصد يې په خپل کلي کور کې هوسايي ده.

۶ـ که څه هم د پارسي کلمات ډېر نه راوړي او زياتره پښتو سوچه او نږه کلمې ليکي، خو بيا هم د چاپېريال د اغېز له مخې يې ددې ژبې د ترکيبونو او لغتونو يو څه اغېز منلی دی، لکه دغه کلمې:

درخواست، سپاس، خاک پای، مهربان او نور...

۷ـ د سليمان په نثر کې تر فارسي د عربي ژبې اثر هم ډېر او درونډ ښکاري او ددې علت هم دادی چې عربي په دغو وختو کې د پښتنو درسي او ديني ژبه وه او که به چا له علمه سره مينه درلوده، هغه به عربي زده کوله. څرنګه چې سليمان يو متدين او تصوف

ته مایل او د دیني علومو طالب سړی و، نو هغه به خامخا عربي کتابونه لوستي وي. د عربي دغه اثر یوازې په پښتو نثر کې نه دی، بلکې د هغه وخت د پارسي نثر په شهکارونو کې هم د عربي نثر اغېز جوت دی، نو د پښتو نثر له یوې خوا له عربي نثره اغېزمن دی او له بله پلوه یې له فارسي نثره ګټه اخیستې ده چې هغه له عربي اغېزه خالي نه و، نو له دې کبله د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي اغېز ښه څرګند دی.

۸ـ په دې نثر کې د فعلونو تکرار هم لکه د نورو ژبو د لرغونو نثرونو په څېر تر سترګو کېږي او کله خو په پرله پسې ډول زیات فعلونه په مکرر ډول راوړي، لکه: (بختیار په پښتو سندرې کړینه، اوښې تویوینه، خدای ته نارې کړینه، غلبلې کړې، پاړکي لرینه) په یوه کرښه کې پنځه فعله سره یوځای شوي دي، دوه یې کټ مټ تکرار شوي دي.

۹ـ دغه نثر که څه هم مسجع نه دی، خو لکه د نورو ژبو پخواني نثرونه کله کله وزن لرونکي او مسجع کلمات لري. د فعلونو په پای کې یې یو (نه) د وزن او ترنم لپاره نښلولی دی.

پروفیسر افضل رضا ددغه کتاب په اړه لیکي: ((سلیمان ماکو د خپل دور په تذکره لیکوالو کې داسې لار اختیار کړه چې یو خوا دا د هغه وخت د پښتنو روحاني مشاهیرو تاریخ دی، بل خوا د ادبي رجالو د ادبیاتو تاریخ دی. د تذکرې د لیکلو په وخت سلیمان هم پوخ مؤرخ دی، هم ښه تذکره نګار. دا تذکره اول کې د تصوف کتاب نه، بلکه د شعر او ادب ګران بها مجموعه ده.))

د متن لنډیز:

سلیمان ماکو د پښتو د لرغوني ادب یوه ځلانده څېره ده. نوموړي د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم په پښتو نثر یو کتاب لیکلی دی چې د پښتنو شاعرانو او اولیاوو د ژوند حالات او د کلام نمونې یې پکې راغونډې کړې دي. د پښتو نثر لومړنی لاس

ته راغلی کتاب دی چې په (۶۱۲هـ.) کې کښل شوی دی. له دې څخه پخوا د پښتو نثر د یو بل کتاب یادونه په ((پټه خزانه)) کې شوې ده چې د ((سالو وږمه)) نومېږي او لیکوال یې ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳- ۲۹۷هـ.) دی. د هغه کتاب یوازې نوم تر موږه رارسېدلی دی او خپله کتاب ورک دی.
د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء د کتاب یوازې لومړني اووه مخه پیدا شوي او خپاره شوي دي. ددې کتاب نثر روان، خوږ او په زړه پورې دی، د پښتو نثر په تاریخ کې دغه کتاب د ځانګړې ارزښت لرونکی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:
ـ په تذکرة الاولیاء کې دکومو اولیاوو او شاعرانو د ژوند حالات او دکلام نمونې راغلې دي؟
ـ تذکرة الاولیاء په پښتو ادب کې څه ارزښت لري؟
ـ له تذکرة الاولیاء څخه د مخه په پښتو ژبه د نثر کوم بل کتاب پېژنئ که نه، که یې پېژنئ وواياست چې چا لیکلی او د کتاب نوم څه دی؟
۲ـ په دغو څلورو ځوابونو کې یو یې سم دی، سم ځواب په نښه کړئ:
الف: د سلیمان ماکو په تذکرة الاولیاء کې یوازې د اولیاوو او علماوو ژوند پېښې راغلې دي.
ب: په تذکرة الاولیاء کې د اولیاوو او شاعرانو ژوند پېښې او دکلام نمونې راغلې دي.
ج: په تذکرة الاولیاء کې یوازې د نثر لیکونکو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلې دي.
د: په تذکرة الاولیاء کې د شپږو تنو شاعرانو او اولیاوو ژوند پېښې او دکلام نمونې راغلې دي.

۳_ زده کوونکي دې دغه لغتونه پر تخته وليکي او له ټولګيوالو څخه دې يو تن هغه په يوه مرکبه جمله کې وکاروي:

مرقد، متانت، شهکار، مسجع، تذکره نګار

۴_ ددې لوست ټول (قيدونه) دې هر څوک په خپله خپله کتابچه کې وليکي او هر زده کوونکی دې دوه دوه قيده ټولګيوالو ته ولولي.

۵_ څو تنه زده کوونکي دې په خپل خپل وار د سليمان ماکو د نثر يوه يوه ځانګړنه په لنډه لنډه توګه ووايي.

کورنۍ دنده

د سليمان ماکو د نثر د ځانګړتياوو په اړه په لنډيز سره يو څه وليکئ او سبا ته به يې د ښوونکي په انتخاب د څلورو تنو ليکنې ټول ټولګيوال واوري.

حکايت:

نوشيروان چې په عدل او انصاف مشهور و، يوه ورځ ښکار ته وتلی و ، څه يې وژلي وو. کباب يې کاوه. مالګه حاضره نه وه. خدمتګار يې کلي ته واستاوه چې ورشه مالګه په بها راوړه چې بد رسمي ونشي، کلی به خراب شي. چا وويل: په دا هومره مالګه راوړل به څه خرابي کېږي؟

ده وې: بنياد د ظلم اول لږ و، هر څوک چې حاکمان کېدل، په وار وار يې زياتاوه، تر دې حده ورسېده.

قطعه

که باد شاه د چا له باغه شفتالو په ظلم وخوري — د باغ ونې به له وېخه وکاږي دده مريونه

که ستم په يوه هويه د غريب بادشاه رواکا — سپاهيان به يې چرګان د رعيت کا په سيخونه

د عبدالقادر خان ختک ((ګلدسته))

(دګلستان پښتو ژباړه)

پښتو ولسي ادبیات

ولسي ادبیات د یو ملت د فولکلوري میراثونو یوه ډېره مهمه برخه ده. تاسو په تېرو ټولګیو کې د پښتو په ځینو لوستونو کې د ولسي ادبیاتو د ځینو ډولونو لکه: لنډیو، متلونو او ځینو نورو په اړه یو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به د ولسي ادبیاتو په اړه بشپړې خبرې وکړو او مهمې برخې به یې تاسو ته در وپېژنو.

پښتو ولسي ادبیات زموږ د غړونو، رغونو، کیږدیو، کورونو، جونګړو، کلیو، دېرو او حجرو د غږونو، هیلو او ارمانونو انګازه ده. له همدې امله ولسي ادبیات د یو ملت د هیلو او ارمانونو د رازونو ساتونکي ګڼل شوي دي.

که موږ ادبیات په دې لوست کې په دوو عامو څانګو ووېشو، نو دغه دوه څانګې یې (لیکلي یا تحریري ادبیات) او (نا لیکلي یا ولسي او شفاهي ادبیات) دي. په لیکلي ادب کې هغه لیکلي او دیواني ادبیات راځي چې په وخت په وخت د ځانګړو لیکوالو یا شاعرانو او ناظمانو په قلم لیکل شوي او په دیواني او کتابي بڼه تر موږه رارسېدلي دي.

شفاهي یا ولسي ادبیات بیا د هغه ولس غږ دی چې له لیک لوست څخه لېرې پاتې شوی دی او دغه سندرې چې په حقیقت کې د خلکو سندرې دي او د ولس ادبیات دي، سینه په سینه په شفاهي بڼه د پښتنو د تاریخي ولسي میراث په توګه تر دې دمه رارسېدلې او یوه برخه یې د راټولوونکو او د فولکلور د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده.

((د خلکو سندرې)) نومي کتاب لیکي:

((د خلکو ادبیات په عمومي توګه په دوو برخو وېشلای شو چې لومړۍ برخه یې د خلکو سندرې (منظوم ادب) او دویمه برخه یې د خلکو روایات، امثال (متلونه) افسانې او نور (منثور ادب) تشکیلوي.))

انګرېز مستشرق راورټي ډېر پخوا د پښتو سندرو په اړه ویلي وو: ((پښتانه که څه هم ورځپاڼې او خپرونې نه لري، خو هغه ساده او عامیانه اشعار او بدلې چې په عام ډول د پښتنو د هرې طبقې له خوا ویل شوي، د دوی تاریخ او ورځپاڼې بلل کېدای شي.))

پښتانه ډېر غني ولسي ادبیات لري. د غړونو، درو او سردرو دغه اوسېدونکي د ولسي ادبیاتو ډېرې غوره نمونې لري. د نړۍ ډېر لږ ولسونه به د پښتو له ولسي ادبیاتو سره د سیالۍ جوګه وي.

څېړونکو د پښتو د ولسي ادب منظومه برخه هم په دوه ډوله وېشلې ده: یوه برخه یې (عامې سندرې) او بله برخه یې (ځانګړې یا خاصې سندرې) دي. د لومړۍ برخې ویناوال څرګند نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري، خو د دویمې برخې ویناوال یې څرګند دي

او هغه ولسي شاعران دي. په عامو سندرو کې دغه بېلابېلې برخې شاملې دي:

د میندو سندرې: لکه اللو للو، پیشو- پیشو مه راځه د غرو (پلانکی) جان داسې ویده دی لکه ګوډې د رنجو. یا منظوم چیستانونه، د ماشومانو سندرې، د ورو مشاعرې، کیسی، د لویانو سندرې، د اتڼ نارې، بابولالې، لنډۍ یا ټپې، سروکې، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ (یا د کاکړو غاړې) ساندې او نور...

په ځانګړو یا خاصو سندرو کې دغه برخې راځي:

مقامونه، چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، کیسې او داستانونه او یو شمېر نور...

((د خلکو سندرې)) د کتاب لیکوال د دغو سندرو د ارزښت په اړه وايي چې د پښتو دا سندرې هم له ډېر پخوا څخه شروع شوې دي. دا سندرې د پښتو د هغو پخوانیو اشعارو زېږنده ده چې له اریایي شعرونو سره د موضوع او بنې له مخې ټینګې اړیکې لري، لکه د امیر کروړ شعر، د بیټ نیکه دعا، د بابا هوتک سندره او نور... دا سندرې زموږ د ملي ادب یوه ستره برخه ده. په دغو سندرو کې پښتني حماسه او غیرت، دود او دستور، خیالونه او فکرونه او د پښتنو روحي ځانګړنې رامعلومېږي. ددغو سندرو تشبیهات او استعارې او د افادې ډول، خیال او تصور د پښتو په ولسي او عامیانه ژبه پورې اړه لري او ټول د ولسي او عامیانه ژوند تفسیرونه او تعبیرونه دي. موږ ته له داسې سپېڅلو او خوږو سندرو څخه خبرېدل هرومرو پکار دي.

د پښتو په ولسي سندرو کې چاربېتې ځانګړی مقام لري. چاربیتې د ولسي ادبیاتو د منظومې برخې په خاصو یا ځانګړو سندرو کې شمېرل کېږي چې شاعران يې معلوم دي. چاربېتې په بېلابېلو تاریخي، حماسي، دیني، عشقي او نورو موضوعګانو کې ویل شوي دي. تاریخي او حماسي چاربیتې په دغه لړکې ځانګړی تاریخي ارزښت لري او په حقیقت کې د تاریخ لپاره ترې مواد برابرېږي. د تاریخي چاربېتو یوه برخه فرانسوي ختیځ پوه ((دارمستتر)) هم خوندي کړې او ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) په نوم يې ډېر کلونه پخوا چاپ او خپره کړې ده. همدارنګه د ((تور بربښ)) د کتاب لیکوال هم یو شمېر مهمې تاریخي چاربیتې راټولې او خپرې کړې دي، د ولسي سندرو په یو شمېر مجموعو

کې هم دغه ډول چاربیتې وخت په وخت چاپ شوې دي.

ددغو ادبیاتو په اړه د تور بریښ په سریزه کې پوهاند صدیق الله رښتین لیکي:

... په دې سلسله کې ټپه یا لنډۍ د پښتو شاعرۍ تر ټولو پخوانۍ نمونه ده چې د پښتون ولس ډېر لرغوني، پاک او سپېڅلي احساسات پکې په یو اغېزناک او ښایسته ادبي رنګ کې ساتل شوي دي.

په لنډیو پسې وروسته نیمکۍ، بګتۍ، چاربیتې او لوبې د ولسي شاعرۍ د ادبي خزانې یوه لویه پانګه ده. په دغو ډولونو کې چاربېته تر ټولو زیاته پراخ او خوندور ډول دی.

نومیالی فرانسوي ختیځ پوه دارمستتر وایي چې چاربېته د پښتنو یو لیکلی تاریخ دی. د دوی د جنګونو او غزاګانو تاریخ په چاربیتو کې نغښتی دی.

له بده مرغه چې ډېرې پخوانۍ چاربیتې له خپلو ویونکو سره یوځای تر تورو خاورو لاندې شوې دي او څه زیاته پانګه یې لاس ته نه ده راغلې. څومره چې ښکاره ده چاربیتې زیاتره د نالوستو خلکو له خوا ویل شوي دي، خو ځینې اخوندان او ملایان هم پکې ډېره لویه برخه لري.

د ((تور بریښ)) د کتاب لیکوال د دغو ولسي سندرو د راټولولو او خوندي کولو اهمیت په دغو ټکو کې څرګندوي:

۱ـ زموږ د تاریخ ډېرې پټې او نامعلومې پېښې او ددغو پېښو قهرمانان موږ ته معلومېږي او د ملي تاریخ له لیکوالو سره مرسته کوي.

۲ـ زموږ د ادب ډېره قیمتي برخه له ورکېدو او تباه کېدو څخه خوندي پاتې کېږي.

۳ـ د داخلي او خارجي ادب څېړونکو، ژبپوهانو او د کلتور او ملي فولکلور د پلټونکو لپاره د استفادې وړ مواد لاس ته راځي.

۴ـ شاعرانو ته ډېر ښکلي او ښایسته آهنګونه په لاس ورکوي چې خپل نوي فکرونه پکې واچوي.

۵ـ له ولس او عامو لوستونکو سره د ملي احساساتو په روزلو کې مرسته کوي.

تاريخي چاربيتې د ولسي سندرو ډېره غوره برخه ده. دا د رښتيني تاريخ د ليکلو لپاره د مهمو خامو موادو په توګه پوره ارزښت لري.

ددغو تاريخي او حماسي چاربيتو زياته برخه د افغان ـ انګليس د بېلابېلو جګړو ځيني اړخونه موږ ته راڅرګندوي. فرانسوي جيمز ډارمستيټر د افغان انګليس د جګړو دغه تاريخي چاربيتې خوندي کړي دي. دغه راز يو زيات شمېر دغه ډول ولسي سندرې په ((پښتو سندرې))، ((تور برېښ))، ((ولسي سندرې)) او نورو آثارو کې خوندي شوې دي.

له دغو چاربېتو څخه ((د ډکې غزا)) په نوم د افغان- انګليس د درېمې جګړې يا د خپلواکۍ د جګړې يوه مشهوره چاربيته د ولسي نامتو شاعر د لالپورې شريف له خوا ويل شوې ده چې يوه برخه يې د نمونې په توګه دلته راوړو:

له هندوستانه کاغذونه راغله   امير صاحب ته پربادونه راغله
نن مې جګړه ده له کفاره سره   بېلتون مې نه پرېږدي له ياره سره

* * *

امير صاحب د جنګ اختيار وکړ   د غزا نيت يې په تلوار وکړ
سپه سالار يې مقرر کړلو   پروت په ډکه ټينګ يې خيبر کړلو
سپه سالار وتاړه لام وريسې   په هره ورځ راته ګودام وريسې
پوځ يې کم ميخزين يې ډېرو   خلکه حساب له حده تېر و
په ښکارغلي پلتنې پرېوتلې   له انګريزانو سره کښېوتلې
ورځ د جمعې وه چې جازونه راغله   امير صاحب ته پربادونه راغله
يو خو ګولۍ يې کړې ګوزار خلکه   په ډکه يې جوړ کړ دندوکار خلکه
مرې زخميان پراته بې شماره سره   نن مې جګړه ده له کفاره سره

* * *

سپه سالار يوه چره وخوره | خلکه په پونده يې خره وخوره
په ستنه سپور شو په موټر باندې | پوځ يې پرېښود په خيبر باندې

ولسي سندرې د موضوع له پلوه په بېلابېلو برخو وېشل شوې دي. د ((ولسي سندرې)) ښاغلی مؤلف يې په دغو برخو وېشي: تاريخي سندرې، جغرافيايي سندرې، قصصي سندرې، اجتماعي او انتقادي سندرې، ټوکي سندرې، وعظيه او اخلاقي سندرې، اړونه او ((تقابلي سندرې)) ويرنې، د مينې سندرې د عشق او محبت سندرې.

د ولسي ادبياتو له منظومې برخې څخه چې راتېر شو، منثوره برخه يې هم د پاملرنې وړ ده. په منثوره برخه کې يې متلونه، ولسي نکلونه، حکايتونه، افسانې او نور شامل دي.

په پښتنو کې د ولسي نکلونو او کيسو ډېرې په زړه پورې نمونې شته دي. په دغو کيسو کې هم لکه د لنډيو او متلونو په څېر د پښتنو د ژوند، هيلو، غوښتنو او ارمانونو انعکاس په ډېره ښه توگه ليدلی شو. موږ په دغو کيسو او نکلونو کې د خپل وخت د پښتنو د ژوند، فکر او نظر، هنر او نورو خواوو ښه مطالعه کولای شو.

په ملي هنداره نومې فولکلوريک اثر کې ددغو ولسي پښتني نکلونو ځينې بېلگې ارواښاد محمدگل نوري خوندي کړې دي، لکه: فتح خان او رابيا، ښادي او بيبو، مرد او نامرد، زبزبانه ښاپېرۍ، موسی جان او ولی جان (يا موسی خان او گلمکۍ)، مومن خان او شيرينو، جلا ت خان او شمايله، ملا عباس او گلبشره، ظريف خان او مابۍ، خشکيار او شاترينه، قطب خان او نازو، دلی او شهو او آدم خان او درخانۍ.

له بده مرغه د پښتو دغه ولسي کيسې لا تراوسه پورې د ولس په سينو او حافظو کې پرتې دي او په پوره ډول راټولې شوې نه دي، يوازې يوه کوچنۍ برخه يې راټوله شوې ده. له همدې کبله ښايي ډېرې دغه ډول کيسې او نکلونه هم د راويانو له مړينې وروسته له خاورو سره خاورې شوې وي.

موږ ته لازمه ده چې د خپلو ولسي او فولکلوريکو ادبياتو دغو ټولو برخو ته

پوره غور وکړو او د ډېر مهم کلتوري میراث په سترګه ورته وګورو. ددغو ارزښتناکو کلتوري میراثونو راټولول، خپرول او پرې څېړنې کول د یو ملت د فولکلوریکو ولسي پانګو د خوندیتوب په معنا دی. له دغو راټولونو او څېړنو به اوسني او راتلونکي نسلونه ددې ولس د ژوند دود، رواجونو، فکر او نظر، تاریخ، کلتور او ادب په هکله معلومات ترلاسه کوي او څېړونکي به ترې ددې ولس د ژوند او ژواک په اړه نوې نوې ټکي راباسي او ددې ولس په ښه پېژندګې به ترې ګټه اخلي.

د متن لنډیز:

ولسي ادبیات، د فولکلور او د یو ملت د کلتوري میراثونو ارزښتناکه برخه ده.
په ولسي ادبیاتو کې منظومه او منثوره برخه شامله ده. په منظومو ولسي ادبیاتو کې عامې او خاصې سندرې دواړه د پاملرنې وړ دي. په عامو سندرو کې دغه برخې شاملې دي. د میندو سندرې، د ماشومانو سندرې، د اتڼ نارې، بابولالې، لنډۍ، سروکې، منظوم متلونه، د هوټکو نارې، کاکړۍ، ساندې او نور.
خاصې سندرې دادي: مقامونه، چاربیتې، بدلې، بګټۍ، لوبې، منظومې کیسې او داستانونه او نور... په منثوره برخه کې یې: متلونه، ولسي نکلونه او حکایتونه او نور ډېر د ارزښت وړ دي.

څرګندوني

فولکلور: یوه لاتیني کلمه ده چې له فولک (خلکو یا ولس) او (لور یا پېژندنې او پوهنې) څخه جوړه ده. له همدې امله فولکلور ته ولسي پوهه هم وایي، فولکلور په خپله ځولۍ کې د یو ولس دودونه، رواجونه او عنعنې، انګیرنې او نظرونه، ولسي ادبیات او نور ډېر ولسي میراثونه رانغاړي.

د تاریخ لپاره خام مواد: په دې لوست کې د تاریخ د لیکلو لپاره خام مواد یاد شوي دي. موخه مو ترې داده چې کله یو مؤرخ تاریخ لیکي، نو سندونه، مرکې او مصاحبې، فلمونه او تصویرونه ورته د خامو تاریخي موادو په توګه مهم دي چې راټول یې کړي او د همدغو سندونو په رڼا کې د یوې ځانګړې دورې تاریخ ولیکي، دغه تاریخي چاربیتې چې د هماغه وخت د سترګو لیدلي حالات دي، د یوې دورې په تاریخ لیکنه کې د خامو موادو په توګه تاریخ لیکونکي (مؤرخ) ته مهمې دي او پوره ګټه ترې اخیستلی شي.

جیمز دارمستېټر: مشهور فرانسوي ختیځ پوه دی. په ۱۹ عیسوي پېړۍ کې اوسېده. د پښتو تاریخي او حماسي چاربیتې یې د ((پښتونخوا د شعر هار و بهار)) نومې کتاب کې راټولې کړې او چاپ کړې دي. د پښتو او پښتنو په اړه یې نورې څېړنې هم کړې دي چې د ختیځ پوهانو په بحث کې مو درپېژندلی دی.

د لالپورې شریف: د ننګرهار د لالپورې نامتو ولسي شاعر و.

امیر صاحب: غازي امان الله خان

سپه سالار: د ختیځې جبهې قوماندان، سپه سالار صالح محمد خان

لام: لښکر، پوځ

ښکارغلی: په خیبر کې یوه سیمه ده

میخزین: وسله، تدارکات

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته په خپل خپل وار ځوابونه ووایي:

- فولکلور څه ته وایي؟
- ولسي ادبیات په کومو کومو څانګو وېشل کېږي؟

- چاربيتي د ولسي ادبياتو کوم ډول دی او کومې ځانګړنې لري؟
- ولسي سندرې د موضوع له پلوه په کومو کومو برخو وېشلای شو؟
- فرانسوي ختيځ پوه جيمز دارمستتر په خپل کوم کتاب کې کوم ډول چاربېتې راټولې کړې او خپرې کړې دي؟

۲ـ زده کوونکي دې (په انتخابي توګه له هر کتاره يو يو تن) په وار سره د خپلو ټولګيوالو مخې ته ودرېږي او يو يو تن دې ددې يوې يوې موضوع په اړه خبرې وکړي:

- په پښتو کې د ولسي ادب ارزښتونه
- پښتو لنډۍ په کوم ډول ادبياتو کې راځي او کوم مقام لري؟
- د پښتو د ولسي سندرو يا د ولسي ادب د منظومې برخې ډولونه
- د پښتو منثور ولسي ادبيات

۳ـ يو يو زده کوونکی دې په خپله خوښه د دې لوست د يوې يوې اصطلاح په اړه توضيحات وغواړي، يو زده کوونکی دې په خپله خوښه د دې کلمو، موضوعاتو او يا اصطلاحاتو په اړه لنډ لنډ ځوابونه ورکړي. يو څو اصطلاحات يا موضوعګانې داديـ:

الف: تحريري يا ليکلي ادبيات

ب: نا ليکلي يا شفاهي ادب

ج: فولکلوري ميراث

د: تاريخي چاربيتې

هـ: ولسي نکلونه

نور اصطلاحات او نورې موضوعګانې دې شاګردان په خپل لټون سره له متن څخه راوباسي او له نورو ټولګيوالو څخه دې د هغو د معنا او مفهوم په هکله پوښتنې وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې لکه د يوې کوچنۍ مباحثې يا خبرو اترو په توګه په ادبياتو کې د (استعارې)، (تشبيهاتو)، (خيال) او (فکر) په اړه په خپلو کې په نوبت سره منظمې خبرې وکړي. دوه تنه شاګردان دې دغه جريان د ښوونکي تر نظارت لاندې وڅاري او بيا دې

همدغه دوه تنه شاګردان د ټولو ټولګیوالو نظرونه راغونډکړي او ددغو ګډو خبرو اترو ارزونه دې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سیمې او شاوخوا کوم ولسي شاعر په لنډیز سره معرفي کړي او یا دې دکوم ولسي شاعرکوم شعر یاکومه ولسي سندره یا ولسي نکل په کلي-کورکې له چا څخه ولیکي او ټولګي ته دې یې له ځانه سره راوړي. په راتلونکي درسي ساعت کې دې یې ټولګیوالو ته واوروي. ښوونکی به دغه ټولې لیکنې او د ولسي شعرونو نمونې له ځانه سره خوندي کړي، که نوې څېړه پکې وه چې تراوسه په مطبوعاتو کې نه وي معرفي شوي، د همدغه زده کوونکي په نوم دې کومې مجلې یا جریدې ته د چاپ لپاره واستوله شي.

په لـــوړو غـــرو د خـــدای نـــظـــر دی
په سر یې واورې وروي چاپېر ګلونه
پـــه اصـــل څـــوک نـــه ســـړی کـــېږي
سړی هغه دی چې یې خوی د سړو وینه
پـــه پـــټ کـــې تـــور مـــسلـــي ښـــه دی
بې پته یار که شهزاده شي څه یې کړمه

د ښکارندوی بولله

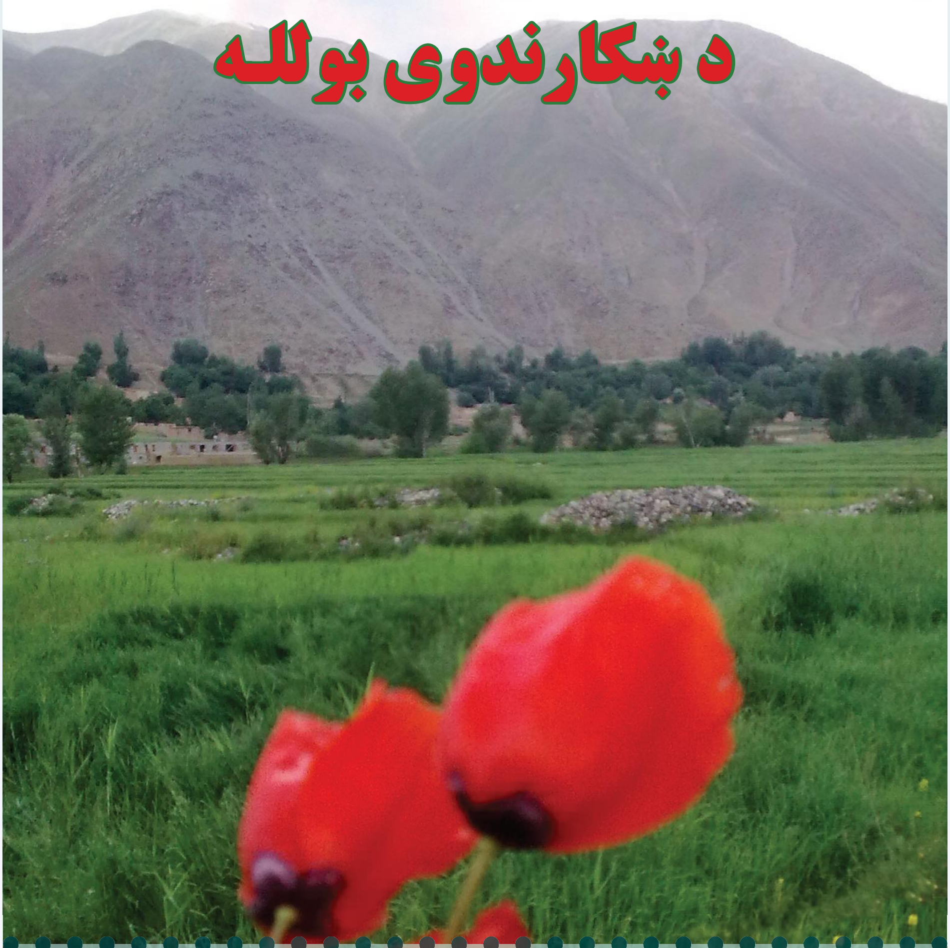

ـ په پښتو کې مو کومه بولله یا قصیده اورېدلې ده؟

ـ د لرغوني پښتو ادب څومره شاعران پېژنئ؟

په پښتو لرغوني ادب کې د ښکارندوی بولله (قصیده) ډېر شهرت لري.

تاسو د پښتو د نورو ټولګیو په لوستونو کې د لرغوني ادب په هکله ډېر څه لوستي دي. دادی په دې لوست کې د ښکارندوی دغه ارزښتناکه بولله یا قصیده لولئ او د شاعر په اړه یې بشپړ معلومات ترلاسه کوئ.

ښکارندوی د پښتو لرغونې شاعری یوه وتلې څېره وه. هغه په شپږمه هجري پېړۍ کې په غور کې اوسېده. محمد هوتک په پټه خزانه کې د هغه د ژوند لنډ حالات لیکلي او د هغه بولله یې په خپل کتاب کې رانقل کړې ده. په ((پټه خزانه)) کې د هغه په اړه لولو:

((ذکر د ښکارندوی علیه الرحمه چې د غور و. پوه شه په دې چې شیخ کته متي زي رحمة الله علیه کښلي دي، په کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې ((په تاریخ سوري)) کې دي چې ښکارندوی مېشته د غور و او کله کله په غزنه او بست کې هم اوسېدلی. پلار یې احمد نومېد او د غور د فېروزکوه کوتوال و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدّنیاوالدّین محمد سام شنسباني په پادشاهۍ کې مخور او د درناوي خاوند و او هغه وخت چې هغه سلطان پر هند یرغل کاوه، ښکارندوی چې شاعر او عالم سړی و، هم د هغه سلطان په لښکر کې و او هسې وایي چې ښکارندوی په مدح کې د سلطان محمد سام او سلطان غیاث الدین غوري د ستاینې قصیدې لري چې بوللې دي. محمد ابن علي وایي چې ما په بُست کې دده د بوللو غټ کتاب ولیدئ او له هغه څخه مې دغه بولله چې د محمد سام علیه الرحمه ستاینه ده، وکښله.))

په پټه خزانه کې د ښکارندوی راغلې بولله (قصیده) داده:

د پسرلي ښکلونکي بیا کړه سینګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلسان زمردي واغوستـه غرونه
د نیسان مشاطې لاس د مچېدو دی
مرغلرو باندې وښکلل بڼونه
د غټولو چنډې خاندې و ریدې ته
زرغونو بڼوکې ناخې زلمې جونه
لکه ناوې چې سور ټیک په تندي وکا
هسې وګانل غټولو سره پسولونه

مرغلرې چې اورو وخونو لیه
په ځلا یې شوه رانه خپاره دښتونه
زرغونو مځکو کې ځل کا لکه ستوریه
چې پر هسک باندې ځلیږي سپین گلونه
سپینې واورې ویلېده کاندي بهېږي
لکه اوښې د مین په گرېوانونه
هر پلو رڼې والې بهاندې خاندي
له خوښیه سر وهي له سینگړونه
هر پلو د گلو وږم دی لونلی
ته وا راغلله له ختنه کاروانونه
د مسیح په پو به مړو ژوندون بیاموند
پسرلی مگر مسیح شو په پوکړنه
له مړو خاورو یې آغلی گل راویوست
وچ بیدیا او غر یې کړله جنتونه
سرې جاجې چې رامشت کړ رامشتگرو
گهیځ چونې چې په بڼ وکا ږغونه
په بربڼ چې ږغ د چونیو نغوږېده شي
ته وا چندی سره پیودي اشلکونه
د زلما تاپی راغلی پر جندیو
لکه پیغله غوتی کاندي مکیزونه
د پوپلو مخ سور کړی پسرلي دی
یو د بل په غاړه اچوي لاسونه
د هندارو په څېر غرونه سپین ورنگ دي
چې پر واورو باندې ځل وکا لمرونه

په غورځنګ غورځنګ له خولې ځګونه باسي
لکه شڼ هاتي شنا کاندي سيندونه
نه به چونې په ستايه د جنډو مورې شي
نه به مورې شم د سلطان په صفتونه
د شنسب د کهاله ختلی لمر دی
د پسرلي په دود ودان له ده رغونه
د ښندو اورو يې درست ايواد زرغون کړ
له قصداره تر ديبله يې يونونه
په زابل چې د بري پر نيلي سپور شي
په لاهور يې د مېړانې ګوزارونه
نه يې څوک مخ ته دري د ميرځمنو
نه يې توري ته تينګېږي کلک ډالونه
د اسلام د دين شهاب د نرې لمر دی
تور ستهان يې کړ رڼا په جهادونه
هره پلا چې دی پر هند و سند يرغل کا
رڼوي توره نرې په شهابونه
په پسرلي چې يې تېرون په اتک وکا
غاړه غاړه يې تری شوللې زړونه
نه به ده غوندې روڼ ستوری په هسک ځلي
که څه پورته شي له غوره ډېر مېړونه
نه به راولي جګړن د سيند په لوري
نه به بري څوک د هند خپاره ښهرونه
نه به څوک زلمي د غور سره راغونډ کا
د داور توري به چېري کا ځلونه

یو خاوند شهاب الدین دی چې یې وکا
په هر لوري هر ایواد ته یرغلونه
په جوپو جوپو جګړن یې هند ته یون کا
چې د غور بادار همت وکا زغلونه
نن په سیند باندې تېرېږي یرغل کاندي
په پرتم یې زمري رېږدي په ځنګلونه
څپان سیند یې هم له ډاره ایلایي کا
پر اوږو وړي د غوریانو ښه ایرونه
په هر کال اټک دده ښه راغلی کاندي
غوروي په څنډو خپل پاسته سالونه
پښتونخوا ښکلي ځلمي چې زغلي هند ته
نو آغلیه پېغلې کاندي اتڼونه
زرغونې ختې اخیستې وي دې غرونو
بڼ بیدیا هم پسوللي دي ځانونه
هرګهیځ چې لمر څرکېږي له ختیځه
څو چې یون کا د لویدیځیه په څنډونه
که بریځر وي، که غرمه وي، که برمل وي
که لرمل، که لمر لوېده، که ترملونه
د شهاب جګړن به نه کښېني له زغلو
نه به پرېږدي دا زلمي خپل بهیرونه
زمری کله کاږي ځان له یرغلګریو
څو یې نه کا مات متونه ورمېږونه
یا به جګ کا د بریو رپی هند کې
یا به پرېږدي هم په دې چاره سرونه

یـــا بـــه وران کـــا بـــودتـــونـــونـــه د بـمـبـنـو
یـــا بـــه ســـره کـــانـــدي پـــه ویـــنـــو ایـــوادونـــه
پـــه رنـــا اوســـــــې تـــه تـــل د دیــــن شـــهـابـه
نــــوم دې تـــل و پـــر دریـــــغ پـــه نـمـزدکـونـه
څــو رانـــه شـــي ســـتا پـــه تـــوره د هـــنـد لـوریـه
څــو چـــې نـــشـــت کـــړې لـــه نـــړۍ نـــه بـودتـونـه
ســـتـا پـــه زېـــرمـــه دې خـــاونـــده لـــوی څـښـتـن وي
مــــوږ خـــو ســـتـا پـــه مـرســـتـه یـــو نـــه څـــو چـــې یـونـه

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې ددې قصیدې په هکله ښه بحث شوی دی او داسې لیکل شوي دي:

د ښکارندوی دا قصیده د پښتو ادب یو شهکار دی او د شاعر مهارت او استادي او د قریحې غښتلوالی او سپېڅلتوب څنې ښکاري. لومړی مزیت چې په دې قصیده کې لیدل کېږي، د کلام سلاست، بلاغت او رواني ده. شاعر په ډېر مهارت خپل مقصد په ساده عبارت اداکوي. ډېر پښتو نادر لغات او مواد پکې شته، دا لغات موږ ته دا راښیي چې پښتو خورا پراخه ژبه وه او اوس یې ډېر پخواني کلمات له رواجه لوېدلي دي، لکه: ختیځ، لویدیځ، لرمل، برمل او نور... ښکارندوی چې په دې قصیده کې د پسرلي کوم ښکلی منظر تصویر کړی دی، د وطن له ښکلیو دښتو او غرو څخه یې الهام اخیستی دی. له دغې بوللې څخه چې د ښکارندوی له دیوانه پاتې ده، موږ ته رامعلومېږي چې شاعر د ادبي فنونو او بلاغت په اساسونو کې هم پوخ و او دده شعرونه له ښکلو تشبیهاتو او استعارو ډک دي.

د متن لنډیز:

ښکارندوی د غور اوسېدونکی و او د پښتو د لرغوني شاعرۍ یوه مخکښه څېره ده. په شپږمه هجري پېړۍ کې د سلطان شهاب الدین غوري په واکمنۍ کې یې د درناوي مقام درلود او هلته پوره مخور و. له دیوان څخه یې یوازې یوه بولله (قصیده) د پټې خزانې په روایت تر موږه رارسېدلې ده.

دغه (۴۵) بیتیزه قصیده ډېره پخه او په روانه او خوږه پښتو ویل شوې ده. شاعر پکې د هغه وخت ډېر داسې لغتونه خوندي کړي دي چې اوس یې خلک نه کاروي. له دې کبله د پښتو د معنوي ذخیرې او پانګې له مخې هم موږ ته ډېره ارزښتناکه ده. د ادبي فنونو او ښکلاوو له مخې هم دغه بولله د ډېرې ستاینې او ارزښت وړ ده.

څرګندوني

لرغوني پښتانه: دغه کتاب د پټې خزانې په روایت د شیخ کته په قلم لیکل شوی دی. پټې خزانې له دغه اثر څخه ډېره استفاده کړې ده. په دې کتاب کې هغه په ډېر درناوي یادېږي، لکه: ((نقل کا زبدة الواصلین شیخ کته متي زی غورياخېل په خپل کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې دی نقل کا له ((تاریخ سوري)) څخه...)) دغه کتاب اوس ورک دی.

تاریخ سوري: ((تاریخ سوري)) هم هغه کتاب دی چې د پټې خزانې د روایت له مخې ترې په ((لرغوني پښتانه)) نومي کتاب کې ډېره استفاده کړې ده. لیکوال یې محمد بن علي البستي و. دغه کتاب هم اوس ورک دی.

سلطان محمد سام شنسباني (سلطان شهاب الدین) له ۵۶۹ څخه تر ۶۰۲ هـ.ق. پورې د غور او شاوخوا پاچا و چې په معز الدین هم مشهور و او ښکارندوی یې په دربار کې مقرب او د درنښت وړ و. د هند په فتوحاتو کې هم ورسره و، دغه بولله یې هم د هغه په ستاینه کې ویلې ده.

سلطان غیاث الدین غوري: دی هم د غوري سلسلې واکمن و او ویل کېږي چې ښکارندوی یې ستاینه کړې ده، خو هغه غزلې اوس زموږ په لاس کې نشته.

قصدار: اوس دغه سیمه په بلوچستان کې واقع ده او خضدار یې بولي.

دیبل: دغه سیمه اوس د سند په وادي کې پرته ده او هلته یوه سمندري بندرګاه وه.

داور: د زمینداور سیمې دي چې دلته یوازې د داور په بڼه راغلې دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښکارندوی بولـله په چوپه خوله او دقت له ځانه سره ولولي. ستونزمن لغتونه او بیتونه دې له ځانه سره یادداشت کړي. بیا دې په نوبت یو یو زده کوونکی خپل ستونزمن لغتونه یا بیتونه خپلو همټولګیوالو ته په لوړ غږ ووايي. د ټولګي له منځ څخه دې بل زده کوونکی په خپله خوښه ځواب ورته وايي. که په ټولګي کې هیڅوک د ستونزمنو برخو ځواب پیدا نه کړای شو، ښوونکی به یې ستونزې حلوي.

۲ـ د ښکارندوی د بوللې درې درې بیتونه دې په لوړ غږ د یو یو کتار زده کوونکي په نوبت سره ووايي، نور به ورته غوږ وي.

۳ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- ښکارندوی د کوم واکمن په ستاینه کې شعرونه لیکلي دي؟
- نور کوم مشهور قصیده ویونکي پېژنئ، نمونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

د ښکارندوی دغه بوللـه یو ځل بیا په خپلو کورونو کې په دقت ولولئ او په اړه یې دوه مخیزه لیکنه وکړئ. په بله ورځ یې خپلو همټولګیوالو ته واوروئ.

په شعر کې قافیه

تاسو د تېرو ټولګیو په پښتو او دري کتابونو کې د بدیع او بیان د بېلابېلو برخو په هکله یو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې تاسو ته (قافیه) په یو څه مفصل ډول درپېژنو.

د پښتو شاعرۍ په چوکاټونو کې په غزل، قصیده، مثنوي او نورو بېلابېلو ډولونو کې (قافیه) د ارزښت وړ برخه ده. یوازې په آزاده شاعرۍ کې دې برخې ته پاملرنه ضرور نه ده. په کلاسیکو او عنعنوي شعري فورمونو یا چوکاټونو کې قافیه ډېره مهمه ونډه لري. دلته پرې خبرې کوو.

مخکې له دې چې د قافيې په اړه خبرې وکړو، دغه غزل ولولئ. په غزل کې به په اټکلي توګه د قافيې لټه وکړئ. وروسته بيا د قافيې په اړه له زده کوونکو سره غږېږو.

دکاظم خان شيدا غزل په دې ډول ده:

د شبنم دانه که تخم شي دګلو
زړه به سوري په ديدن نه شي دبلبلو

چې يې نشته لکه ګل ښه رخسارونه
څوک به څه کا تورې زلفې دسنبلو

په څه شان درته بيان سوې طالع کړم
لکه نمر زما جبين دی د داغلو

معطل په عارضه د شام غريب دی
که مې زړه په حلقه بند شو دکاکلو

د آسمان په شانې تېز د فتنو تيغ کړې
صبح و شام ګرځې ښکاره په سرو منګلو

ددرياب له سرد جوشۍ د حباب زړه چوي
شيدا قطع د اميد بويه له خپلو

په دې غزل کې يوازې قافيه راتر سترګو کېږي. په غزل کې بايد د لومړي بيت (مطلع) دواړه نيم بيتي هم قافيه وي او د نورو بيتونو دويم نيم بيتي ورسره هم قافيه کېږي. په دې غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو، کاکلو، منګلو، خپلو قافيې دي، دې ته د قافيې کليمې هم ويل کېږي. په دې غزل کې له قافيې وروسته، رديف نه تر سترګو کېږي، خو د کاظم خان شيدا په دې بله غزله کې بيا قافيه او رديف دواړه شته دي:

هيڅ نقصان د ساده حسن و جمال نشته
د آفتاب په رخسار هم خط و خال نشته

چې بدل يې په کچکول د مهتاب خوان کړ
اعتماد د زمانې په کمال نشته

نښلولی زمانې په کوم سبب يم
لکه ژبه خود زما پر وبال نشته

دکجل لکۍ يې ګوره شوخي سترګې
په دا هسې خوبۍ شاخ د غزال نشته

هره لاريې اژدها دی جهان نغري
و بورجل ته يې د هر چا مجال نشته

چې ګره يې دکوکب دکار وانه کړه
ولې نه وايې ناخن د هلال نشته

افروخته وي پکې تل د حسن شمع
د خاطر غوندې فانوس د خيال نشته

شيدا ګوره هر طرف ګلګوني اوښې
هيڅ خندا په دا بهار کې امسال نشته

په دې غزل کې: جمال، خال، کمال، بال، غزال، مجال، هلال، خیال او امسال قافیې او ((نشته)) ددې غزل ردیف دی چې په نیم بیتیو کې له قافیې سره نښتی او له قافیې وروسته تکرارېږي. په دې توګه په دغو شعرونو کې قافیه لازمي ده، خو ردیف لازمي نه دی. قافیه او ردیف غزل، قصیدې او نورو ته آهنګ او موسیقیت ورکوي او د وزن په ځنګ کې د دوی شتوالي شاعري په سندریز ښایست سنباله کړې ده.

خو قافیه څه ته وایي؟

قافیه هغه یو ډول (یا سره ورته) یا همغږې کلمې دي چې د مصراع په پای کې راځي او تکرارېږي. په قافیه کې مهمه خبره د همغږۍ ده، هغه کلمې چې دغه همغږي پکې مراعت شوې وي، د قافیې کلمې بلل کېږي. په پورتني لومړني غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو او نور... په دویم غزل کې: جمال، خال، کمال، بال او نور د قافیې کلمې دي.

د قافیې توري بیا د کلمو هماغه برخه ده چې همغږي جوړوي، په پورتني لومړي غزل کې (لو) او په دویم غزل کې (ال) د قافیې هماهنګه (همغږه) برخه ده او له همدې امله یې د قافیې توري بولي.

د (قافیه) لیکوال په دې اړه وایي:

((قافیه عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وایي، په اصطلاح کې هغه علم دی چې د دورونو له وروستیو هم آهنګیو (همغږیو) څخه بحث کوي. یا په بله وینا د بیت د پای کلمه چې شعر ورباندې ختمېږي او اعاده یې په ورپسې بیتونو کې لازمه وي، قافیه بلل کېږي. د نظم اساسي رکن وزن دی او قافیه د شعر اساسي رکن نه ګڼل کېږي، بلکې قافیه د نظم یو عارضي رکن دی، ځکه موږ په ډېرو ژبو کې داسې شعرونه ګورو چې قافیه نه لري (لکه آزاد او سپین شعرونه)).

د نظم د ((دورونو)) په اړه باید ووایو چې: دور په لغت کې پېر، دوران، حرکت، ځرخېدنه، د یوه شي پر خپل ځای حرکت او ګرځېدنې ته وایي، په اصطلاح د بیت یا نظم له پیل څخه د لومړۍ هماْهنګۍ تر پای پورې یو دور دی، په مصراع او غیر مصراع بیتونو کې دورونه توپیر پیدا کوي.

که د یو بیت هره مسره (نیم بیتي) قافیه ولري نو دا بیت له دوو دورو څخه جوړ شوی

دی او مصراع بیت دی، که د یو بیت هماغه وروستۍ مسره قافیه ولري نو دا بیت یو دور لري او غیر مصراع دی. ردیف هم په دور کې راځي. د قافیې او ردیف توپیر په دې کې دی چې قافیه تر پای له همغږو (هم آهنگو) تورو او غږونو څخه جوړه وي او معناییز یووالی نه لري، خو ردیف تر قافیې وروسته په هماغه یوه لفظي او معناییزه بڼه بیا بیا راغبرګېږي. په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې قافیه لازمي او ردیف لازمي نه وي، خو د همغږۍ د تکرار او ښکلا لپاره راځي.

((روي)) د قافیې هغه توری دی چې له هغه پرته د قافیې همغږي نه راځي. دا په حقیقت کې د قافیې د همغږۍ د برخې (کلمې) لومړی توری وي.

په لومړني غزل کې (ل) خپلواک توری دی، خو ورپسې نښتی د (و) توری راځي.

د حرکت له مخې روي دوه ډوله دی:

۱ـ مطلق روي: که د روي توری حرکت ولري، مطلق روي ورته وایي.

۲ـ مقید روي: که د روي توری حرکت ونه لري، مقید روي ورته وایي.

هغه قافیه چې ردیف ورپورې نه وي نښتی، مجرده قافیه یې بولي.

د ((قافیه بندۍ)) یا قافیه جوړونې اصطلاح د یو شمېر هغو ناظمانو لپاره کارول کېږي چې په خپلو نظمونو کې د قافیې کتارولو ته پاملرنه کوي او د شعر هنري او شاعرانه خواوو ته پام نه اړوي. د داسې منظومو ویناوو په اړه کره کتونکي ددې لپاره انتقاد کوي چې ځینې ناظمان یوازې د قافیو دکتارولو او سر پر سر راوړلو مهارت لري، خو د خپل شعر هنري جوهر او ارزښت ته لږه پاملرنه کوي.

قافیه دکلاسیکو شعرونو د چوکاټونو لپاره ضروري ده، په دې توګه:

ـ په غزل کې د لومړي بیت دواړه مسرې (دواړه نیم بیتي) هم قافیه وي او د نورو بیتونو وروستني نیم بیتي یې باید له مطلع سره هم قافیه راشي. په قصیده کې هم همداسې ده.

ـ په څلوریزه کې هم د لومړي بیت دواړه نیم بیتي هم قافیه وي او د دویم بیت دویم نیم بیتي همدغه قافیه اخلي.

ـ په مثنوي کې هر بیت خپله خپله قافیه لري، یعنې دا چې د یو بیت دواړه نیم بیتي باید خپله ځانګړې قافیه ولري، خو په عمومي توګه ټوله مثنوي واحد وزن او څپې لري.

د قافیې په هکله د خپل دې بحث په پای کې د پښتو د نوي او معاصر غزل د نومیالي شاعر او غزلبول امیر حمزه شینواري یو غزل راوړو. په یو شمېر اوسنیو غزلو کې په قافیه پسې ترلی ردیف یو څه اوږد راځي او د غزل عمومي آهنګ او موسیقۍ ته ښکلا وربښي. د استاد حمزه دغه غزل له قافیې سره نښتی همداسې یو ردیف لري:

راشــه مــروره چـې بیا روغــه ســره وکـړو
نن ښه ده له دې چې سبا روغـه سره وکړه

زور د مینې ګوره، که څو روغه زموږ نه وي
یـو ناڅاپه مـوږ پـه خطا روغـه سـره وکړو

بـې د زړه، د زړه لـپاره چرتـه آیینه وي
څـه چـې لـه ریـباره جـدا روغـه سـره وکړو

خاندو به سحر غوندې خپه یو که خوشحاله
بـس لکه تـیاره او رڼا روغـه سـره وکړو

ښکلیه د رقیب په خاموشۍ کې مالګه نشته
خوښه که وي ستا چې په دا روغه سره وکړو

پسته به قصې د زړه چاودون لکه د ګل کړو
څـه چـې د بلبل پـه نـوا روغـه سـره وکړو

اوښکې د تا او ښکې زما، بیا دواړه موسکې شو
بیا په دې برېښنا او ځلا روغه سره وکړو

برند کتل د تا وو، اسویلي د حمزه ښکلیه
څـه چـې د بـلا او بـلا روغـه سـره وکـړو

د متن لنډیز:

د شعر په منظومو ډولونو او چوکاټونو کې (قافیه) خپل خاص ځای لري. قافیه هغه سره ورته او همغږه کلمې او توري دي چې د نظمونو د بیتونو په پای کې راځي او تکرارېږي. د قافیې توري د کلمو هماغه برخه ده چې په یو نظم کې همغږي جوړوي.

په ځینو نظمونو کې قافیه له ردیف پرته راځي او په ځینو نظمونو کې په قافیې پسې د ردیف برخه هم وي. ردیف په یو واحد نظم کې له هرې قافیې سره په ورته ډول تکرارېږي. قافیه او ردیف د یو نظم د آهنګ او موسیقۍ د په زړه پورې والي او ښکلا لپاره مهمه برخه ده.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- د کاظم خان شیدا د لومړنی غزلې قافیه کومه ده؟
- د دویم غزل قافیه کومه ده؟
- د قافیې او ردیف له مخې د لومړي او دویم غزل ترمنځ څه توپیر شته؟
- قافیه څه ته وایي؟

۲ـ ټول زده کوونکي دې د کاظم خان شیدا او امیر حمزه شینواري غزلونه په وار سره ولولي. بل زده کوونکی دې د هغه په نظر د سختو او ستونزمنو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي، د هر زده کوونکي چې یې معنا زده وه، لاس به جګوي او ځواب به ورکوي. د ښوونکي په تائید به یې معنا په خپلو کتابچو کې لیکي.

۳ـ درې تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعاتو خبرې وکړي:

- په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې د قافیې ارزښت
- ردیف څه ارزښت لري؟
- قافیه بندي یا قافیه جوړونه ولې کره کتونکي انتقادوي؟

کورنی دنده

زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شاعر شعر ولیکي او په هغه شعر کې دې قافیې او ردیفونه په جلا رنګونو وښیي. سبا ته دې پرې په لنډیز سره په ټولګي کې خبرې وکړي.

ادبيات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره

د ((ادب)) کلمه بېلا بېلې معناګانې او تعبيرونه لري. چا د نفس تاديب او تهذيب بللی او چا د انساني معارف او تجربو زده کړه. ادب په عام مفهوم د انساني ښېګڼو ټولګې ته ويل کيږي، خو په ځانګړې معنا، ادب يا ادبيات هغه وينا ته ويل کيږي، چې په هنري اغېزمن قالب کې د انساني افکارو، احساساتو او تجربو تعبيرونکې وي. د ((ادب)) کلمه د انساني تاريخ له تګلوري سره يوځای د لوړو، ژورو او ډېر اوږدو واټن په وهلو وروستيو پېړيو ته رارسېدلې ده. نن که د چا غوږ ته د ((ادب)) کلمه رسيږي، نو په عام ډول ترې د ((شعر او نثر)) په برخه کې د انسان د ذهني انځور معنا اخيستل کيږي.

ادب خير ښېګڼې او ټولو لوړو ارزښتونو ته د انسان رابلل او له بدو کارونو څخه د هغه منع کول دي. نېکو او ښو کارونو ته پام اړول او په دې لاره تلل د ادب معنا څرګندوي. د اسلام ستر پيغمبر د ((ادب)) د کلمې دريځ په ډېرو خوږو الفاظو بيان او ډېر ښکلی انځور کړی دی: [ژباړه: قرآن د ځمکې پر مخ د خدای تعالی له خوا خلکو ته د ادب (بلنځای) دی. له دې بلنې څخه زده کړه تر لاسه کړئ.] په دې توګه ((ادب)) او ((ادبيات)) د اسلام په قاموس کې لوړ دريځ لري.

د ((ادب)) لغوي معنا پوهه،فرهنګ،معرفت، غوره لاره، ښه خوی ده. د ((ادب علم)) هغې پوهې ته ويل کيږي، چې د هغې په لاسته راوړنه يوشخص کولای شي سم او ښه شعر و وايي او ښکلی نثر وليکي، سمه او ناسمه خبره يوتر بله توپيرکړي.

د پورته تعريفونو له مخې د ادب د ډګر پوهان د ادب په تعريف او مفهوم کې دوه توکي ډېر اړين بولي، چې مفکوره او فني چوکاټ يا مضمون او هنري بڼه ده. په دې لوست کې د اسلام د سپېڅلي دين له نظره د ادبياتو پر ارزښت او اهميت خبرې کوو.

ـ ستاسو په اند څرګند بيان او شعر د انسان پر ذهن څه اغېز کوي؟

په اسلام کې د ادب دریځ

یو شمېر لیکوالو او پوهانو اسلامي ادب د اسلامي نړۍ لید له لوري د ادیب پر وجدان د ژوند، هستۍ او انسان د غبرگون هنري تعبیرڅرگند کړی دی. دلته غواړو د اسلامي ادب پر تگلوري او خوځښت لنډه کتنه وکړو:

هغه مهال چې د نړۍ پر هسک د اسلام ځلند لمر راوخوت، عربي ادبیات په (شعر، نثر او وینا) کې لوړې پوړۍ ته رسېدلي وو. شعر او وینا پرعربو هغومره زیات ژور اغېز درلود چې پر روح، روان او د ژوند پر ټولو برخو یې برلاسی شوی و. خدای تعالی د خپلې ارادې او حکمت له مخې د عربو منکرو شاعرانو او ادیبانو ته بلنه ورکړه، چې د قرآن د یو ډېر کوچني سورت په څېر یو سورت راوړي، خو هغوی په دې کار ونه توانېدل:[ژباړه: او که تاسې د هغه کتاب په اړه شکمن یاست چې موږ خپل بنده ته نازل کړی، نو د هغه غوندې یو سورت راوړئ ... البقره سورت: ۲۳]. دا کار له یوې خوا د الهي کلام د اعجاز د اثبات او وروستني پیغمبر د رښتینولۍ د تایید او تاکید لپاره د عربو ویناوالو او پوهانو ننګونه وه، له بلې خوا یې اسلام ته د فصیحې وینا او لوړو ادبیاتو ارزښت او اهمیت څرگند کړ.

لوی خدای جل جلاله د اسلام ستر پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته لارښوونه وکړه چې د ویناپر وسلې ((د قرآن پر کلمې)) له مشرکینوسره جهاد پیل کړي. [ژباړه: د قرآن (په وسله) له هغوی سره په ستر جهاد،جهاد وکړه: د فرقان سورت، ۵۲ آیت] د عربو په فکري او ټولنیز ژوندکې شعر او وینا زیات اغېز درلود. له همدې امله له مشرکینو سره د مبارزې او مقابلې په ډگر کې د اسلام د ستر پیغمبر شاعران او ویناوال پر خپلو سیالانو برلاسي کېدل. په یوه فکري او ادبي مبارزه (شعر او وینا) کې د تمیم د لویې قبیلې د پلاوي مشر، اقرع بن حابس اعتراف وکړ او ویې ویل: ((په پوره باور دا سړی (پیغمبر صلی الله علیه وسلم) منصور او تایید شوی دی، ځکه ویناوال یې زموږ د ویناوالو په پرتله څرگند غږېږي او شاعر یې زموږ له شاعرڅخه تکړه دی.)) هغه له خپل قوم سره یوځای د اسلام په سپېڅلي دین مشرف شو.

په دې ډول شعر او ادب د نبوت په پېر او له هغه راوروسته د راشده خلفاوو په زمانه کې داسلام د زده کړو او ایماني اخلاقوپه سیورې کې پرمخ لاړ. د اسلام د صدر د پېر د ادیبانو اوشاعرانو په زړونو کې یې ځای ونیو. د هغوی په شعرونو او اثارو کې د حماسي قصیدو، اسلام ته د بلنې، د اسلامي ارزښتونو پر ویاړنې، د ستر پیغمبر پر صفت او نعت، د اسلام د

شهیدانو په ویر، د خدای پر نعمتونو د شکر او نورو بنو وځلېد. په دې پړاو کې د جاهلیت د پېر د شعر او ادب مضمون، چې پر مال او شتو، نژاد او قبیلو ویاړنه وه او لوخ او لغړ غزل پکې دود درلود، له منځه ولاړ او ځای یې نیکو اخلاقو او انساني او اسلامي لوړو ارزښتونو ونیو. ادب او هنر د اسلامي تمدن په لمن کې د انساني لوړو ارزښتونو په توګه وده وکړه او د اسلام او بشري تمدن پر مخ داسې ځرګند او ښه وځلېد، چې په فرهنګي ډګر او فرهنګي زېرمو کې د انساني برياوو او وياړنو څه ویل له اسلامي ادب او هنر پرته ناشوني او ستونزمن کار و. له بده مرغه دې دود او لارې د تاریخ په اوږدو کې خپل اصلي تګلوری بدل کړ. د اسلامي ادبیاتو د کمزوري کېدو له امله هنر او ادب زیاتره انساني لوړ ارزښتونه له لاسه ورکړل. اوس ددې مهال رارسېدلی چې پر هغې یو ځل بیا له سره غور وشي،ترڅو خپله لاره بیامومي او په خپلې اصلي څېرې او بڼې د هنر او ادب ډګر ته راووځي.

د اسلامي ادب ځیني ځانګړتیاوې:

په راوروسته پېړیو، په تېره بیا د شلمې پېړی په پیل کې د کلاسیک، رومانتیک، ریالیستي، لیبرالي ... ادبیاتو په څېر بېلا بېل ادبي مکتبونه رامنځته شول. دا ادبي مکتبونه هر یو خپلې ځانګړتیاوې لري، چې د هماغه ډلو ټپلو عقېدې او نظریې خپروي، ځکه ادب او هنر د عقیدو او مختلفو فلسفي افکارو د خپرلو وسیله ده.

د اسلامي لیکوالو او پوهانو له مخې اسلامي ادبیات هم خپلې ځانګړتیاوې لري او په دې توګه له نورو ادبي مکتبونو سره توپیرپیدا کوي.. دا ځانګړتیاوې له اسلامي عقیدې او فکر څخه سرچینه اخلي تر هغه چې د اسلامي ادبیاتو صفت بیامومي.

اسلامي ادب زیاتې ځانګړتیاوې لري. یو څو یې لاندې راوړل کیږي:

۱_ عقیدوي او اخلاقي مسؤولیت

د اسلامي ادبیاتو لومړنۍځانګړتیا د ((مسؤولیت)) منل دي. په دې معنا چې اسلامي ادب د اسلامي عقیدې پر بنسټ ولاړ دی او انسان، هستۍ او ښکلا ته د اسلامي نړۍ لید له لوري ګوري او همدا فسلفه یې بنسټ جوړوي.

۲_ دنده او رسالت

اسلامي ادب ځرګنده موخه اوهدف لري، چې د اسلام له حقیقت څخه سرچینه اخلي. یعنې مسلمان شخص داسې وینا او عمل نه کوي، چې په هغې کې د چاګټه او موخه نغښتې نه

وي. مسلمان ادیب نه غواړي خپل وخت خوشې له لاسه ورکړي او یا د بل چا وخت بې ګټې تېرکړي.

۳ـ بشپړتیا اوهراړخیزوالی

اسلام انساني نفس او روان ته هراړخېزه کتنه کوي او په دې باور دی چې انسان له بدن او روح دواړو څخه جوړ دی. په دې توګه اسلامي ادب د انسان ټولو اړخونو ته پام کوي او تر ارزونې لاندې یې نیسي، ترڅو په هغه کې انسجام، توازن او همغږي رامنځته کړي.

۴ـ ربښتینولي

اسلامي ربښتینولي د لویدیځ د ریالیزم د ادبي مکتب په څېر نه ده چې انسان د مادیت په تنګ چاپېریال کې ساتي او انساني ژوند د هغه د زمان او مکان په ژوروالي او اوږدوالي کې له یاده باسي. بلکې د اسلامي ادب ربښتینولي انسان د هغه د کمزورو اړخونو او نامنلو کړنو سره یوځای په پام کې نیسي، خو دا حالتونه د لوېدیځ ریالیستي ادب په څېر تلپاتي نه ګڼي. ځکه د اسلامي ادبیاتو له مخې د انسان کمزوري او کږلېچ د تکامل وړ دی او هنر په دې برخه کې بنسټیزه او مهمه ونډه لري.

۵ـ رغندتوب او مثبت لوري ته کتنه

د اسلامي ادب بله ځانګړتیا مثبت لوري ته د انسان کتنه او مخ پر ودې فعالیت دی. ددې ځانګړتیا اصلي ریښه د اسلام په اصلي مبادي کې نغښتې ده. ځکه اسلام د انسان کمزوري، بښونه، بدلون او ګناه کول مني. لکه چې الله تعالی فرمایلي دي: [ژباړه: انسان کمزوری پیدا شوی دی. النساء: ۲۸] خو له دې ټولو کمزوریو او ګناهونو سره سره بیا هم اسلامي ادب په دې حالت کې د انسان لاس نیسي او د کمزورۍ او نهیلۍ له کندو یې راباسي او د پیاوړتیا او نېکمرغۍ په لور یې بیايي.

ادب د فضیلت په خدمت کې

اسلام ((ادب د ادب لپاره)) او ((هنر د هنر لپاره)) څرګندونې نه پېژني، بلکې هنر او ادب د انسان او د ټولنې د خیر، فضیلت، ښېګڼې، ژمنې او خدمت یوه لار بولي. سپېڅلی قرآن مؤمن او ژمن شاعران د بېباکه، ناڅرګندو او بې ماهیته شاعرانو له ډلې څخه بېلوي او ستایي یې: [خو هغه کسان (دروغجن او لار ورکي شاعران نه دي) چې ایمان یې راوړی او ښه کارونه

سرته رسوي او خپل خدای ډېر یادوي... الشعراء ۲۲۷]

د اسلام ستر پیغمبر د وینا ښکلا او د شعر حکمت ستایلی او د شعر د اغېز په اړه یې خپل احساسات څرګند ګړي دي: [ژباړه: ښه وینا د سحر په څېر اغېز کوي.] او [ځینې اشعار له حکمت څخه ډک دي.]. هغه خپل شاعران راوبلل چې د شعر او ادب وسله د اسلامي ارزښتونو او د اسلامي ټولنې د واکمنۍ او برلاسۍ لپاره وکاروي. په دې اړه یې حسان بن ثابت رضی الله تعالی عنه ته وفرمایل، چې د مشرکینو شعرونو ته په ښو او لوړو شعرونو ځواب وواييي.

د متن لنډیز:

لکه څنګه چې څرګنده ده شعر او ادب د یوې ټولنې د ویښتیا اوبیدارۍ ستر لامل دی. د یوې ټولنې فرهنګ د هغې ټولنې د شاعرانواو لیکوالو په شعرونو او لیکنو کې غبرګیږي. همدا راز شعر او ادب دی چې د یوې ټولنې تګلورې ټاکي. ښو ته ښه اوبدو ته بد وایي. له نېکه مرغه اسلامي شعر او ادب پېړۍ، پېړۍ راهیسې زموږ د ګران هېواد افغانستان په فرهنګ کې ژورې ریښې ځغلولې دي اوزموږ پر ټولنې یې درووند اغېز کړی دی . زموږ په اسلامي او افغاني ټولنه کې داسې لیکوال اوشاعران تېر شوي او شته چې د اسلامي لارښوونو او ارشاداتو په رڼا کې یې روان ټولنیزحالت څېړلی، خلکو او ولس ته یې د هغوی د نېکمرغۍ او فلاح لاره ښودلې، د ظالمانو ظلم اود حکمرانانو ناروا کارونو ته یې بد ویلي او مظلوم ته یې د ظالم له منګولو څخه د خلاصون لارې چارې ښودلې دي. ځوانو شاعرانو او لیکوالو ته لازمه ده د علم او پوهې په داسې ګانو ځانونه سمبال کړي چې دنیوي او اخروي نیکمرغي یې پکې نغښتې وي. د شعر له لیکلو او لیکوالۍ څخه یې موخه د وخت تېرول او د لوستونکو د وخت زیانول نه وي، د شعرمضمون او محتوا یې رغنده وي، څرګند پیغام ولري او د انساني او اسلامي ارزښتونو په پام کې نیولو سره خپله ټولنه د خیر او فلاح لورې ته رهنمایي کړي. دا حقیقي اسلامي ادب دی او همدا رغنده لار ده.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د بېلا بېلو ادبي مکتبونو نومونه واخلي او له اسلامي ادبياتو سره دې پرتله کړي.

۲ـ دوه تنه زده کونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او د اسلامي ادبياتو ځانګړتياوې دې بيان کړي.

۳ـ درې تنه زده کوونکي دې د ټولنې په ويښتيا کې د رغنده ادبياتو رول او ونډه څرګنده کړي.

۴ـ مبتذل هنر او ادب څه شی دی؟ دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په وړاندې پرې خبرې وکړي.

۵ـ فصاحت او بلاغت په ويناکې څومره ارزښت لري؟ يو تن زده کوونکی دې پرې خبرې وکړي.

۶ـ ((ادب د ادب لپاره)) تيوري څه معنا لري؟ دوه تنه زده کوونکي دې نورو ته خپل نظر څرګند کړي.

۷ـ زده کوونکي دې سوچ وکړي چې ادبيات (شعر او نثر) او رسنۍ د يوې ټولنې په پرمختګ او سوکالۍ کې څه ونډه لري. بيا دې خپل نظر په وار نورو ته واوروي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د اسلامي ادبياتو د اهميت او ارزښت او د خلکو پر ويښتيا کې د هغه د رول په اړه دوه مخه ليکنه وکړي.

د خوشحال بابا دستارنامه

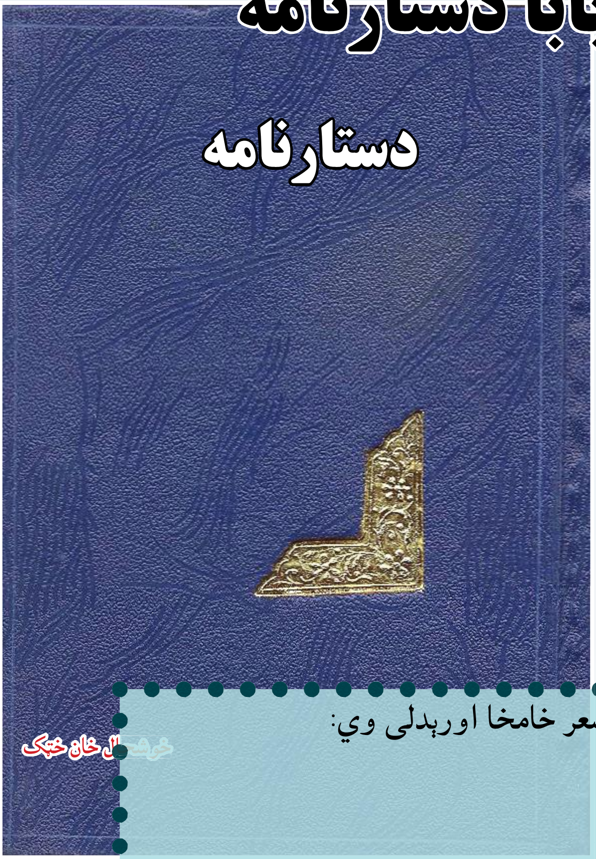

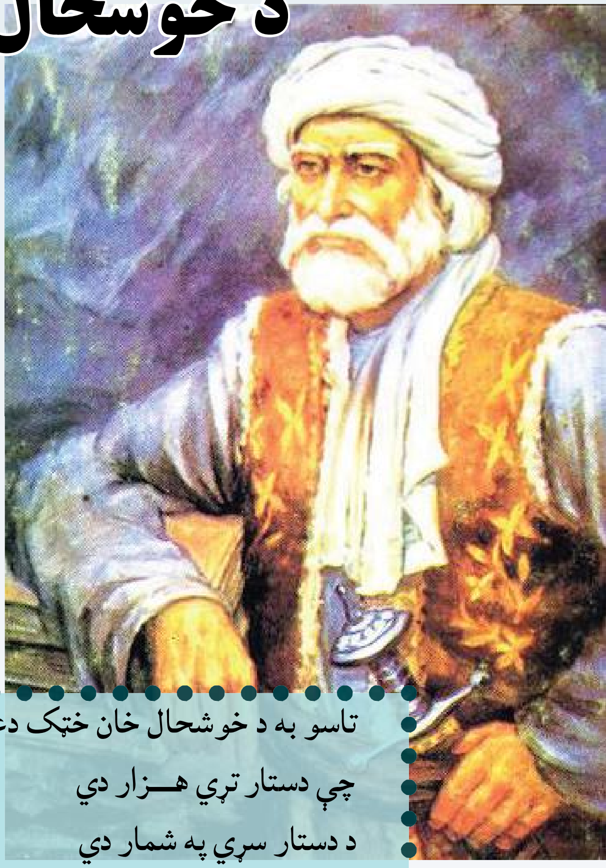

تاسو به د خوشحال خان خټک دغه شعر خامخا اورېدلی وي:

چې دستار تړي هـــزار دي
د دستار سړي په شمار دي

پر دغه شعر يو کتاب خبرې کېدای شي او له نېکه مرغه خوشحال بابا پرې يو ځانګړی کتاب هم ليکلی دی چې ((دستار نامه)) نومېږي. تاسو د خوشحال بابا په اړه مخکې پوره معلومات ترلاسه کړي دي، په دې لوست کې د هغه د ((دستار نامې)) په اړه بشپړ معلومات ترلاسه کوئ او په پښتو ادب کې يې پر ارزښت خبرېږئ.

ـ د خوشحال بابا کوم کوم آثار مو تراوسه لوستي دي؟

ـ د پښتو د پخواني نثر په اړه څومره معلومات لرئ او کوم کوم کتابونه يې پېژنئ؟

خوشحال خان خټک د خپل ارزښتناک شعري دیوان په څنګ کې یو شمېر نور کتابونه هم لیکلي دي. د پښتو شعر د ودې او پیاوړتیا د ستر کار په څنګ کې خوشحال بابا د پښتو نثر په وده او پرمختګ کې هم نه هېرېدونکی خدمت کړی دی.

((دستارنامه)) د خوشحال خان خټک هغه اثر دی چې په پښتو نثر یې لیکلی دی. دغه منثور اثر په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال کې خوشحال بابا د هند د رنتبور په زندان کې لیکلی دی. دغه وخت هغه د مغولي واکمن اورنګزېب په امر په رنتبور کې بندي و. خپله خوشحال بابا وايي چې په دې وخت کې دی په زندان کې یوازې و او هېڅ کتاب ورسره نه و چې ګټه ترې واخلي او له خپل هېواد څخه د فراق په حال کې یې د دوستانو، یارانو او زامنو د استفادې لپاره لیکلی دی.

د کتاب د لیکلو نېټه یې په دې مسرۍ کې ښودلې ده:

بس دی محنت د بېلتانه

چې ددې کلمو ابجدي ارزښت (۱۰۷۶) کېږي.

د خوشحال خان خټک دغه کتاب په حقیقت کې د مشرتوب لپاره د یو لړ شرایطو ښودل دي، دا هغه شرایط دي چې خوشحال بابا یې په یوه ټولنه کې د مشر لپاره یادول او یا لرل لازمي ګڼي. دا د دستار د ایښودلو، د مشرتوب د لرلو شرطونه دي.

په ((دستارنامه)) کې له سریزې وروسته په دوو بابو یا څپرکو کې د مشرتابه لپاره د شلو هنرونو او شلو خصلتونو یا ځانګړنو لړل تشریح شوي دي. دغه شل هنره او شل خصلته په دې ډول راغلي دي:

اول هنر د ځان د پېژندګلوی، دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي، دریم هنر د خط، څلورم هنر د شعر د نظم، پنځم هنر د تیر اندازۍ دی، شپږم هنر د آب بازۍ، اووم هنر د آسب تازۍ، اتم هنر د ښکار، نهم هنر د شجاعت، لسم هنر د سخاوت، ورکول، پخول، یوولسم هنر د معاشرت، دولسم هنر د اولاد د تربیت دی، دیارلسم هنر د تادیب د خدم، څوارلسم هنر د اسباب د معشیت، پنځلسم هنر د زراعت، شپاړسم هنر د سوداګرۍ د تجارت، اوولسم هنر د تحقیق د نسب، اتلسم هنر د علم موسیقي، نولسم هنر د نرد د شطرنج دی، شلم هنرد نقاشۍ د تصویر دی.

د خصلتونو په اړه کې دغه شل ځانګړنې لازمي بلل شوې دي:

اول خصلت د مشورت دی، دویم خصلت د عزم، دریم خصلت د خاموشۍ دی، څلورم

خصلت د راستی، پنځم خصلت د شرم د حیا دی، شپږم خصلت د خلقت دی، اووم خصلت د مروت دی، اتم خصلت د عفو و کرم، نهم خصلت د تمیز د تانی، لسم خصلت د عدل د انصاف دی، یوولسم خصلت د توکل دی، دولسم خصلت د تربیت، دیارلسم خصلت د خوف د رجاء دی، څوارلسم خصلت د ملک د انتظام، پنځلسم خصلت د همت دی، شپاړسم خصلت د حلم، اوولسم خصلت د غیرت دی، اتلسم خصلت د حزم د احتیاط، نولسم خصلت د طاعت او شلم خصلت د استغفار.

ارواښاد پوهاند عبدالحی حبیبي د خوشحال خان خټک د دستارنامې په اړه وایي:

خوشحال خان د دستار نامې په لیکنه کې یو مهم کار کړی او هغه دادی چې ده د پښتو د نثر لیکلو کلک بنسټ په دې کتاب کې پر ساده او روان نثر باندې ایښی دی. د پښتو نثر لرغونې نمونه چې موږ پیدا کړې ده، دکندهار د ارغسان د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء یو څو پاڼې دي چې د تالیف کال یې ۶۱۲ هـ. دی او دغه لیکوال ډېر روان،روښانه او بې تکلفه نثر لیکلی دی او دا ترې څرګندېږي چې د پښتو نثر د مغولو تر دورې دمخه ساده او روان و. کله چې بایزید پیر روښان د ۹۷۰ هـ. په شاوخوا کې خپل خیر البیان لیکه نو مبهمې او تصنعي جملې یې پکې کارولې او تر ده وروسته بیا نورو لیکوالو (لکه اخوند درویزه او نورو) هم دده پیروي کوله، څرنګه چې دغه ډول نثر په پښتو کې کوم ادبي او هنري ارزښت او ښایست نه لري، نو ځکه خوشحال خان د پښتو نثر لیکنې هغه ستونزمنه لاره پرېښوده او پښتو نثر یې د ساده، روانې او خوږې پښتو لارې ته برابر کړ.

خوشحال له افغاني دودونو سره سم دستار د انسان د لیاقت او استعداد سمبول ګڼي او پګړی د اداري او د اجتماعي ښېګڼې د قوت لپاره یو تعبیر بولي. تاریخي روایتونه دا خبره ثابتوي چې ددې سیمې خلکو په اداره، سیاست او اجتماعي اخلاقو او جهانداری کې ځینې پاخه اصول او فکرونه درلودل.

ارواښاد پوهاند صدیق الله رښتین هم د خوشحال بابا د نثر په اړه لیکي:

خوشحال خان خټک څنګه چې د شعر په نړۍ کې د لوی نوم او شهرت خاوند دی، دغسې د نثر په جهان کې هم یو تکړه پهلوان ګڼل کېږي. په یوولسمه پېړۍ کې چې د پښتو نثر په باغ و بڼ د قافیه وال نثر کومه څپه راغلې وه او پښتو نثر یې له روانۍ او ساده ګۍ ویستلی و، د خوشحال په وخت کې هغه باغ و بڼ بیا تازه ګي ومونده او د پښتو نثر له منځه د قافیې او

سجع تکلف لېرې شو. ددې کار لومړی بېرغ د خوشحال په لاسو پورته شو. ده په خپلو اثرونو کې د عادي روان او ساده نثر لیک ډول بیا میدان ته راوویست او د روښان او درویزه د نیم منظوم نثر سلسله یې وشلوله. لکه څنگه چې خوشحال په منځنۍ دوره کې د پښتو شاعرۍ، په تېره د قومي، ملي او حماسي شاعرۍ سرلاری گڼل کېږي، دغسې د نثر په ډگر کې هم د یو لاربنود او مؤسس په نامه یادېږي.

په دستارنامه کې سیاست، تدبیر، اخلاق، پوهه او پښتونولي دا ټول یو ځای شوي دي او د پښتو په ښایسته جامه کې یې ځان ښکاره کړی دی. په دستارنامه کې ځای په ځای پښتو شعرونه، پارسي بیتونه او عربي عبارتونه هم راغلي دي چې هغه پرې خپل مطلب ثابتوي. دلته د دستارنامې د نثر د بېلگې لپاره د (څلورم هنر د شعر، د نظم) د سرلیک یوه برخه لولو:

((دا هنر چې د شعر د نظم دی، هم داخل د کسب کمال دی، اما مشتق دی له شعوره چې جبلي طبیعت د شعر لري، شعر د هغه دی. فنونه، صنعتونه یې په کسب حاصلېږي. که ډېر تحصیل د علم وکا، صنایع، بدایع د شعر زده کا، چې طبیعت د شعر جبلي نه لري، خبره به نظم نه کا. د شعر هم جبلي طبیعت بویه، هم یې علم د صنایع بدایع بویه، چې واړه زده کا، سوای تر دا نمک، شیریني د شعر تعلق په درد په محبت لري، چې پخته گي یې په استعمال. در اصل شعر په لغت کې کلام منظوم و ته وایي، دواړه مصراع د بیت په تول تللي، په حرفونو سره سمې، عروض قافیه سره جوړ...

د شعر طبیعت په مثال د توند باد دی. لوېې ونې طاقت لري چې ورته ودرېږي او که نه چې بنیاد محکم نه لري، هغه ونې له ویخه نړوي. قوت د علم بویه چې وبخ یې پرې محکم وي او کنه، بې افت، مضرت به پاته نه شي، چې بې علم شعر وایي څو نقصانه لري:

اول خو به یې درست ونه وایي. د شعر د عیب جاسوسان ډېر دي، ځان به د خندا کا. بل دا چې که فقط د شعر بدایع صنایع د عروض علم زده کا، قوت یې د نور علم نه وي، خطا به ورځنې واقع شي، ایمان به بای کا. بل دا چې د شعر مستي ډېره ده، چې تاب یې د مستۍ د علم په زور رانه وړي، مخبط به شي، که له دې واړو کارونو تېر، کمال یې حاصل، هغه سړی که شعر وایي، هغه علم، حکمت، فضیلت دی، و هغه وته که رخصت نه دی هم رخصت دی.))

د متن لنډيز:

خوشحال خان خټک د مهمو منظومو آثارو تر څنګ په نثر هم يو شمېر غوره کتابونه ليکلي دي. په دې لړ کې ((دستار نامه)) په ځانګړي ډول د يادونې وړ ده. دستار نامه خوشحال بابا د هندوستان د رنتبور په زندان کې په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال هغه وخت ليکلې ده چې د مغولي مستبد واکمن اورنګزېب له خوا هلته بندي و. په زندان کې ورسره کتابونه نه وو او دغه مهم اثر يې له خپلې حافظې څخه ليکلی دی. د نورو آثارو بيتونه يې هم له خپلې حافظې پکې نقل کړي دي.

دستار نامه د پښتو نثر په وده کې ډېر ارزښت لري. د هغه نثر روان، ساده او ښکلی دی. په دستارنامه کې د پښتو نثر يوه ځانګړې تيره ايښودل شوې ده.

څرګندوني

ـ رنتنبور: په هندوستان کې د هغه وخت يو مشهور زندان و چې خوشحال بابا پکې بندي و.

ـ ابجد: د شمېر يو ځانګری ډول دی. زموږ په کلاسيکه شاعری کې د وخت او نېټو د ټاکلو لپاره ترې ګټه اخيستل کېدله. داسې چې هر توری د يو عدد (شمېر) لپاره ټاکل شوی دی. کله چې د يو بيت توري ددغو ټاکلو عددونو په شمېر سره جمع شول نو يوه ځانګړې نېټه يا کال ترې جوړېږي. د ابجد ټول توري داسې دي: ابجد هوز حطی کلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ. او شمېر يې داسې دی:

ا	ب	ج	د	هـ	و	ز	ح	ط	ی
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰

ک	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	ر
۲۰	۳۰	۴۰	۵۰	۶۰	۷۰	۸۰	۹۰	۱۰۰	۲۰۰
ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ		
۳۰۰	۴۰۰	۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰		

فعاليتونه

۱ــ زده کوونکي دې ددې لوست یو یو پراګراف په لوړ غږ ولولي. نور زده کوونکي دې ورته غوږ شي. په هر پراګراف کې دې یو بل زده کوونکی یوه پوښتنه جوړه کړي او له همدې زده کوونکي څخه دې یې وکړي چې متن یې لوستی دی. دا کار دې په ټول لوست کې تکرار شي.

۲ــ ګرامري برخه: زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي:

الف: لومړۍ ډله دې ددې متن خاص نومونه له ځانه سره ولیکي.

ب: دویمه ډله دې عام نومونه یادداشت کړي.

ج: دریمه ډله دې ددې متن صفتونه یادداشت کړي.

د: هره ډله دې خپل خپل لیست ولیکي او ټول دې یې په ګډه لیست بشپړ کړي.

۳ــ د ابجد د تورو د شمېر په اړه دې زده کوونکي یو له بله پوښتنې وکړي.

۴ــ څو تنه زده کوونکي دې د دستارنامې په اړه خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دستارنامې هغه نثر چې ددې لوست په پای کې راغلی دی، په غور ولولي او بیا دې د شعر او نظم په اړه د خوشحال بابا خبرې په خپلو خپلو عبارتونو ولیکي.

پښتو قلمي پانګه

د پښتو ژبې د کتابونو قلمي پانګه زموږ د کلتوري او ادبي میراث یوه ډېره ارزښتناکه برخه ده. دا په پښتو ژبه د لاسکښلو (قلمي) کتابونو هغه نسخې دي چې د تېرو اوږدو کلونو په لړ کې لیکل شوي، په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو کاتبانو یا خطاطانو له خوا خطاطي شوي او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په بېلابېلو هېوادونو کې په ملي کتابتونونو یا ارشیفونو او یا د ځینو کسانو په ځانګړو (شخصي) کتابتونونو کې د قیمتي آثارو په توګه ساتل کېږي.

په دې لوست کې په افغانستان، پښتونخوا او ټوله نړۍ کې د پښتو ددغې ارزښتناکې علمي، ادبي او کلتوري پانګې په اړه تاسو ته ګټور معلومات وړاندې کېږي. ددغې پانګې د ارزښت او اهمیت په اړه به تاسو ته یو شمېر ټکي روښانه شي.

قلمي پانګه هغو نسخو یا کتابونو ته ویل کېږي چې په لاس لیکل شوي او خطاطي شوي وي. دغه کتابونه یا قلمي نسخې ددې په څنګ کې چې ځینې یې د خطاطۍ د هنر ښکلې نمونې لري، زموږ د ولس او ژبې د علمي او ادبي شتمنۍ غوره پانګه یې هم په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده.

له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې ارزښتناکې قلمي پانګې ډېره زیاته برخه د زمانو د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده، خو هغه برخه چې موږ ته راپاتې ده او د زمانې توپانونو له ځانه سره نه ده وړې، دغه برخه هم ډېره ارزښتناکه ده. که موږ ښه ځیر شو، نو هغه حالات او شرایط په ښه توګه ځانته څرګندولای شو چې زموږ ددغې مهمې ادبي او کلتوري پانګې ډېره برخه یې تباه کړې، سوزولې او تر خاورو لاندې کړې ده. دلته ځینو هغو لاملونو ته تم کېږو چې زموږ دغه غوره پانګه د زمانو په اوږدو کې څنګه له تباهۍ او ترې تم کېدو سره مخامخ شوې ده:

۱ـ زموږ په ولس کې د زده کړې او سواد د کچې ټیټوالی ددې لامل شوی چې خپله زموږ خلک خپلې دې پانګې ته پاملرنه ونه کړي. له بده مرغه زموږ خلک د خپلې ژبې د مهمو قلمي کتابونو ساتلو او خوندي کولو ته نه دي متوجه شوي. وخت په وخت یې له لاسه وتلي، په قبرونو او سمڅو کې یې تر خاورو لاندې کړي او آن سوزولي یې دي.

۲ـ د کورنیو جګړو او بهرنیو یرغلونو په لړ کې جنګ جګړو هر څه تباه کړي دي. ددغو جنګ جګړو اورونو زموږ ډېر ادبي او کلتوري میراثونه او په دې لړ کې زموږ د ژبې ډېر قلمي کتابونه له منځه وړي او تباه کړي دي.

۳ـ له بده مرغه موږ د اوږدو ناخوالو بهیرونو هم د خپلو کلتوري او ادبي میراثونو راټولولو او تنظیمولو ته نه یو وږ پرېښي. اوس به هم د افغانستان او پښتونخوا په ګوټ ګوټ کې ډېر داسې قلمي کتابونه موجود وي چې موږ ترې نه یو خبر، یا به د کورونو، حجرو او جوماتونو په کونجونو کې پراته وي او یا به په قبرونو او سمڅو کې خاورو او چینجو خوړلي او یا نیمه سلامت پراته وي، خو خپل ولس به یې ترې نه وي خبر.

د شتو معلوماتو له مخې په افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په جلا جلا برخو کې

د پښتو ژبې هغه قلمي کتابونه چې له پورته یادو شوو ناخوالو څخه روغ پاتې او یا یې تراوسه پورې موږ ته پته لګېدلې ده، دغه اثار او کتابونه هم د پښتو د سترو او ارزښتناکو علمي، ادبي پانګو په توګه د پاملرنې وړ دي.

تراوسه پورې د درې زرو په شاوخوا کې د پښتو قلمي کتابونو څرک لګېدلی دی، دا د داسې یو ولس لپاره چې د ژوند ډېره برخه یې په جنګ جګړو کې تېره شوې او نورې خونړۍ پېښې او تاړاکونه پرې راغلي دي، یوه وياړلې فرهنګي- ادبي پانګه ګڼل کېږي.

د پښتو ددغو قلمي کتابونو او نسخو په اړه زموږ یو شمېر پوهانو او یو شمېر بهرنیو څېړونکو پلټنې کړې او څېړې کړې دي. د افغانستان نومیالي لیکوال څېړندوی حبیب الله رفیع د پښتو قلمي پانګې د راپېژندلو لپاره د ستاینې وړ کار کړی، خو لا تراوسه نه دی خپور شوی. په دې لړکې یو شمېر کتابونه خپاره شوي او په هند، انګلستان، روسیې، افغانستان او پښتونخواکې یې یو شمېر پښتو قلمي کتابونه راپېژندلي دي.

د هغو معلوماتو له مخې چې اوس زموږ په واک کې دي، تر ټولو زیاتې قلمي نسخې د پېښور په پښتو اکاډمۍ کې خوندي دي چې شمېر یې (۵۲۰) نسخو ته رسېږي. وروسته د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون راځي چې (۱۷۷) پښتو قلمي کتابونه پکې ساتل کېږي. د افغانستان په ملي ارشیف کې (۱۲۶) نسخې خوندي دي.

په بهرنیو هېوادونو کې تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې د انګلستان په کتابتونونو کې خوندي دي چې شمېر یې (۱۶۹) نسخو ته رسېږي. د هند په کتابتونونو کې (۱۴۴) او د پخواني شوروي په کتابتونونو کې (۵۰) نسخې خوندي دي.

له دغو رسمي کتابتونونو چې راتېر شو په یو شمېر شخصي کتابتونونو کې هم زیات شمېر ارزښتناک پښتو قلمي کتابونه ساتل کېږي.

د پښتو قلمي نسخو په فهرستونو کې ډېر مهم کتابونه راتر سترګو کېږي چې یو شمېر یې زموږ د لرغوني او کلاسیک ادب ډېر مهم کتابونه ګڼل کېږي.

په دغو نسخو کې د تالیف له مخې ډېره زړه نسخه د سلیمان ماکو ((تذکرة الاولیاء)) ده چې تر ۶۱۲هـ. ق. کال وروسته تالیف شوې ده. د کتابت له مخې ډېره زړه نسخه د

پیر روښان ((خیر البیان)) ده چې په ۱۰۶۱هـ. ق. کال کې خطاطي شوې ده.

د شتو معلوماتو له مخې د پښتو قلمي پانګې په لړکې هغه اثر چې ډېرې زياتې نسخې يې په لاس کې دي د اخوند درويزه ((مخزن الاسلام)) دی چې تر ۳۰۰ زياتې نسخې يې پيدا شوې دي.

په دغو نسخو کې مهمې مصورې نسخې د رحمان بابا ديوان او د سکندر خان ((ليلی او مجنون)) دی چې په سوونو تصويرونه لري. ډېرې نفيسې او هنري نسخې د خوشحال بابا ديوانونه، د مصري خان ګګياني ديوان، د سکندر خان ديوان او ګڼې نورې نسخې دي چې په ښکلي خط کښل شوې دي. دغه راز ډېرې قيمتي نسخې د خوشحال خان خټک په خپل لاس ليکلی ديوان دی چې پر ۱۰۹۹هـ. ق. کال يې کتابت کړی او دغه راز د محمد هوتک پټه خزانه ده چې په ۱۳۰۳هـ. ق. کال کې يې کتابت ترسره شوی دی.

په دغو نسخو کې يو شمېر نسخې چاپ او خپرې شوي دي، خو يو زيات شمېر دغه قلمي نسخې او کتابونه تراوسه پورې لا د چاپ په ګاڼه نه دي سمبال شوي. که دغه نور مهم آثار هم چاپ او خپاره شي نو زموږ د ولس ستره ادبي، علمي او کلتوري پانګه به د ټولو لاسونو ته ورورسېږي.

د متن لنډيز:

پښتو ژبه ډېرې قلمي نسخې لري. دغه قلمي نسخې د افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په ملي او رسمي کتابتونونو او ارشيفونو او دغه راز د ځينو کسانو په ځانګړو او شخصي کتابتونونو کې ساتل کېږي. تراوسه پورې د پښتو ددغې قيمتي پانګې د نړدې درې زره نسخو يا کتابونو پته لګېدلې ده. دغه نسخې زياتره يې په افغانستان، پښتونخوا، انګلستان، هند، پخواني شوروي اتحاد او نورو ځايونو کې خوندي دي. سره له دې چې له دغو نسخو څخه د لرغوني او کلاسيک ادب يو شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي، خو ګڼ شمېر داسې مهم او ارزښتناک آثار لا تراوسه پورې ناچاپ پاتې دي چې خپرېدل يې د ژبې د شتمنی په زياتونه کې مهمه ونډه لري.

فعالیتونه

۱_ ددغه متن یو یو پراگراف دې په وار سره یو یو زده کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې ورته غوږ کېږدي.

۲_ د متن له لوستلو او اورېدلو وروسته دې زده کوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- تراوسه پورې په ټوله نړۍ کې د څومره پښتو قلمي نسخو او کتابونو پته لګېدلې ده؟
- تر ټولو زياتې پښتو قلمي نسخې په کوم ځای او کوم کتابتون کې ساتل کېږي؟
- په نورو کومو کومو رسمي کابتونونو کې د پښتو قلمي نسخې شته دي؟
- د ملي او رسمي کتابتونونو او ارشيفونو په څنګ کې په نورو کومو ځايونو کې پښتو قلمي نسخې او کتابونه ساتل کېږي؟

ګرامري برخه:

الف: تاسو د ستاينوم (صفت) په اړه پوره معلومات لرئ. په دغه ټول متن کې تاسو لومړی صفتونه په نښه کړئ او بيا يې په خپلو کتابچو کې د دغه صفت پر ځای بل صفت وکاروئ، لکه په دې توګه:

((له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې ارزښتناکې قلمي پانګې ډېره زياته برخه د زمانې د ناوړه حالاتو او شرايطو له کبله له منځه تللې ده...))

د صفتونو (ستاينومونو) له بدلون سره:

((له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې قيمتي لاسکښلې پانګې ډېره زياته برخه د زمانې د خرابو حالاتو او شرايطو له کبله له منځه تللې ده...))

ب: په دې متن کې لس قيده په نښه کړئ.

که تاسو ته د خپل کور، کلي، جومات او حجرې په کوم کونج کې د کوم قلمي کتاب پته لګېدلې وي، په لنډه توګه يې معرفي کړئ. که مو پيدا نه کړ، په کلي کور کې د کوم بل مهم پښتو کتاب په اړه نيمه پاڼه ليکنه وکړئ او په سبا يې خپلو ټولګيوالو ته واوروئ.

د کاظم خان شيدا څو څلوريزې

پــه لــږ قــانــع شــه خــاطــر کـــړه جمع
لـــرې لـــه زړه کـــړه د ډېـــرو طـمـع
چـې قـنـاعـت يـې پـه سـيـم ونـه کړ
ســر بــريــده شــوه پــه زرو شـمـع
فــروتـنـي کـــړئ ســربـلـنـدانـو
بــهــره يــو نــه وړه خــودپـسـنـدانو
تـــل خــمــيــده وي بــارداري څـانـګـې
تــواضـع خــوی کـــړه بـهـره مـنـدانـو
واوره لــه مــا نــه کــه شــنـوا يـې
د آزلــــه ســتــه ولـــې رســـوا يـې
د رزق پــه مــرســتـه ســرګــردانـي کـړې
کــه مــوږ تــر حـلـقـه لـکـه آسـيـا يـې
پــه زړه مــې ګــرځـي د غــرونـو څــوکـې
حــمـلـې د بــازو د زرکـــو کــوکـې
وواېــــه څــه کــا د روه نــسـيـمـه
ګـيـرا مـنـګـولـې زيـبـا مـښـوکـې

عبدالحمید مومند

د پښتو ادبیاتو د لرغوني او منځنۍ دورې د نومیالیو شاعرانو په اړه مو ځای ځای ځیني مطالب لوستي دي. د پښتو په ټوله کلاسیکه شاعرۍ کې درې نومیالۍ څېرې د پښتنو د باباګانو (لویو ستو) په توګه تر بل هر چا د زیات شهرت او محبوبیت لرونکي دي. خوشحال بابا، عبدالرحمٰن بابا او عبدالحمید مومند بابا.

په تېرو ټولګیو کې د خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا په اړه غږېدلي یو، په دې لوست کې د عبدالحمید مومند ژوندلیک، آثار او کتابونه پېژنو او د هغه د شعر په زړه پورې بېلګې لولو.

عبدالحمید مومند د پښتو له سترو شاعرانو څخه ګڼل کېږي. له بده مرغه د نورو ډېرو پخوانیو شاعرانو په څېر یې د ژوکړې او مړینې جوتې نېټې نه دي معلومې. د زېږېدو د ټاټوبي په هکله یې هم څېړونکي یوه خوله نه وو، خو وروستیو څېړنو جوته کړې ده چې حمید بابا د پېښور- کوهاټ سړک او باړې روډ پر ښۍ غاړه پراته کلي ماشوکګر (ماشو) کې زېږېدلی دی.

د پخوانیو څېړنو له مخې یې ژوند تر ۱۱۴۵ هـ. ق. پورې باوري و، خو د هغه د شرعة الاسلام نومې کتاب له پیدا کېدو سره سم، معلومه شوه چې تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پورې خو ژوندی و، ځکه چې هغه کتاب یې په همدې کال پای ته رسولی دی. مزار یې د ماشو (یا ماشوکګر) په لویه هدیره کې دی.

د حمید مومند په آثارو کې دغه لاندې کتابونه تراوسه پیدا شوي او وخت پر وخت خپاره شوي دي:

۱_ دیوان: د حمید دیوان د اټکل له مخې د هغه په خپل ژوند کې راټول شوی دی. په ادبي کړیو او محافلو کې د (دُرو مرجان) په نوم هم یاد شوی دی. قلمي نسخې یې زیاتې پیداکېږي او څو څو ځله په هندوستان، پښتونخوا او افغانستان کې چاپ او خپور شوی دی. د عبدالحمید مومند وروستی چاپ شوی دیوان تر ټولو بشپړ دیوان دی چې (۲۹۰) غزلې، قصیدې، یو مخمس، یو ترکیب بند او دوې څلوریزې لري چې د ټولو بیتونو شمېر یې (۲۹۳۲) ته رسي.

۲_ شاه او ګدا: د حمید بابا یو ژباړل شوی منظوم داستاني اثر دی. دغه اثر هغه له فارسي نظم څخه پښتو ته اړولی دی. شاه او ګدا په فارسي ژبه د هلالي چغتایي اثر دی. د ژباړې په پیل کې حمید مومند وایي:

چې باعث اخونزاده غلام محمد شو د نفر په خېر صاحب په خوش آمد شو
وې يې زر شه قلم و اخله تکيه خدای کړه په پښتو، فارسي قصه د شاه گدای کړه
هلالي که د هلال په خېر نگار کړه ته يې مياشت د ځوارلسمې په سينگار کړه
غرض دا چې په غوښتو ددې غرض راته پېښ په هره پېښه شو مرض
پرې مې نه لگېدي هېڅ انې باني راته کښېناست مدعي په آستاني
چې يې نه شوم له خاطره وتې هېڅ خواه ناخواه مې زړه ته واچاوه دا پېچ
لېونې غوندې مې پورې په کور اور کړ په رڼا مې يې روښانه کلی کور کړ
دې ويلاړ مې فراغت له زړه ولاړ کړ د بل زړه مې رغاوه خپل مې لتاړ کړ
په تکليف سره مې گرم سور دکان کړ سم له لاسه مې دا تېر پرې پيکان کړ
چې په زړه کې مې لرم ددې فکرت و سن زر سل او وه دېرش کاله د هجرت و

۳_ نيرنگ عشق: دغه اثر په فارسي ژبه د مولانا محمد اکرم غنيمت په قلم ليکل شوی او حميد مومند په خوږه او روانه شاعرانه ژبه پښتو کړی دی.

۴_ شرعة الاسلام: دغه اثر په عربي ژبه ليکل شوی دی او ليکوال يې د بخارا مفتي امام الواعظ محمود بن ابی بکر الحنفي دی. حميد مومند د حضرت پېغمبرﷺ د سنتو په اړه دغه کتاب په پښتو خواږه نظم ژباړلی دی. د دغه کتاب بشپړه نسخه چې د اټکل له مخې پنځلس زره بيته ده، تراوسه نه ده پيدا شوې، خو نيمايي کتاب يې چې تراوسه ترلاسه شوی دی، د بيتونو شمېر يې (۷۳۶۰) ته رسېږي.

د پښتو ادبي تاريخ څېړونکي حميد مومند په پښتو شاعرۍ کې د هندي مکتب يا هندي سبک مخکښ گڼي، دی خپله هم په پښتو شاعرۍ کې د داسې يو ځانگړي سبک مؤسس گڼل شوی دی چې وروسته نورو شاعرانو هم پر هغه لاره يون کړی دی.

کانديد اکاډميسين محمد صديق روهي په دې اړه په زړه پورې بحث کوي چې ځينې برخې يې لولو:

حميد مومند په داسې شرايطو کې لوی شوی دی چې له يوې خوا هندي سبک د خپل عروج لوړې ځوکې ته نږدې شوی دی او له بلې خوا د پښتو ادب په هسک کې له دوه ځله مخکې د خوشحال او رحمان بابا په شان راڼه ستوري ځلېدلي وو. د حميد فرهنگي

چاپېریال د ادبي نوښتونو او مذهبي بدعتونو د خپرېدو له دوران سره اړه لري. په دغه دوران کې په هنر او شعر کې پرمختیا او نوښتونه لیدل کېږي. حمید ددغه چاپېریال یو پښتون شاعر دی، یعنې دده په شعر کې د یاد شوي کلتور چاپېریال او د پښتو د ادبي میراث ارزښتونه سره ترکیب شوي دي او نوی سبک یې ایجاد کړی دی. دغه سبک د هندي سبک تر اغېزې لاندې دی، خو تر یوې اندازې یې خپله خپلواکي هم ساتلې ده. حمید د هندي سبک په اړه ښه پوهېده او د هغه د تقلید پوره وړتیا یې هم لرله، خو ده په ارادي توګه د پښتو د خپل متداول سبک خپلواکي په پام کې ساتلې وه.

د حمید مومند په شاعرۍ کې بېلابېل عشقي، اجتماعي، اخلاقي او نورې موضوعګانې د شعر د مضمون په توګه راتر سترګو کېږي.

چې د بل په نامرادۍ کې مراد غواړې
دا سبب ګڼه د خپلې نامرادۍ

یا دا چې:

یو قدم چې د بدانو پیروي کړې
دانسته په لوی کمر ځغلې میدان خورې
ماته سره په وینو خوله لېوه لیده شي
چې د ظلم په پیسه پېروی پان خوري

یا:

په خندا خدمت د خلقو کړه که مرد یې
جفاکښه نښانه اوسه تیر مه شه
نور قیدونه واړه سهل دي حمیده
خو په غاړه دې د طمعې زنځیر مه شه

د حمید دیوان چې په ((دُر و مرجان)) هم نومول شوی، د پښتو د لوړې شاعرۍ غوره بېلګې لري. د هغه په دیوان کې د نازکخیالۍ ننداري ته کښېناستی شو او له همدې کبله حمید مومند د نازکخیال او موشګاف شاعر په نوم شهرت لري. د هغه منظومې ژباړې

هم د پوره ارزښت وړ دي. د ((نیرنگ عشق)) او ((شاه او گدا)) منظومې ژباړې یې ډېرې په زړه پورې دي. د حمید مومند د دیوان د انتقادي متن ښاغلي ترتیبونکي د دیوان په سریزه کې د هغه د ژباړو ځانگړنې شمېرلې دي:

۱_ دی ترجمه په داسې قوت کوي چې په دواړو ژبو کې یې لاسبری ځنې ښکاري.

۲_ د ده ژباړې د بلې ژبې د تعبیرونو رنگ نه لري، بلکې زبار یې ایستلی دی چې د پښتو ژبې په خپل اصلي رنگ کې یې ترجمه کړې.

۳_ د ده ترجمه ټکی په ټکی نه بلکې آزاده ترجمه ده او اصل مطلب یې په خپله خوښه په آزاده توگه ژباړلی دی.

۴_ له ترجمې یې د ژباړې بوی نه راځي او سړی فکر کوي چې دغه وینا خپله د شاعر ده. د ده ټولې ژباړې دغه ځانگړنې لري.

د عبدالحمید مومند له دیوان څخه د هغه د کلام دوه بېلگې را اخلو او د هغه د شعر د نمونو په توگه یې لولو:

لومړی نمونه:

یـاره مـه نمانځه رقیـب په دشـنـامونه	هر سـفله ته بخښـل نـه شـي انعامونه
یـا مې عمر تلـوار کړونی دی یـا ته یې	چې همېش راځخه ځـې په لوی گامونه
پـه اواز د اوبـو تنـده نـه ماتېـږي	کلـه سـود شـي د دیـدن په سـلامونه
یـار له یـاره خوا پـه خوا فایـده مومي	اخیسـتی نه شـي بوسـه پـه پیغامونه
کامرانـي مې لـه تا هیڅ حاصلـه نه کړه	ډېـر مـې وکـړه پـه دا طمـع ناکامونه
چـې له تـا د وفـا طمـع کـړم پوهېږم	بېهـوده ږدم و عنقـاو تـه دامونـه
چې مجنون غوندې په مینه کې گمنام شي	د هغـو پـه جهـان وخېـژي نامونـه

چې سـبا مشت و گرېوان وي له خوبانو
کـه نن وکاندي حمید سـل سـوگندونه

دویمه بېلګه:

ارزومنـــد د یـــار د درد په دوا مه شـــه
بېګانه د خپلو منځ لره رامه شه

هنګامـــه د مینـــي ګرمـــه ده تر حســـنه
د مجنون د در ګدا شه لیلا مه شه

کـــه بانـــه دي د نـــګار ټول تېره غشـــي
یو زما د زړه له نخښې خطا مه شه

که مي پرېوته ســـیاهي پـــه خاطر باندي
چي له زلفو د دلدار ده رڼا مه شه

که بلا په عشـــق کـــي ډېري وي ناصحه
دا بلا واړه په ما شه په تا مه شه

پروانه غوندي خوله پټه خپســـر ســـېزه
د سپند په څېر شوخ چشم رسوا مه شه

هیڅ دي دم وربانديې نه لګي ناصحه
دا حمیـــد بـــلا وهلـــی مـــلا مـــه شـــه

د متن لنډیز:

عبدالحمید مومند د پښتو په پخوانیو شاعرانو کې د پوره شهرت خاوند دی. په پښتو ادب کې تر خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا وروسته، د حمید مومند شهرت او محبوبیت تر نورو زیات دی. د حمید ژوند تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پورې باوري دی. د شعر دیوان يې د ((دُر مرجان)) په نوم شهرت لري او پر دیوان سربېره يې دغه آثار هم په نظم ژباړلي دي: شاه او ګدا، نیرنګ عشق او شرعة الاسلام. عبدالحمید مومند د خپل ځانګړي سبک شاعر دی او نورو ډېرو شاعرانو دده د سبک پیروي کړې ده. هغه په پښتو شاعرۍ کې د نازکخیال او موشګاف شاعر په توګه هم پېژندل کېږي.

هلالی چغتايي: د نهمې هجري پېړۍ د پای او د لسمې پېړۍ د پيل شاعر دی. هلالي چغتايي د پارس په استر آباد کې زېږېدلی او په هرات کې لوی شوی دی. خپل نوم يې بدر الدين دی. په ۹۳۶ هـ. ق. کال وژل شوی دی.

مولانا محمد اکرم غنيمت د مغولي اورنګزېب د واکمنۍ په وخت کې د لاهور د نواب محمد مکرم خان نديم او مصاحب و. ويل کېږي چې مولانا غنيمت د محمد مکرم خان د زوی عزيز او د هغه د پی مخي (معشوق) يعنې شاهد کيسه د نيرنګ عشق په نامه په نظم وليکله.

هندي مکتب يا سبک: دا چې په فارسي يا پښتو ادب او شاعرۍ کې د هندي مکتب اصطلاح سمه ده که د هندي سبک، څېړونکي بېلابېل نظرونه لري. ارواښاد محمد حيدر ژوبل د هندي سبک ځانګړني داسې شمېرلې دي:

۱ـ باريک مضمونونه، پېچلي افکار، غير طبيعي خيالونه، خاصې استعارې، کنايې او تشبيه ګانې او ډېره زياته خيالبافي.

۲ـ له ژوند نه شکايت، د ژوند د کرغېړنو اړخونو بيانول.

۳ـ د اغراق او مبالغې په ډول د غم، درد او خپګان ځرګندولو ته تمايل.

۴ـ وياړ او غرور او په شعر کې د خپل مقام په لوړتيا فخر کول.

۵ـ له حده زياته مبالغه او اغراق.

انتقادي متن:

د پخوانيو کتابونو او د شاعرانو د ديوانونو د انتقادي متن ترتيب دې ته وايي چې له بېلابېلو قلمي او چاپي نسخو څخه يو داسې متن برابر شي چې کره او سم وي. په حقيقت کې له بېلابېلو نسخو د يوې کره نسخې برابرولو ته انتقادي متن وايي.

فعالیتونه

۱ــ ددې متن یو یو پراګراف دې یو یو زده کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲ــ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

ــ حمید مومند له کومو دوو نورو نومیالیو پښتنو شاعرانو سره د شهرت او محبوبیت له کبله په یو کتار کې يادېږي؟

ــ د حمید مومند دیوان په کوم نوم يادېږي؟

ــ عبدالحمید مومند د کوم سبک په شاعرانو کې شمېرل کېږي؟

۳ــ زده کوونکي دې په دغو څلور ځوابونو کې یو سم ځواب په نښه کړي:

حمید مومند ددغو آثارو څښتن دی:

الف: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، نیرنګ عشق، دستار نامه.

ب: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، تاریخ مرصع، شاه او ګدا.

ج: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، شاه او ګدا، نیرنګ عشق

د: شاه و ګدا، شرعة الاسلام، خیر البیان، نیرنګ عشق.

۴ــ څو تنه شاګردان دې پر دغو موضوعګانو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د هندي مکتب ځانګړنې
- د حمید مومند د ترجمه شوو کتابونو ځانګړنې
- د حمید مومند آثار

کورنی دنده

زده کوونکي دې له دې لوست څخه په استفاده، په پښتو ادب کې د حمید بابا د مقام په اړه لنډ څه ولیکي او په بله ورځ دې يې په ټولګي کې ولولي.

احمد شاهي شهنامه

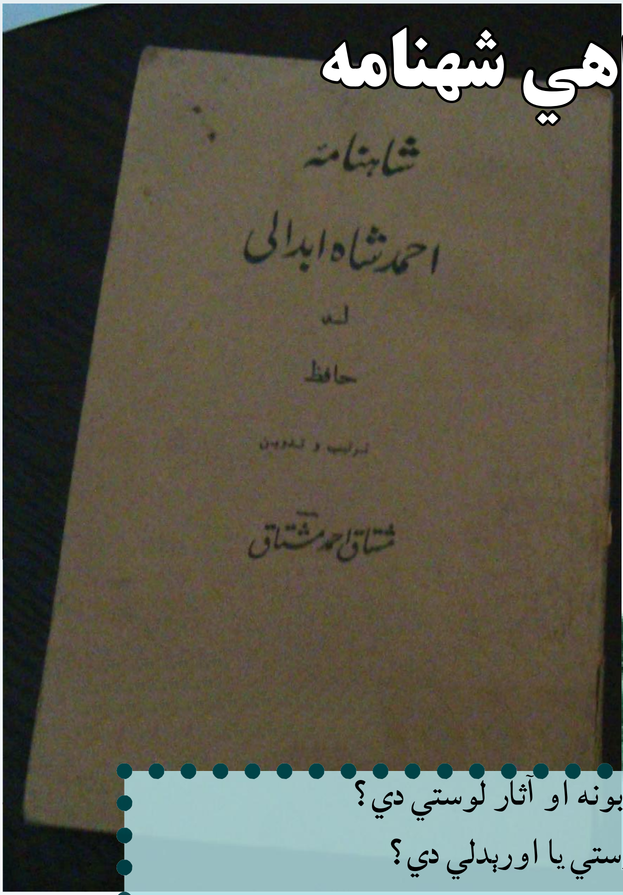

د احمد شاه بابا په هکله مو کوم کتابونه او آثار لوستي دي؟

د احمد شاه بابا خپل شعرونه مو لوستي یا اورېدلي دي؟

احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی دی. د هغه په همت له افغان هوتکي پاڅون وروسته د نوي خپلواک افغان دولت بنسټونه کېښودل شول. احمد شاه بابا ددې په څنګ کې چې نومیالی واکمن و، عالم، فاضل او شاعر شخصیت هم و. له کتاب او علم سره یې د زړه مینه لرله او د واکمنۍ له بوختیاوو سره سره یې کتاب او قلم هم د بوختیاوو یوه برخه وه.

دلته ددغه افغان واکمن بابا په اړه د لیکلې شوې شهنامې په اړه تاسو ته معلومات وړاندې کوو چې په هماغه زمانه کې د حافظ مرغزي په قلم کښل شوې ده.

((احمد شاهي شهنامه)) د لوی احمد شاه بابا د وخت د پښتنو په اړه لیکل شوی منظوم اثر دی. دغه منظوم اثر د احمد شاه بابا په امر د هغه د مهال یو شاعر حافظ گل محمد مرغزي لیکلی او په ۱۱۷۶هـ. ق. کال یې بشپړ کړی دی.

((شهنامه)) هغه اثر ته ویل کېږي چې تر ډېره حماسي بڼه لري، د واکمنانو، امیرانو، پاچاهانو او پهلوانانو د حالاتو او پوځي کارنامو په اړه کښل کېږي. شهنامه د ((شاهنامه)) په بڼه هم لیکل کېږي او منظومه بڼه لري، په پخوانیو ادبیاتو کې شهنامه لیکل دود و.

د حافظ مرغزي د احمد شاهي شهنامې یوازینۍ قلمي نسخه د انگلستان په ((بریټیش موزیم)) کې ساتل کېږي. د هماغې نسخې د مایکرو فلم له مخې لومړی په پېښور کې د پښتو اکیډیمۍ له لوري او په راوروسته کې په کندهار کې د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد له پېژندنې او تعلیقاتو سره د ښاغلي محمد معصوم هوتک په سریزه او همت چاپ شوې ده.

لکه چې اروابناد استاد رشاد لیکي: ((د حافظ گل محمد مرغزي د زوکړې ځای او د خاړپوخو مېنه (مرغزه) کلی دی چې د پېښور شمال شرقي لور ته د صوابۍ په شاوخوا کې واقع دی.)) حافظ په یو غزل کې ویلي دي:

د مجلس یاران دې ولاړل رابه نه شي
که تل ژاړې د مرغز په گورستان

د وطن په بېلتانه کې یې ویلي دي:

که مرغز لرم وطن	تري جدا یم په دا تن
دا امید لرم له خدایه	که مې بوزي له دې ځایه
که سفر کړې د ختن	هېر به نه کړې خپل وطن
په کمند د غم اسیر یم	بې وطنه اوس فقیر یم
د ختن د ملک غزال یم	اوس بندي د غم په جال یم

حافظ گل محمد په ۱۱۲۶هـ. ق. کال زېږېدلی او د شهنامې د بشپړولو پر کال ۱۱۷۶هـ. ق. یې عمر پنځوسو کالو ته رسېدلی و. داسې ښکاري چې هغه ډېر وخت

له وطنه لېرې په پنجاب کې اوسېدلی دی. د هغه له شعرونو ښکاري چې په ډیلي کې له احمد شاهي پوځونو سره هم ملګری و. ژوندیې تر ۱۱۷۹هـ. ق. پورې باوري دی... د موجودې شهنامې د ټولو بیتونو شمېر څلورو زرو ته رسېږي.

د احمد شاهي شهنامې پر لومړۍ وقایه د حافظ مرغزي درې غزلې هم راغلي دي. یوه یې د بېلګې په توګه را اخلو:

ګاه دې مخ کله دې څنګ	ګاه دې صلحه ګاه دې جنګ
اوس خندا کوه خوشحال شه	له زړه لېرې کړه دا زنګ
که دولت درسره ډېر شي	خو به پاته شي ملنګ
تمام لاندې شو تر خاورو	ډېر یوسف غوندې خوشرنګ
له اشنا سره اشنا شه	که ته ډېر یې شوخ و شنګ
حافظ پاخه قلندر شه	او بس دا پرېږده آهنګ

احمد شاهي شهنامه ۳۶ بحثونه او فصلونه لري او د احمد شاهي دورې د لومړیو شپاړسو کالو د پېښو په روښانولو او څرګندولو کې د یو ښه او ګټور اثر په توګه کار ورکوي. دغه منظوم اثر د مثنوي په بڼه لیکل شوی او د هرې مصرې سپلابونه یې (اته) او کله کله (نهه) دي. تر ډېره حده یې نظم روان او ساده دی.

حافظ مرغزي له حمد، نعت او مناقبو وروسته خپله شهنامه په دغه سریزه (دیباچه) پیلوي:

ته زما په شعر کړه ګوش	چې بلند شي په دا هوش
په تنظیم زما نظر کړه	ښه تازه پرې دا بصر کړه
پرې دماغ کړه معطر	چې مذکور که دکشور
دا دنیا ده لکه باغ	چې بهار شي ورک شي زاغ
شاهنامه ده رنګینه	د خوبۍ ده ګنجینه
په ترازو د عقل سنج	جواهر لري د ګنج
ښه درونه دي آبدار	که یې بادشاه شي خریدار

شاهنامه ده نو عروس نه ثاني لري په طوس
سزاوار ده د بادشاه دبدبه لري پر ماه
چې فرمان د شهريار و په زيبا ښکلي گفتار و
چې حافظ دې شاهنامه که په جهان دې دا نامه که
شاهنامه دې کارنگين جوړ زيبا در ثمين
پکې حال دې د جهان وي ښه گنجونه دې عيان وي
ښه مذکور دې که د جنگ چې پرې صاف شي د زړه زنگ
د بادشاه مې حال بيان که چې دا سير يې د جهان کا
ما بيان که په تفصيل په خپل ځای په قال و قيل
چې شاهنامه کړه ما اغازه رنگينه راغله طنازه
د طوسي چې شاهنامه ده ښه زيبا يې ښکلي جامه ده
په پارسي ژبه بيان ده په قلم کاغذ عيان ده
اما دا وگوره گنج خوشنما درونه سنج
په زبان دراني ښه بيان دی افغاني
د احمد شاه در دران پکې حال مې کړ بيان
چې کتاب مې شه تيار په تحرير زما نگار
په څو ورځې وم خاموش بيا مې شعر راغی په جوش
معطر مې شه دماغ ښه تازه په سير د باغ
شاهنامه کړه ما تياره ډېر شيرينه ډېر آبداره
پښتنو د پاره واړه دا خواري مې شوه په غاړه
ته پرې وکړه ښه نظر چې سنگين شي لکه غر
موږ به نه يو دا به وينه دا قصه به نور کوينه
يادگاري ده په دنيا له ما واوره دا وينا
خدايه ته شې مهربان چې شيرين مې شي زبان
ښه کلام مې کړې شيرين چې تري څاڅي انگبين

د احمد شاهي شهنامې چاپي نسخه له (۷۰۰) زيات مخونه لري. له اصل متن مخکې سريزې او په پای کې د استاد پوهاند رشاد بشپړ تعليقات راغلي دي. په دغو تعليقاتو کې د هغو اشخاصو بشپړه پېژندنه راغلې ده چې په احمد شاهي شهنامه کې يې يادونه شوې ده او د احمد شاهي عصر مهم شخصيتونه و و.

د متن لنډيز:

احمد شاهي شهنامه د حافظ گل محمد مرغزي په قلم ليکل شوی تاريخي اثر دی. دغه مهم کتاب مؤلف خپله د احمد شاه بابا په لارښودنه ليکلی دی. دغه اثر په مثنوي بڼه نظم شوی، نظم يې روان او له تکلفه خالي دی.

احمد شاهي شهنامه د حافظ مرغزي له خوا په ۱۱۷۶هـ. ق. کال بشپړه شوې ده. ددغه مهم تاريخي اثر يوازينۍ قلمي نسخه د انگلستان په ((بريتيش موزيم)) کې خوندي ده او د هماغې نسخې له مايکرو فلم څخه په پېښور او کندهار کې چاپ او خپره شوې ده.

حافظ گل محمد مرغزي د پښتونخوا د صوابۍ شاوخوا د مرغز په کلي کې زېږېدلی و. په احمد شاهي شهنامه کې د احمد شاه بابا د پاچاهۍ، جنگونو او واکمنۍ نور حالات راغلي دي، په تېره بيا د هغه د واکمنۍ د لومړيو شپاړسو کلونو حالات پکې په پوره تفصيل سره راغلي دي.

خرگندونه

مايکرو فلم: زياتره قلمي نسخې چې د نړۍ په کتابتونونو او آرشيفونو کې ساتل کېږي، نو د نورو د استفادې لپاره ترې مايکرو فلم جوړېږي. مايکرو فلم د هغو نسخو عکاسي شوې بڼه وي او د يو شمېر تخنيکي وسايلو په مرسته ترې ښه گټه اخيستل کېدای شي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې یو ځل متن په چوپتیا سره ولولي، بیا دې ددې لوست د نظمونو برخه زده کوونکي په خپل خپل وار په لوړ غږ سره ولولي.

۲ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- شهنامه څه ډول کتاب ته وایي؟
- احمد شاهي شهنامه د چا له خوا لیکل شوې ده؟
- احمد شاهي شهنامه د چا په امر او لارښوونه لیکل شوې ده؟

۳ـ دغو څلور ځوابه پوښتنو کې یو یې سم ځواب دی، هماغه سم ځواب په نښه کړئ:

ـ د احمد شاهي شهنامې د مؤلف نوم کوم یو دی؟

الف: خانعلوم

ب: پیر محمد کاکړ

ج: حافظ گل محمد مرغزي

د: شمس الدین کاکړ

ـ د احمد شاهي شهنامې یوازینۍ قلمي نسخه چېرته خوندي ده؟

الف: د کابل ملي ارشیف

ب: د پېښور پښتو اکاډمي

ج: بریټیش موزیم

د: د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون

۴ـ دوه تنه زده کوونکي دې پر دغو موضوعگانو پنځه پنځه دقیقي خبرې وکړي:

- احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی
- د احمد شاهي شهنامې تاریخي ارزښت

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو عمومي معلوماتو او د اضافي مطالعې پر بنسټ د لوی احمد شاه بابا د ژوند، شخصیت، کارنامو او شعرونو په اړه دوه مخیزه لیکنه ولیکي او په بله ورځ دې یې په پښتو ساعت کې خپلو ټولگیوالو ته واوروي.

د پښتو ادبیاتو اوسنۍ (معاصره) دوره

په لسم او یوولسم ټولګي کې مو د پښتو ادبیاتو د تاریخ دوه مهمې دورې لوستي دي. په لسم ټولګي کې د پښتو ادب لرغوني دوره او په یوولسم ټولګي کې مو د پښتو ادب منځنۍ دوره لوستې ده. دغه لوست د پښتو ادب د اوسنۍ (معاصرې) دورې په اړه دی. دغه بحث د ادبیاتو د تاریخ بحث دی او د ادبیاتو په تاریخ کې د یوې ژبې او یو ولس ادبي ـ هنري آثار د خپل وخت د تاریخي ـ ټولنیزو حالاتو په پام کې ساتلو سره او د یو ولس د عمومي تاریخ د پېښو په رڼا کې باید مطالعه شي. په دغه څېړنه کې د ادب پوهنې د یوې مهمې څانګې په توګه (ادبي تاریخ) مطرح کېږي او لیکل کېږي. په ادبي تاریخ کې د یو ولس ادبي آثار په هر اړخیزه توګه د خپل تاریخي تسلسل په پام کې ساتلو سره ارزول کېږي او هنري ـ ادبي ارزښتونه یې څېړل کېږي. د پښتو ادبیاتو د اوسنۍ دورې په اړه په دغه لوست کې مو هم دې ټکو ته باید پام وي.

د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې مهمه دوره ده. مخکې له دې چې په دې اړه خبرې وکړو چې د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره له کوم مهال څخه پیلېږي، غوره به وي، دې ټکي ته تم شو چې ددغه نوي بهیر د پیلېدو په ځینو خاصو لاملونو او عواملو لنډې خبرې وکړو. دا هغه ټکي دي چې موږ ته به دا هم راڅرګنده کړي چې څنګه د پښتو ادب دغه معاصره دوره پیل شوه او دا کوم مهال و ؟

په افغانستان او ټوله پښتونخواکې د وخت او زمان د یو لړ بدلونونو، پرمختګونو او نوو پېښو په رڼاکې، داسې حالات رامنځته شول چې ادب ته یې هم یو نوی لوری ورکړ، څرنګه چې د زمان دغو حالاتو د ژوند پر هر اړخ خپل اغېز وکړ، ادبیات ترې هم په پوره توګه اغېزمن شوي دي. دغه نوي بدلونونه کوم کوم وو:

۱ـ د نړۍ له بېلابېلو برخو د تمدن د نوو پرمختیایي بېلګو راڅرګندېدل، پر دغه بهیر خپل اغېز وکړ. دغه بېلګې په ځانګړې توګه پر هندوستان او بیا پر افغانستان د انګرېزانو له ښکېلاک سره د نوو نبنو نبانو په توګه راڅرګندې شوې. دغو استعماري (ښکېلاکي) موخو، د نورو اړخونو په څنګ کې د لویدیځې نړۍ د تمدن ځینې بېلګې هم یا له ځانه سره یوځای او یا له ځانه یو څه مخکې راواستولې. دغه اغېز پر ختیځو څنډو سربېره، له لویدیځو خواوو او د هغه هېوادونو له لوري هم د اغېز له نورو بڼو سره راڅرګند شو، په دې معنا چې د نوي ژوند او نوي تمدن نوې بېلګې او څرکونه موږ ته له نورو خواوو هم رارسېدلي دي.

د امیر دوست محمد خان او بیا د امیر شېر علي خان د واکمنۍ په دوران کې د نوي تمدن لومړۍ صنعتي بېلګې افغانستان ته هم راغلې. د وسلو فابریکه جوړه شوه. په ۱۲۸۲ هـ. ق. (۱۸۷۰م.) کال کې په افغانستان کې لومړۍ مطبعه فعاله شوه. په راوروسته کلونو کې (د امیر عبدالرحمن خان، امیر حبیب الله خان او غازي امان الله خان د واکمنیو په وختونو کې) مطبعو لازم پرمختګ وکړ. نورې فابریکې هم جوړې شوې، سینما او راډیو فعالې شوې او د تمدن نور نوي مظاهر (نمونې) د رارسېدو په حال کې وو.

استاد حبیبي په دې اړه لیکي: په دې دوره کې د اروپا د مدنیت صنعتي دوره پیل شوې وه او پر هندوستان باندې د انګرېزانو استعمار بشپړ شوی و، هندوستان ته د نوي مدنیت او صنعت اغېزې رارسېدلې وې. چاپخانې او د کتابونو د خپرولو وسیلې هم ډېرې شوې وې. انګرېزان له دغو څېزونو سره د اباسین غاړو ته هم راورسېدل. دوی د پښتونخوا یو ستر فرهنګي مرکز یعنې پېښور ونیو او په ۱۸۳۹م. کال یې پر افغانستان هم یرغل وکړ.

۲_ په افغانستان کې لومړنۍ معلومه جریده د ((شمس النهار)) په نوم په ۱۲۹۰هـ. ق. (۱۸۷۴م.) کې خپره شوه. په دغه وخت کې ځینې کتابونه هم چاپ او خپاره شول، په پېښور او لاهور کې بیا د پښتو کتابونو د چاپولو بهیر لاګړندی شو. د نوي تمدن، د کتاب د چاپ او د مجلو او جریدو د چاپ دغې چټکتیا پر ادبیاتو او د ادبیاتو پر بدلون او وده خپله اغېزه لرله.

د امیر حبیب الله خان په وخت کې لومړی د مولوي عبدالرؤف کندهاري په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانستان)) په نوم جریده خپره شوه چې له یوې ګڼې وروسته یې د خپرېدو لړۍ بنده شوه. وروسته د افغانستان د ژورنالیزم د پلار، نومیالي لیکوال او مبارز محمود طرزي په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانیه)) د جریدې خپرونې د پښتو ادب پر وده او بدلون لوی اغېز درلود.

۳_ په هېواد کې د نوو او عصري زده کړو پیل، د نوي ادبي یون لپاره یوه په زړه پورې پیلامه وه. په ۱۹۰۳م. کال کې په کابل کې ((حبیبیه ښوونځی)) جوړ شو او د نوو عصري مکتبونو جوړېدل ټولو ولایتونو ته هم وغځېدل. دې کار هم د پرمختګ نوې لارې چارې برابرې کړې.

۴_ د مشروطیت غورځنګ په افغانستان کې د نوي سیاسي، کلتوري او ادبي بدلون نوی زېری له ځانه سره لاره. دغه غورځنګ له ۱۹۰۵م. کال څخه راپیلېږي. دغه حرکت په هېواد کې د داخلي استبداد او د زورواکۍ د ختمولو او د پرنګي له ښکېلاک څخه د وطن د خلاصون په بنیادونو جوړ شوی و. په دغه غورځنګ کې شامل زیاتره مبارزان

علمي، ادبي او فرهنګي کسان وو، لکه: مولوي محمد سرور واصف کندهارى، کاکا عبدالعزيز الکوزى، مولوي عبدالواسع، مولوي عبدالرب، غلام محي الدين افغان، محمد انور بسمل، کاکا سيد احمد لودين، محمود طرزى، عبدالرحمن لودين، عبدالهادي داوى پرېشان او يو شمېر نور...

دغه غورځنګ هم زموږ پر اوسنيو ادبياتو خپل اغېز خپور کړ او په تېره بيا له بهرني ښکېلاک څخه د خلاصون د ولولو په راپارولو کې يې زياته ونډه واخيستله. پښتو ادبيات، ددغو او يو شمېر نورو تکو په پام کې نيولو سره يوه نوي دوران ته داخلېږي او دا د پښتو ادب اوسنۍ يا معاصره دوره ده. دا چې دغه دوره په دقيق ډول له کوم مهال څخه پيلېږي، د پښتو د اوسنيو ادبياتو د څېړونکو له خوا بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. نوميالى افغان څېړونکى محمد صديق روهي ددغو بېلابېلو نظرونو له راوړلو وروسته دې پايلې ته رسېږي:

د پښتو معاصر ادب په لره پښتونخوا کې د ۱۹۱۰م. کال شاوخوا د (افغان) جريدې په خپرېدلو سره پيلېږي. په دغه جريده کې د پښتو ادب نوي ډولونه او ژانرونه دود شول او راحت زاخيلي، فضل محمود مخفي، عبدالاکبر او نورو ليکوالو او شاعرانو د معاصر ادب زړي وکرل.

په افغانستان کې د سراج الاخبار د دويم ځل (۱۹۱۱م.) په خپرېدو سره د پښتو معاصر ادب بنسټ کېښودل شو.

په حقيقت کې د شلمې پېړۍ په رابرېدلو سره په افغانستان کې د معاصر ادب د پيلېدو لپاره عيني او ذهني شرايط برابر شوي وو. په دغه وخت کې معاصر ادب د يو متعهد او رسالتمن ادب په توګه د ټولنې په خدمت کې په کار واچول شو. ادبيات د يو معنوي مشال په توګه د ذهنونو د روښانولو لپاره استخدام شو. ددغه وخت يو شمېر نامتو شاعرانو او ليکوالو د ادبي تخليقاتو له لارې د ځانځانۍ، استعمار، خانخانۍ او استبداد پر ضد ګرندۍ مبارزه کوله.

د پښتو ادب د اوسنۍ دورې يوه اساسي ځانګړنه داده چې په دغو شعري او نثري

آثارو کې د موضوع او فکر له پلوه نوي موضوعګانې ور داخلې شوې. د وخت عمده ارمانونه او هیلې د ادبي لیکنو او شعرونو محتوا شوه. ددې په څنګ کې د چوکاټ او فورم له پلوه هم یو لړ بدلونونه رامنځته شول. ادبي او هنري نثر ته پاملرنه واوښته، نوي ادبي ډولونه لکه: لنډه‌کیسه، ناول، ډرامه او ننداره او نور ولیکل شول. د پخوانیو چوکاټونو په څنګ کې د شعر نوي چوکاټونه هم رامنځته شول او ازاد شعرونه هم دود شول.

د پښتو ادب د معاصرې دورې په لومړنیو لیکوالو او شاعرانو کې ددغو کسانو نومونه د یادولو وړ دي:

مولوي صالح محمد کندهاری، غلام محي الدین افغان، مولوي عبدالواسع کندهاری، عبدالعلي مستغني، عبدالهادي داوی، امین الله زمریالی او یو شمېر نور... په کوزه پښتونخوا کې د لومړي دوران نومیالی ادبي څېرې دادي: فضل محمود مخفي، مولوي احمد، منشي احمد جان، میر احمد شاه رضواني، راحت زاخیلی، عبدالاکبر اکبر، عبدالمالک فدا، ماسټر عبدالکریم او یو شمېر نور...

زموږ یو شمېر څېړونکو د پښتو د معاصر ادب دوره هم په څو پړاوونو وېشلې ده او دغه راز په هره سیمه کې یې د ودې او پرمختګ پر ځانګړو شرایطو او امکاناتو بحثونه شوي دي. له هغو مشرانو، لیکوالو او شاعرانو څخه چې راتېر شو زموږ یو شمېر لیکوالو او شاعرانو په راوروسته وختونو کې خپلې ژبې او ادب ته د خپلو تلپاتې آثارو په لیکلو سره، نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي. دوی د نوي دوران او عصر له غوښتنو سره سم او د خپل هېواد، خپلو خلکو او خپلې ژبې د اړتیاوو په پام کې ساتلو سره نوي او په زړه پورې آثار ایجاد کړل. په دې لړ کې په افغانستان کې ددغو کسانو نومونه په خاص ډول د یادولو وړ دي:

عبدالحی حبیبي، قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله رښتین، عبدالشکور رشاد، محمد رفیق قانع، برهان الدین کشککي، عبدالرحمن پژواک، غلام جیلاني جلالي، محمد موسی شفیق، سیلاب ساپی، محمد جان فنا، سید شمس الدین

مجروح، سید حسن حسن، بهاؤالدین مجروح، حبیب الله تږی، مستوره شال، ابراهیم عطایي، دوست شینواری او ډېر نور...

دغه راز په پښتونخوا کې هم ددې دورې مهمې څېرې د یادولو وړ دي لکه:

کاکاجي صنوبر حسین مومند، سید رسول رسا، حمزه شینواری، عبدالغني خان، صاحبزاده محمد ادریس، عبدالخالق خلیق، نصر الله خان نصر، محمد اسلم ختک، رشید علي دهقان او یو شمېر نور...

د معاصر پښتو شعر د پیلامې د یوې بېلګې په توګه له ((سراج الاخبار افغانیه)) څخه د مولوي صالح محمد هوتک یو شعر را اخلو او ددغې دورې د پیلامې د یوې بېلګې په توګه یې لولو. سره له دې چې دا د عبدالهادي داوي پرېشان د دري شعر پښتو منظومه ژباړه ده، خو ډېره په زړه پورې ښه لري، د ژباړې رنګ پکې نه ښکاري او د وخت یوه ډېره مهمه موضوع پکې ځای شوې ده، دا لا هغه وخت دی چې افغانستان بشپړه سیاسي خپلواکي نه لري او دغه شعر په همدغه دوران کې د سراج الاخبار په پاڼو کې خپور شوی دی:

یو سحر زما تر غوږ شو له بلبله — په قفس کې یې ژړل دا یې ویله
چې بندي شوم د صیاد له سخته دله — ولې نه پوښتي څوک حال زما یو له بله
ولې نشته بې فغانه کارو بار زما
ولې حبس ابدي راغی په وار زما
نه محرم چې د زړه حال ورته بیان کم — نه مې وس چې خبرداره بلبلان کم
نه ملګري چې چمن ته یې روان کم — بیا بیان ورته د ګل او د ریحان کم
خپل ډک زړه د ارمانو ورته خالي کم
تول مرغان د چمنو په ځان حالي کم
چاته وژاړم، پر چا باندې فریاد کم — چاته خاورې پر خپل سر باندې باد باد کم
چاته وګورم په څه شي زړګی ښاد کم — د صیاد له لاسه چاته عرض و داد کم

څه راوشو چې د تور قفس بندي شوم
نه خلاصېږم په دا بند کې ابدي شوم

ولې زه له خپله سیله راجلا شوم ولې زه له خپل وطنه راجدا شوم
ولې زه په ویر اخته په واویلا شوم کور و کلی مې شو پاتې خوار تنها شوم

کوم ظالم کړمه بندي خدای دې بندي کي
خدای دې ما غوندې اخته په جدایي کي

اوس به زه لکه ها نور په هوا تلمه په هوس د آزادۍ به نازېدمه
پر غونچو به د ګلانو موسېدمه ورځ په ورځ به غوړېدمه لوبېدمه

چا بندي کړم خدایه تې په ځان اخته کې
په قفس یې د زندان جګر سوخته کې

اوس به ګرځېدم آزاد په چمنو کي الوتم به په صحرا او په باغو کي
مست به ګرځېدم خوشحال په شګوفو کي ولې اوس یم په غمو په اندېښنو کي

چې بندي دې د قفس کړمه صیاده
خدای دې ما غوندې بندي که اې آزاده

الغرض چې ده وهلې دا ناري د قفس له لاسه و په غلبلې
چې ناګاه د چمن باد راغی له کښې چې پر ونښت دا یې و واته له خولې

مګر دا باد د چمن د خوا راغلی
چې زما صبر و آرام یې راخښه وړی

د شعر وروستۍ برخه داسې ده:

په حسرت او په افسوس یې دا ویله و ګلشن ته یې کتل بیا یې ژړله
د قفس و دروازې ته یې ځغستله لار یې نه وه وزرونه یې کرپوله

په هوا شو سر یې ونښت له قفسه
ویني توی شوې سوړ پوړ ولوېد له هوسه

ســـر تر پایه په ســـرو وینو کې غرقاب و   ځان بايللی، زړه زخمي، حال يې خراب و
یا بې هوښــه، یا پر هوښ، په اضطراب و   چې پر هوښ به شو گویان به په دا باب و:

سـر مـې بـایـلـو پـه هــوا د آزادۍ
شـکـر شـکـر شــوم فــدا د آزادۍ

په افغانستان کې د پښتو د معاصرو ادبیاتو د شعر او نظم د برخې په مطالعه کې دغه شعر خاص ارزښت لري. استاد روهي په دې اړه وايي: (په قفس کې بلبل) په سمبولیکه او رمزي ژبه د خپلواکۍ غوښتنې جذبات ځرگندوي او خلک فداکارۍ ته رابولي. د پوهاند حبيبي په وينا، دا شعر دومره مقبول و چې په کندهار کې حتی د ښځو خولې ته هم ولوېده، خوله په خوله اورېدل کېده او د وطن له مينې به يې ژړل.

((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب يوه غوره بېلگه ده. په هغه کې يو مهم ملي ارمان په ښکلي عاطفي رنگ کې منعکس شوی دی. په دغه شعر کې زايد الفاظ نشته، د اصطلاحاتو له پلوه غني او ژبه يې طبيعي او له محاورې سره سمه ده. په لومړي شعر کې د تصوير بشپړتيا، منطقي انسجام او ښه پای، د رمز په ژبه د اسارت او مربي توب پر ضد اعتراض او د طبيعت د ښکلا انځور پر دغه شعر د جاودانه گۍ مهر لگوي.

د متن لنډیز:

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې له لرغوني او منځنۍ دورې وروسته اوسنۍ یا معاصره دوره د خاصې پاملرنې وړ ده. دغه دوره د شلمې پېړۍ له پیلامې سره پيلېږي. د وخت او زمان نوې اغېزې، د نړۍ د نوي تمدن اغېز، پر افغانستان د انگرېزانو يرغل او ددې يرغل پر وړاندې د خلکو پاڅون، د مطبوعاتو په ډگر کې نوي پرمختگونه او نور بېلابېل عوامل ددې سبب شول چې په ادبیاتو کې هم بدلونونه رامنځته شي. دغه بدلون هم د ادبیاتو موضوع او محتوی ته نوی رنگ ورکړ او هم يې نوي ادبي ډولونه رامنځته کړل او د چوکاټ يا فورم له پلوه يې هم بدلونونه وموندل. د پښتو د معاصرو ادبیاتو دوره د پښتو په ادبي تاریخ کې د يو نوي بدلون پیلامه ده. په دې دوره کې گڼ او مهم آثار وليکل شول او د ادبیاتو په بهير کې نوي پرمختگونه رامنځته شول. د معاصرو ادبیاتو تاريخ يو شمېر تلپاتې ادبي څېرې په خپلو پاڼو کې ثبت کړې دي.

محمود طرزی: د افغانستان پیاوړی لیکوال، ژورنالیست او سیاسي مبارز و. د غلام محمد طرزي زوی دی. په زلمیتوب کې یې کورنی له افغانستان څخه د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې تبعید شوه. هندوستان او ترکیې ته لاړل. د امیر حبیب الله خان په وخت کې بېرته افغانستان ته راستون شو. د سراج الاخبار افغانیه په نوم یې یوه مهمه جریده تاسیس کړه چې هم د افغانستان د ژورنالیزم په تاریخ کې ځانګړی ځای لري او هم د نوي او معاصر ادب په پرمختګ کې. د غازي امان الله خان خسر، د مشروطیت د غورځنګ یوه مخکښه څېره او د هغه د واکمنۍ په دوره کې د یو وخت لپاره د بهرنیو چارو وزیر و. د غازي امان الله خان پر ضد د داخلي اړو دوړ په وخت کې له افغانستان څخه وتلو ته اړ شو. ترکیې ته لاړ او هماغلته وفات شو. د ډېرو آثارو لیکوال او ژباړونکی دی. د افغانستان د ژورنالیزم د پلار په نوم شهرت لري.

د مشروطیت غورځنګ: د افغانستان د سیاسي مبارزو په معاصر تاریخ کې د افغانستان د مشروطه غوښتونکو غورځنګ مخکښ مقام لري. د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په دوران کې د یو شمېر روڼ اندو پوهانو، لیکوالو او مبارزینو له لوري دغه سیاسي ملي غورځنګ تاسیس شو. ددې غورځنګ په اساسي هدفونو د استبداد او مطلقه واکمنۍ پر ځای د قانون واکمني، انګرېزانو له ښکېلاک څخه د هېواد ژغورنه او د خلکو د ژوند سوکالي، تعلیم ته پاملرنه او داسې نور اهداف دیادولو وړ دي. دغه غورځنګ د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په دوران کې سخت وځپل شو. مشران یې یا اعدام او یا بندیان شول. د غازي امان الله خان په وخت کې همدغو منورینو د هېواد د چارو په سمبالښت کې فعاله ونډه واخیستله.

عیني او ذهني شرایط: د اجتماعي او فکري مسایلو په لړ کې په ټولنه کې د عیني او ذهني شرایطو د برابرېدلو خبره کېږي. له دې څخه هدف دادی چې د یو کار د پیل لپاره، د یو حرکت، نهضت او پروګرام د پیل لپاره د ټولنې شرایط او امکانات څه دي؟ ایا ټولنه له ذهني پلوه دې کار ته چمتو ده؟ ددې خلکو له فکر او نظر سره دغه پروګرام برابر دی، یا یې ذهن ورته چمتو شوی دی؟ عیني شرایط هم همداسې وګنئ.

آیا د ټولنې موجود واقعیتونه څه دي؟ په کوم اقتصادي، اجتماعي حالت کې ده. د ودې په کوم پړاو کې ده؟ عیني شرایط تر ډېره د ټولنې د مادي اړخونو په څېرنه او ذهني شرایط یې د فکري او نظري اړخونو په څېړنې پورې اړه پیدا کوي، خو دواړه یو په بل پورې تړلي دي.

کم (کرم): په ځینو شعرونو کې د لیکدود له مخې لهجوي اغېزې راڅرګندېږي، یا شاعران ځینې کلمې هغه ډول لیکي، چې وایي یې. لکه په دې لوست کې نورې داسې کلمې: کې (کړي)، دې (دې یې) تې (ته یې) او نورې...

فعالیتونه

۱ـ د مولوي صالح محمد هوتک د شعر یوه یوه برخه دې بېلابېل زده کوونکي په لوړ غږ ولولي او په سمه توګه دې یې ادا کړي.

۲ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- د پښتو معاصر ادب له کوم وخت څخه پیلېږي؟
- محمود طرزی په کوم نوم شهرت لري؟
- (سراج الاخبار افغانستان) او (سراج الاخبار افغانیه) څه توپیر لري؟
- د افغانستان د مشروطیت غورځنګ د کوم واکمن په وخت کې جوړ شو؟
- د مشروطیت د غورځنګ سیاسي او ملي هدفونه کوم کوم وو؟

۳ـ د پښتو د معاصرو ادبیاتو د دورې د یو شمېر مخکښو او نومیالیو څېرو نومونه واخلئ. هر شاګرد دې یو یو نوم یادوي او د ټولګي یو تن زده کوونکی دې هغه په یو پاڼه کې یادداشت کوي. کېدای شي زده کوونکي تکرار شي او نوي نوي نومونه ووایي. که کومو شاګردانو ته د هغو لیکوالو د کتابونو نومونه یاد وو، هغه دې هم یادوي او په پاڼه کې دې یې لیکي. هر هغه شاګرد چې ډېر نومونه او کتابونه یاد کړل، ددې لوست د (ممتاز شاګرد) په نوم دې ونومول شي. کېدای شي شاګردان ځینې څېرې هم یادې کړي چې په دې لوست کې یې نومونه نه دي راغلي.

۴ـ زده کوونکي دې ددغو دوو موضوعاتو په اړه لنډې خبرې وکړي:

- د افغانستان د معاصرو ادبیاتو د دورې ځانګړنې
- معاصر ادب او د معاصر دوران پېښې

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د مولوي صالح محمد هوتک د ((په قفس کې بلبل)) په اړه یو مخ لیکنه وکړي او ارزښت دې یې هم څرګند کړي.

غني خان ـ نه هېرېدونکی شاعر

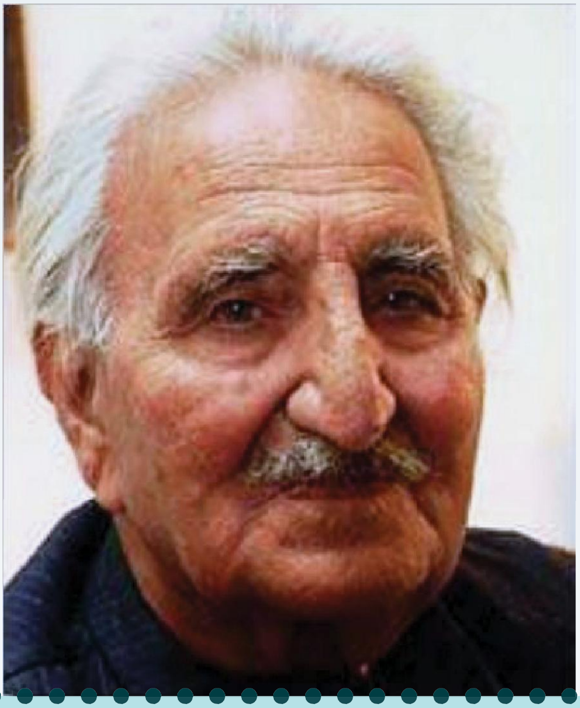

ـ د غني خان په اړه مو څه لوستي دي؟

ـ د غني خان کوم شعر مو یاد دی؟

د پښتو په معاصرو شاعرانو کې غني خان د اوچت نامه خښتن دی. تاسو تراوسه پورې د معاصر پښتو شعر د ځینو څېرو په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې تاسو ته د غني خان د ژوند او د هغه د شعر د ځانګړتیاوو په اړه خبرې کوو. د هغه د شعرونو څو نمونې هم لولو.

په لوست کې به تاسو ته څرګنده شي چې زموږ دغه وتلی شاعر زموږ د اوسني ادبي تاریخ په پاڼو کې د کوم دریځ او مقام لرونکی دی؟

عبدالغني خان غني د پښتنو د نوميالي مشر او د پښتنو او د هند د لويې نيمې وچې د خپلواکۍ د ستر مبارز فخر افغان خان عبدالغفار خان زوی دی. په ۱۹۱۴م. کال کې د پښتونخوا د هشنغر په اتمانزو کې زېږېدلی دی. په پنځه کلنۍ کې يې مور له نړۍ سترګې پټې کړې او پلار يې د ژوند اوږده کلونه د هندوستان د انګرېزي حکومت په زندانونو کې تېر کړل. له دغو ناوړو حالاتو سره سره غني خان په دې وتوانېده چې زده کړې پيل او دوام ورته ورکړي.

لومړنۍ زده کړې يې د اتمانزو په آزاد ښوونځي کې ترسره کړې. استاد بېنوا په دې اړه ليکي: ((پاچا خان ځکه خپل زامن دغه د غريبانو ښوونځي ته واستول چې خلک ونه وايي چې باچا خان د خپلو او نورو د زامنو ترمنځ توپير کوي، خپل زامن معتبر ښوونځي ته بيايي او د نورو زامن د غريبانو ښوونځي ته استوي.))

غني خان د نورو زده کړو لپاره انګلستان او امريکې ته هم لاړ، خو څرنګه چې مبارز پلار يې بيا بيا د پرنګيانو زنداني کېده، نو زده کړې يې نيمګړې پاتې شوې او بېرته راستون شو. څه موده يې د پاچا خان په لارښوونه د ټاګور په نړيوال پوهنتون کې هم زده کړې وکړې.

له زده کړو وروسته يې څه موده د بورې جوړولو په يوه فابريکه کې د انجينر په توګه کار وکړ او بيا يې د خپلو ځمکو سرپرستي کوله.

له سياسي هڅو سره خو يې د ژوند له پيله ګډ مزل کړی و، د پاچا خان د سياسي نهضت ((خدايي خدمتګار)) د ملاتړ لپاره يې د ((زلمي پښتون)) په نوم د ځوانانو يو نهضت هم جوړ کړ.

په ۱۹۴۵م. کال کې له پښتونخوا څخه د هندوستان پارلمان ته انتخاب شو او د پارلمان د ځوان غړي په توګه ښه وځلېد. د هندوستان له آزادۍ او بيا وېشلو وروسته غني خان ونيول شو او شپږ کاله يې د پاکستان په زندانونو کې تېر کړل.

عبدالغني خان د پښتو نوميالی شاعر و. د خپل ژوند په اوږدو کې يې د سياسي مبارزې په څنګ کې لوړه شاعري هم کړې ده. د شعرونو دغه ټولګې يې چاپ شوي دي:

۱ـ د پنجرې چغار: د غني خان د شعر لومړنۍ ټولګه ده. د زندان له فريادونو يې شعرونه جوړ کړي دي او په ۱۹۵۳م. کال کې يې دغه مجموعه د هريپور په جيل کې بشپړه کړې ده. په ۱۹۵۶م. کال کې په پېښور کې چاپ شوې ده.
۲ـ د غني پلوشې: دا مجموعه په ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوې ده.
۳ـ پانوس: دغه کتاب په ۱۹۷۸م. کال په پېښور کې چاپ شوی دی، ((د پنجرې چغار)) او پلوشې سربېره پکې نوي شعرونه هم راغلي دي.
۴ـ د غني کليات: د غني د شاعرۍ کليات په ۱۳۶۴ هـ. ش. کال په کابل کې چاپ او خپاره شوي دي.

د پښتو دغه نوميالي شاعر په ۱۹۹۶م کال کې په پېښور کې له نړۍ سترګې پټې کړې. غني په معاصره پښتو شاعرۍ کې د يوه ځانګړي دريځ او خاص سبک شاعر دی. د هغه شاعري په نوې پښتو شاعرۍ کې د يو ځلند مقام لرونکې ده. لکه چې استاد الفت ليکي: ((زه د پښتو په اوسنيو شاعرانو کې څو تنه دګوتو په شمار پېژنم چې هر يو د خپل ادبي سبک او د خپلو افکارو او خيالاتو په لحاظ ممتاز صفتونه لري او په بېلابېلو لحاظونو يو له بل نه او بل له بل نه ښه دي. يو د غزل استاد دی، بل د ملي او وطني احساس په راوپښولو کې د يوې برخې خاوند دی، د چا اجتماعي افکار او خيالات ډېر عالي دي او د چا رندانه سندرې ډېرې ښکلې او په زړه پورې دي. د غني خان په اشعارو کې چې څه شی زما ډېر خوښېږي، هغه د فکر او خيال آزادي او له تقليد څخه سرکښي ده.))
د غني خان شاعري د يو شمېر ځانګړنو لرونکې ده چې ځينو ته يې پاملرنه کوو:
۱ـ له هېواد سره مينه او له خلکو سره يې مينه او له آزادۍ او آبادۍ سره يې مينه د پښتو شاعرۍ په بهير کې يوه اساسي موضوع وه او ده. د غني شاعري هم په دې برخه کې د ستاينې وړ ځای لري. په عمومي ډول د ټول هندوستان او دغه راز د پښتونخوا پر خاوره د پرنګي د ښکېلاک پر وړاندې د وطنپالو شاعرانو د شعرونو هنګامې زموږ د ولس د احساساتو او ولولو په راوپښولو کې خپل ځانګړی ځای لري، لکه چې يو څېړونکی وايي: ((په دغه دوره کې (کله چې د هند پر لويه نيمه وچه او پښتونخوا د پرنګي ښکېلاک

خپور و) د قامي شاعرانو یو مضبوطه ډله لګیا وه، د قام حوصلې یې اوچتولې. په دغه ډله کې ډېر نومیالي شاعران شامل وو، لکه: فضل محمود مخفي، عبدالمالک فدا، حبیب الله کاکا، فضل الرحیم ساقي، عبدالاکبر خان اکبر، شاد محمد مېړی، الف جانه خټکه او ډېر نور، خو په دغه ډله کې یو داسې شاه زلمی هم شامل و چې د هغه د شاعری یوه ځلانده لاره وه، ځانله رنګ یې و او که زه ووایم چې دغه شاه زلمی شاعر ددغې ډلې سرخېل و نو بې ځایه به نه وي... هغه ځوان چې کله به لېونی فلسفي شو، کله به غني شو او کله به غني خان...)) په دې لړ کې د غني خان ډېر شعرونه د غور وړ دي، خو دغه یو بیت یې د ډېرو ځواب وایي:

چې خازې شنې مې په قبر وې ولاړې
که غلام مړ وم، راځئ توکئ پرې لاړې

۲ـ د غني د شاعری، یا د هغه د شعري سبک یو بل عمده خصوصیت دادی چې که هغه هر څه وایي، په صداقت او زیات صراحت یې وایي، غني خان ته که د خپل ځان او یا بل هر چا په وړاندې کوم فکر او نظر پیدا شوی دی، نو په هماغه بڼه یې په څرګنده بیان کړی دی. هغه خپل پلار ته په یو لیک کې لیکي:

ستا خطونه ټول زما سر ته پراته دي — زه یې لولم هره شپه دوبار دوباره
کله خاندم کله ژاړم لېونی یم — ای زما په بندکې پروت غریبه پلاره
خدای به رحم و په تا باندې لړ کړی — بل به نه زوی به یې و کتلی ستا د پاره
چې په تا کې کوم جوهر دی ماکې نشته — ستا نیکی زما بدی دواړه بې شماره
ته سالاریې دکاروان په نیغه لار ځې — زه کوږ ځغلم لکه او نښه بې مهاره
ستا د زړه فوارې ډکې دي له مینې — زما زړه وچ کوهی نه وهي یو داره

د (خانانو) په نوم په یو شعر کې پر پښتنو انتقاد کوي او د بدو رواجونو، بدو کړو وړو، خپلمنځي بدیو، تربګنیو او نورو ناخوالو غندنه یې په ډېره ښکاره توګه کوي.

۳ـ د غني د شاعری بله ځانګړنه داده چې هغه د ژوند په اړه د خاصو نظریاتو څښتن دی. د ژوند د پېښو په هکله هم هغه ژور فکر لري، همدغه فکر او ژور نظر هغه د فلسفي شاعر په نامه مشهور کړی دی.

۴ـ کومه بله خبره چې د غني په شاعری کې د زیاتې پاملرنې وړ ده، هغه د غني د

شاعرۍ د ((طنز)) برخه ده. دا په حقیقت کې هغه برخه ده چې زموږ ددغه شاعر د کلام د مالګې په توګه د شعر خوند او مزه زياتوي. دغه ډول شعرونه له ټوکو او خندا سره مهم موضوعات په زړه پورې کوي او بيا يې د شعر په ښکلا کې نغاړي. هغه د طنز، خندا او ټوکو په قالب کې د وخت اساسي موضوعات ځايوي. دغه شعرونه که په لومړي نظر خندوونکي ښکاره شي، خو په ژورو کې يې هغه غوسه پټه وي چې د خپل ولس د ناخوالو، نيمګړتياوو او ناوړتياوو له امله ورپيدا شوې وي. د غني طنزيه شاعري، د هغه د انتقادي شاعرۍ مرکزي برخه جوړوي.

د غني خان د شعرونو د بېلګو په توګه د هغه دوه شعرونه لولو. لومړنی شعر يې يوه وطني ترانه ده چې له خپلې خاورې سره د مينې ولولې پکې پرتې دي:

اې زما وطنه!

اې زمـــا وطــنــه د لـعـلـونـو خــزانــې زمـا
ستـا هــره دره کــې دي د تـــورو نـښـانـې زمـا
زه يـم ستـا د خــاورې تــه زمــا د مينې جــوړ يې
تــه مـې د غـيـرت او د پښتو رنګينې جــوړ يې
تــه مـې د نـيـکـه او د بــابـا د ويـنـې جــوړ يې
ستـا زړه کــې ويــدې دي ټـولې تـلې زمـانـې زما
اې زمـــا وطــنــه د لـعـلـونـو خــزانــې زمـا
سترګې مې لوګی شه ستا د خاورو د کورونو نه
عـقـل مـې ايـرې شــه ستـا د پــاره د فـکـرونـو نه
ځـار شمه قربان شم ستا د غرونو د سيندونو نه
ستـا هــره دره کــې دي د تـــورو نـښـانـې زمـا
ای زمـــا وطــنــه د لـعـلـونـو خــزانــې زمـا
ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت څه کړمه
ته چې خوار و زار يې زه به خوب او راحت څه کړمه
ستا سر چې وي ټيټ نو زه به شان او شوکت څه کړمه
مسته بـه دې خــاوره کـړم پـه ويـنـه مستانې زما
ای زمـــا وطــنــه د لـعـلـونـو خــزانــې زمـا

یا خو به دې سیال کړمه وطنه د جهان
یا به ستا په پښو کې توري خاوري کړمه ځان
زه به درې ورې شم خو تا به کړم ودان
نر یمه پښتون یم تا ته یادې افسانې زما
ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما

د غني خان د شعر دویمه بېلګه هم ډېره په زړه پورې ده. په دې شعر کې په حقیقت کې د خپلواکۍ لپاره د بې توپکه مبارزې یا د نه تشدد د مبارزې پر ټکو خبره شوې ده. پاچا خان د هند له یو شمېر نورو آزادي غوښتونکو مبارزینو سره یوځای د ((عدم تشدد)) پر مبارزه ټینګار کاوه. د هغوی په نظر دا د مبارزې او مقاومت تر ټولو غوره لاره وه. دغه بې وسلې مبارزه او مقاومت په خپل وخت کې پوره اغېزمن و. غني خان په دې شعر کې همدغو ټکو ته اشاره کړې ده او د فخر افغان پاچا خان د مبارزې شاعرانه انځورګري یې کړې ده.

په مردان مارش د پاچا خان

راشه اې خوشحال بابا — اې خالده وګوره
پاڅه علي مرتضی — دا تماشه ووینه
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
نه د تورو پرک لري
نه د زغرو شرنګ لري
زور د دښمن نه ویني — داسې لېونی روان
دار او رسن نه ویني — دا د مستانو خان
دا د پښتنو ملنګ — څه بادشاهي رنګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

سپین مخ د لیلی ویني دشت بیابان نه ویني
زړه یې د یو ارمانه ډک غم او ارمان نه ویني
سري د باتور سترګې یې مینه رنګارنګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

تاج یې د اغزو په سر مست لکه مجنون روان
نوم د پښتنو ګټي زوی دی د پښتون روان
نر دا د نرانو خان څه غیرت او ننګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

سر یې کېښود خاورو کې مرګ له یې سینه ورکړله
د پښتون د سر صدقه یې خپله وینه ورکړله
وې هر څه مې د قام دي والله هر څه چې ملنګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

اې د پښتنو بچو دا میدان مو هېر نه شي
سپین سر یې د وینو ډک هغه خان مو هېر نه شي
پروت دی دلته خاورو کې دا مکان مو هېر نه شي
پاڅئ ننګ پرې وکړئ خدایرو ډېر په تاسو ننګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
نه د تورو پړک لري
نه د زغرو شرنګ لري

د متن لنډيز:

غني خان د معاصر او نوي پښتو شعر له مخکښو څېرو څخه دی. هغه د نوميالي آزادي غوښتونکي او مبارز فخر افغان عبدالغفار خان (باچا خان) زوی او په ۱۹۱۴م. کې زېږېدلی دی. د خپلې خاورې د آزادۍ او سوکالۍ لپاره يې په ملي مبارزه کې هم ګډون کړی او د ((پښتون زلمي)) په نوم يو غورځنګ يې جوړ کړی و. د پښتو شاعرۍ په وده کې يې له نوښته ډکې هڅې کړي، پياوړي او ښکلي شاعرانه آثار يې موږ ته راپرېښي دي. په کتابونو کې يې: ((د پنجرې چغار))، ((د غني پلوشې)) او ((پانوس)) د پوره شهرت لرونکي دي. د شعرونو ټوله مجموعه يې ((د غني کليات)) په نوم په کابل کې چاپ شوې دي.

ځرګندوني

خدايي خدمتګار: دا د هغه ملي اصلاحي غورځنګ نوم دی چې د فخر افغان پاچا خان او د هغه د ملګرو له خوا په پښتونخوا کې جوړ شو. له دغه حرکت مخکې په ۱۹۲۱م. کال کې هغه د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) په نوم يو نهضت جوړ کړ چې د پښتنو په بېدارۍ او د پښتني ټولنې له بدو رواجونو او بدمرغيو سره يې نه ستړې کېدونکې مبارزه وکړه. دغه حرکت په ۱۹۲۹م. کال کې د ((خدايي خدمتګارو)) په نوم ونومول شو او د خپلې خاورې د آزادۍ په څنګ کې يې بيا هم د خپلې ټولنې اصلاحي پروګرامونو ته اساسي برخه ورکړې وه.

دغه ملي اصلاحي نهضت د پښتو ادبياتو په وده کې هم پوره ونډه لرله او ډېر وتلي او پياوړي شاعران او مهم آثار يې رامنځته کړل.

سبک: هغې ځانګړې شېوې یا لارې ته ویل کېږي چې د یو کار د ترسره کولو او د یو څه شي په جوړولو کې کارول کېږي. اسلوب او قاعده یې هم ګڼلی شو. په ادبي اصطلاحاتو کې سبک هغه ځانګړنې دي چې د ادبي او هنري آثارو د بیان، ودې او د لیکنې او هستونې د دول او لارې، محتوایي ارزښتونو او نورو په برخه کې یو اثر له نورو څخه جلا کوي. په حقیقت کې سبک د یو اثر او یا یو لیکوال د آثارو د ځانګړنو او مشخصاتو ټولګه ده.

فلسفي شاعر: غني خان ځینو لیکوالو په دې نامه هم یاد کړی دی. د دې لپاره چې په شعرونو کې یې د ژورو فلسفي پوښتنو او مطالبو ډېرې نمونې شته دي. د هغه ډېر شعرونه د یو ډول لېوني بغاوت ښېلګې دي چې فلسفي رنګ هم لري. له همدې کبله ځینو لیکوالو لیونی فلسفي بللی دی.

طنزیه شعر: هغه شعر ته ویل شوی چې د طنز او مزاح رنګ ولري. په دغه ډول شعرونو کې ژور اجتماعي او انتقادي مطالب د خندا او ټوکو په قالبونو کې رانغاړل کېږي. په دې شعرونو کې ترخې خبرې، په خوږه بڼه کېږي او یا دا چې ترخه وینا په خوږو کې رانغاړل کېږي. پر خلکو ددې ډول شعرونو او لیکنو اغېز زیات وي. له ښکاره او ترخو حقیقتونو څخه دغه ډول بیان ډېر په زړه پورې او اغېزمن راځي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې، د لوست د متن او ښکاره ګندونو په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- پاچا خان ولي خپل زوی غني خان، د اتمانزو آزاد ښوونځي ته د زده کړو لپاره واستاوه؟

- ادبي سبک څه ته وايي؟
- پاچا خان د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) او ((خدايي خدمتګار)) غورځنګ د کومو هدفونو لپاره جوړ کړل؟
- غني خان ته ولې ځينو ليکوالو د فلسفي شاعر او لېوني فلسفي نوم ورکړی دی؟
- طنزيه شعر څه ډول شعر ته وايي؟

۲ـ د غني خان د شعر مهمې ځلور ځانګړنې او يا د هغه د سبک خصوصيات دې ځلور تنه زده کوونکي په خپل خپل وار خپلو ټولګيوالو ته تشريح کړي.

۳ـ د غني خان د کتابونو په اړه دې يو يو زده کوونکی لنډې لنډې خبرې وکړي، يعنې په لنډيز سره دې يې يو يو معرفي کړي.

ګرامري برخه:

۴ـ د دې لوست (لس ـ لس) صفتونه دې، هر زده کوونکی په خپله کتابچه کې وليکي، له لومړي زده کوونکي څخه دې لوستل پيل شي، دويم زده کوونکی دې تکراري صفتونه نه وايي او همداسې دې تر وروستي شاګرده پورې د لوست د صفتونو (ستاينومونو) لوستل دوام وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د غني خان دغه شعر ولولي:

جنګ ته دی منصور روان   توپ او نه تفنګ لري

او بيا دې د پاچا خان د نه تاوتريخوالي (عدم تشدد) د نظريې په اړه چې په لوست کې پرې خبرې شوې او ددې شعر په اړه لږ تر لږه يو مخيزه مقاله وليکي.

په بهر کې پښتو پوهان

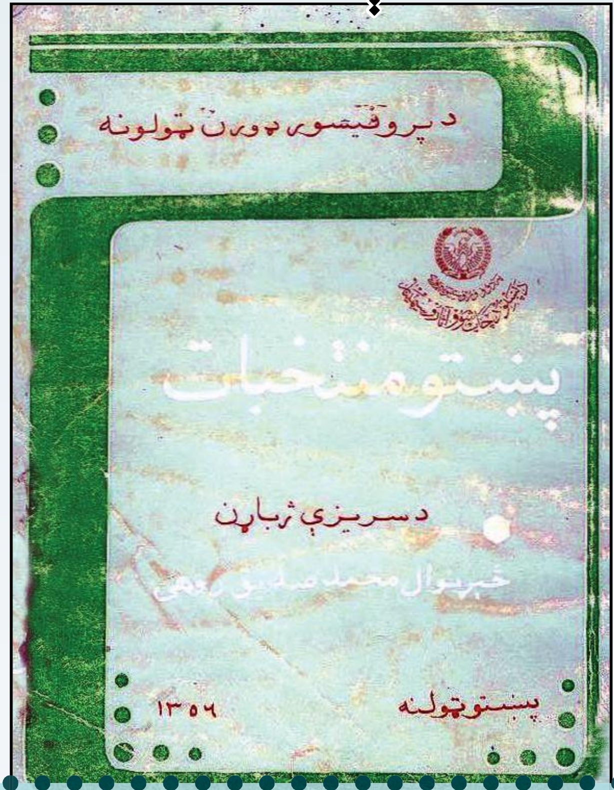

د پښتو ژبې او ادبیاتو څېړونکي، له هېواد څخه بهر د نړۍ په نورو هېوادونو کې هم شته دي. له ډېر وخت راهیسې دغو څېړونکو د افغانستان او په ځانګړې توګه د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې کړې او خپرې کړې یې دي.

دغو کسانو چې موږ یې ختیځ پوهان او پښتو پوهان بولو، د پښتنو د تاریخ، ژبې او ادب په اړه داسې څېړنې کړې چې پښتو او پښتانه یې په ټوله نړۍ کې ښه معرفي کړي او پېژندلي دي.

په دې لوست کې به تاسو د هغوی د کار پر ارزښت خبر شئ او دغه راز به د یو شو نامتو پښتو پوهانو د نومونو او کارونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

ختیځ پوهان د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو هغه پوهان او څېړونکي دي چې د ختیځو هېوادونو د ولسونو او ددغو ولسونو د ژوند، تاریخ، کلتور، ژبو او ادب په اړه څېړنې کوي. پښتو پوهان هم د همدغو ختیځپوهانو یوه داسې برخه ده چې د پښتنو د ژوند، تاریخ، کلتور او په ځانګړې توګه د پښتو ژبې او ادبیاتو په اړه څېړنې ګروېږنې کوي.

په یو شمېر لویدیځو هېوادونو کې له ډېرې زمانې راهیسې داسې پوهان او څېړونکي پېژنو چې په بېلابېلو هدفونو د بېلابېلو اړتیاو و له مخې یې یا پښتو ژبه زده کړې، نورو ته یې ورزده کړې او د پښتو او پښتنو د بېلابېلو اړخونو په اړه یې ارزښتناکې څېړنې کړې دي. یا دا چې په عمومي توګه یې د پښتنو د تاریخ او کلتور په کومه برخه کې څېړنې کړې دي او بې له دې چې پښتو یې ښه زده وي، د پښتنو د ژوند تاریخ او کلتور له یوې ځانګړې برخې سره یې لېوالتیا پیدا شوې ده او په همدغه برخه کې یې څېړنې کړې دي.

د ختیځ پوهانو او پښتو پوهانو کار موږ ته له ډېرو اړخونو څخه د قدر او پاملرنې وړ دی. لومړۍ خبره خو داده چې د همدوی په وسیله پښتنانه پښتو ژبه، پښتنې تړولنه او کلتور او ددې ولس ادبیات ددغو پښتو پوهانو له لورې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې پېژندل شوي دي. د دوی په قلم د یو شمېر نومیالیو پښتنو لیکوالو آثار په نورو ژبو ژباړل شوي او دغه لومړنۍ ژباړې د پښتنو او نورې نړۍ یا نورو ولسونو ترمنځ د اړیکو د یو ډېر پیاوړي مزي په توګه غزول شوي دي. دغه راز دغو کسانو د پښتو آثارو په خوندي کولو او راسپړلو کې هم پوره ونډه لرلې ده. ډېر پښتانه لیکوال دې ته اړ شوي چې د همدغو ختیځ پوهانو له څېړنو څخه د پښتو ژبې او پښتو ادب په اړه ګټه واخلي.

له پښتو او پښتنو سره د لوېدیځې نړۍ لېوالتیا په لومړي ګام کې دغې سیمې ته د ښکېلاکي موخو د ترسره کولو په خنګ کې د پام وړ ده. په دې لړ کې پوهاند حبیب الله تږی د کتاب ((د مشرق په آسمان کې د مغرب ستوري)) په سریزه کې لیکل شوي:

د شرقي مستعمرو په چلونکو غربي استعمارګرو کې ځینې داسې کسان هم وو چې د ختیځو ژبو د زده کړې تر څنګ یې ددغو هېوادونو د فرهنګ په باب هر اړخیزې څېړنې هم وکړې، د شرقي ژبو آثار یې په خپلو ژبو ترجمه کړل او د شرق ډېر قیمتي او

ناويات آثار يې خپلو هېوادو ته يو وړل. اوس د شرقي ژبو ډېر آثار د غرب په کتابخانو کې خوندي دي.

د اروپايي ښکېلاکګرو ځواکونو له پرمختګ سره سم افغانستان د شمال له خوا د روسي څارانو او د جنوب له خوا د بريتانيا د هند د شرقي کمپنۍ د استعماري پراختيا غوښتونکو تر سترګو لاندې و. افغانستان د خپل ستراتيژيک موقعيت له امله د شمال او جنوب د استعماري ځواکونو د هدفونو د ترسره کولو لپاره ډېر مهم و. له بده مرغه دغو ښکېلاکګرو ځواکونو زموږ د هېواد له واحد تن څخه ځينې ټوټې بېلې کړې او اوږده کلونه يې دا هېواد د جګړو د لمبو خوراک کړ، خو ځينو نظامي او ملکي مامورينو يې زموږ د هېواد د ژبو او فرهنګ مطالعه هم وکړه. زموږ د ژبو قاموسونه او ګرامرونه يې هم وليکل. زموږ د لرغونو آثارو د منتخباتو ژباړې يې په اروپايي ژبو وکړې.

د اتلسمې ميلادي پېړۍ په وروستيو کې پښتو ژبې، ادب، تاريخ او کلتور ته د استعماري ځواکونو (څاري روسيې او انګرېزانو دواړو) پاملرنه را او وښتې وه.

په روسيه کې د پښتو په اړه کارونه لومړی په جرمني ژبه شروع شول او بيا پکې انګرېزي ژبه هم داخله شوه. په ۱۷۹۱م. کال کې د ګولډن شتيت پښتو جرمني قاموس د هغه وخت د روسيې په پلازمېنه (پايتخت) ((سنټ پترزبورګ)) کې خپور شو.

دغه راز له دې وروسته هم په روسيه کې د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې شوې دي، لکه:

ـ د کلا پروت هغه اثر چې په جرمني ژبه (د افغانانو ژبه) په نوم خپور شوی دی.

ـ د پروفيسر ډورن پښتو منتخبات او همدارنګه د پښتو ژبې د ګرامر او تاريخ په اړه د هغه څېړنې، په راوروسته کې د شوروي اتحاد په دوران کې هم په روسي ژبه په سينټ پترز بورګ او مسکو کې او هم د هغه وخت د شوروي اتحاد په نورو جمهوريتونو کې د پښتو ژبې، تاريخ او ادب په اړه ډېرې زياتې څېړنې شوې دي.

د ختيځې اروپا په ځينو هېوادونو کې هم د ختيځ پوهنې په ادارو کې پښتو ژبې او ادب خپل ځای پيدا کړ، لکه: د هغه وخت ختيځ جرمني، پولنډ، چک او نور. . .

د افغانستان ختیځو او جنوبي خواوو ته د هندوستان په خاوره کې راڅرګېدونکي
ښکېلاک هم د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې پښتو ته پاملرنه وکړه. دوی د زړو ادیانو
د کتابونو له پښتو ژباړې څخه په دې لړ کې خپل کار پیل کړ. وروسته یې د پښتو ژبې او
ګرامر د کار ساحه هم ډېره پراخه وه او د ژبې د ګرامر، ادب، لغاتو، تاریخ او جغرافیا پر
موضوعګانو یې پوره کار وکړ. تر راورتي وروسته د لوېدیځې اروپا په ختیځپوهنه کې
د پښتو خواته پاملرنه واوښتله او په راوروسته کې په لسګونو ختیځ پوهانو په جرمني،
انګلیسي، فرانسوي او ایټالیايي ژبو د پښتو ژبې، ادبیاتو، تاریخ او فرهنګ په اړه مقالې،
رسالې او کتابونه لیکلي دي او دا هلې ځلې تراوسه پورې کله په شور او کله پښه نیولې
روانې دي.

ددغو پښتو پوهانو کارونه په ډېرو برخو کې ارزښتمن دي او البته په ځینو برخو
کې به نیمګړتیاوې هم لري. د پښتو د فرهنګ او ژبې د پېژندنې او معرفۍ په اړه چې
کوم کارونه د پښتنو له خوا شروع شوي دي، زیاترو د همدغو ختیځپوهانو له آثارو
ګټه اخیستې ده. زموږ د ډېرو ادبي شخصیتونو او کتابونو په اړه یې معلومات ددغو
ختیځپوهانو له اثارو اخیستي دي.

پوهاند ډاکټر حبیب الله تږي هم د ختیځپوهانو په اړه د خپل کتاب په سریزه کې په زړه
پورې خبرې لري. هغه وایي:

څرنګه چې پښتانه د خیبر درې یا په اصطلاح د پخواني هند د دروازې او د دغې
ستراتیژیکې ساحې د نورو لارو شاوخوا پراته دي، نو له دې امله یې د شرق او غرب
ترمنځ په هغو ډګرو کې ډېر مهم موقعیت لرلی دی چې په لوېدیځ کې (ستره لوبه) بلل
شوې ده. دا ستره لوبه چې تخمیناً دوه پېړۍ دمخه پیل شوه، تراوسه هم په یوه یا بله بڼه
دوام لري. غربي پوهانو د پښتو په باره کې مطالعات په حقیقت کې همدغه د ختیځ او
لوېدیځ ترمنځ د ډګرو یا سترې لوبې په لړ کې پیل کړل. داسې چې د لوبې لومړني لوبغاړې
یعنې انګلستان او روسیه دواړه په خپلو ډګرو کې د پښتنو خاص اهمیت ته متوجه شول
او پښتنې مطالعات په تېره بیا د پښتو ژبې زده کړه او څېړنه یې د خپلې سیالۍ ډېره مهمه

برخه وګټله.

په اروپا کې د پښتو ژبې زده کړه په حقیقت کې زیاتره یې د همدغه احساس پر بنسټ پیل شوه، خو باید و ویل شي چې نه د ټولو غربیانو د پښتو ژبې د زده کړې او مطالعې لامل همدا احساس و او نه په پښتونخوا کې د اروپا د پوهانو څېړنې یوازې په پښتو ژبه پورې محدودې پاتې شوې، بلکې غربي پوهانو د بېلابېلو هدفونو پر بنسټ د پښتني ټولنې د بېلابېلو اړخونو په باره کې خپلې مطالعې پراخې کړې او په نتیجه کې دغو پوهانو د نولسمې پېړۍ له نیمایي څخه د شلمې پېړۍ تر لومړیو پورې په دې برخه کې ډېر زیات آثار تالیف او ترجمه کړل. ددغو آثارو یو شمېر یې دومره پاخه او معتبر دي چې تراوسه یې بیا چا ساری ونه لیکه.

د نړۍ په ګوټ ګوټ کې زیات شمېر پښتو پوهان تېر شوي او په ځینو هېوادونو کې اوس هم په هلو ځلو اخته دي. د دوی شمېر دومره زیات دی چې د ټولو په هکله خبرې ډېر وخت غواړي، دلته یې یوازې ځینې مهمې څېرې په لنډیز سره پېژنو:

بوریس اندرییویچ ډورن: په ۱۸۰۵م. کې په جرمني کې زېږېدلی او هلته یې لوړې زده کړې په ختیځپوهنه کې ترسره کړې دي. په ځوانۍ کې د روسیې د دولت په غوښتنه هغه هېواد ته لاړ او بیا نو د ژوند تر پای پورې هلته پاتې شو.

پروفیسور ډورن د ختیځو ژبو له قلمي پانګو سره زیاته مینه لرله او د لندن او اکسفورډ د کتابتونونو قلمي ذخایر یې ټول لیدلي وو. په روسیه کې د خارکوف او پترزبورګ په پوهنتونونو کې د ختیځو ژبو استاد او بیا د پترزبورګ د عمومي کتابتون مشر و. د نوموړي په برکت په روسیه کې د پښتو ژبې د تدریس او څېړنې لړۍ پیل شوه. ډورن په پترزبورګ کې د پښتو د قلمي نسخو په راټولولو کې ستره ونډه لرله.

د ډورن ((پښتو منتخبات)) د ډېر ارزښت وړ اثر دی. هغه له بېلابېلو قلمي نسخو څخه د پښتو یو شمېر کلاسیک منظوم او منثور متنونه راغونډ کړي، تدوین او چاپ کړي او بیا یې خپاره کړي دي.

هنري جورج راورټي: د ختيځ پوهانو او پښتو پوهانو په لړکې انګرېز پښتو پوه جورج راورټي د پښتو ژبې او ادب په لړکې ستر کارونه کړي دي. هغه په ۱۸۲۵م. کې په انګلستان کې زېږېدلی او په ځوانۍ کې يې په هندوستان کې نظامي کار پيل کړ. په دغه لړکې يې د هغه استعداد له مخې چې لاره يې، د هندوستان يو شمېر ژبې زده کړې او کله چې پښتونخوا ته تبديل شو، خپله ټوله پاملرنه يې پښتو ژبې، قوم پېژندنې او ددې سيمې جغرافيې ته واړوله. د راورټي په مهمو کارونو کې د هغه لوی پښتو ګرامر دی چې څو څو ځله يې چاپ کړی دی. پښتو انګليسي قاموس او د ((ګلشن روه)) په نوم کتابونه يې ډېر ارزښتمن دي. په ((ګلشن روه)) کې يې له سريزې وروسته د پښتو نثر او نظم غوره بېلګې راټولې کړې دي. د يو شمېر نورو کتابونو ليکوال هم دی.

هنري والټر بيليو: په ۱۸۳۴م.کال په هندکې زېږېدلی دی. د پښتو او پښتنو په اړه يې زيات آثار ليکلي دي. ((پښتو ګرامر)) او ((پښتو ډکشنري)) يې تر ټولو مشهور دي. نور ډېر آثار يې هم ليکلي دي.

تور برن: تور برن په بنو کې د برتانوي هند د حکومت د يو مامور په توګه کار کاوه. وروسته يې د پښتنو له ژوند، فولکلور، متلونو، کيسو او سندرو سره ځانګړې مينه پيدا شوه، هغه يې راټول او په ۱۸۷۶م. کال کې يې د ((بنو- زموږ افغاني سرحد)) په نوم چاپ او خپور کړ.

جيمز ډارمستېټر: دغه نومیالی ختيځپوه او پښتو پوه په ۱۸۴۹م. کال کې په فرانسه کې زېږېدلی دی. په پاريس کې يې په ادبياتو کې تر دکتورا پورې زده کړې وکړې. په ۱۸۸۶ _ ۱۸۸۷م. کلونو کې په هندکې د ژبنيو پلټنو دنده وروسپارل شوه. په بمبئي، پېښور او هزاره کې يې څېړنې ترسره کړې.
د نومورې مهم اثر ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) نومېږي چې د انګرېزانو په وړاندې د پښتنو د ولسي شاعرانو حماسي او تاريخي سندرې او چاربيتې يې پکې راټولې کړې دي. د دارمستېټر دغه اثر او د پښتو په اړه د هغه نور ارزښتمن آثار او څېړنې

د زبات قدر وړ دي. په ختيځپوهانو کې ډارمستېټر هغه څېړونکی دی، چې د مقايسوي څېړنو له مخې دې پايلې ته ورسېد چې پښتو د هندو آريايي ژبو په لويديزه يا آرياني څانګه پورې اړه لري.

پروفيسر مارګن ستيرن: په ۱۸۹۲م. کال کې په ناروې کې زېږېدلی او د اروپا په بېلابېلو پوهنتونونو کې يې د هندو اروپايي ژبو د تدريس چارې پرمخ بيولې. د پښتو ژبې د څېړنې لپاره يې پښتونخوا او افغانستان ته سفرونه وکړل او ددې ژبې په اړه يې ډېرې په زړه پورې څېړنې خپرې کړې. نوموړی په اروپا کې د پښتو ژبې د معاصر او نوي تحقيق او تدريس له سترو استادانو څخه و، د پښتو ژبې او ګرامر په اړه خورا مهم آثار لري.

د يو شمېر نورو پښتو پوهانو به يوازې په نومونو بسنه وکړو:

جان ګورډن لاريمر، ډيوډ لاريمر، روس کيپل، هاول (ټلور واړه د انګلستان)، پروفيسر اسلانوف (د پخواني شوروي اتحاد)، ډاکټر پنزل (اتريشی)، ډاکټر برژي بيچکا (د چک جمهوريت)، پروفيسر ليبيديف، پروفيسور دوريانکوف، مېرمن کالينينا، مېرمن ګراسيموا، و. کوشيف، ګ. ف. ګيرس (ټول د پخواني شوروي اتحاد او اوسني روسيې) ډاکټر ميکنزی (د انګلستان)، منو هرسنګهـ بترا (د هندوستان) صولت شاه مېرګن (د تاجکستان)، عارف عثمانوف او عبدالحفيظ غني يف (د ازبکستان) جونز انيوالډسن او فين تيسين (د ډنمارک)، ژاک لوتس (د جرمني)، سبيستيان هاينه (د جرمني ځوان پښتو پوه) او يو زيات شمېر نور...

د متن لنډيز:

د نړۍ په ګوټ ګوټ او په تېره بيا په لوېديزه نړۍ کې يو شمېر داسې پوهان و، يا اوس هم شته چې د پښتنو د تاريخ، کلتور، جغرافيې او د پښتو ژبې په اړه يې څېړنې

کړې دي. د بېلابېلو اړتیاوو او موخو له مخې دوی دغه کار ته مخه کړې ده. د دوی علمي کار موږ ته له څو اړخونو څخه زیات ارزښت لري:

۱ـ دوی د پښتنو ژوند، کلتور، ژبه او ادب نړیوالو ته د هغوی په ژبه معرفي کړي دي.

۲ـ د پښتو ځینې غنیمت قلمي آثار یې له ورکېدو ژغورلي او د نړۍ په معتبرو او محفوظو کتابتونونو کې یې خوندي کړي دي، کنه له موږ څخه به له بده مرغه لکه د نورو ډېرو غنیمت آثارو په څېر ضایع شوي او له منځه تللي وای.

۳ـ د پښتو ادب ډېره ولسي پانګه یې له مرګه ژغورلې ده.

۴ـ د پښتو او پښتنو په اړه یې ځینې داسې مهم آثار لیکلي دي چې سارى یې تر اوسه پورې نه دی لیدل شوی.

څرګندوني

روسي ځاران: ځار د روسي واکمنانو له مشهورو څېرو څخه و، کورنۍ سلسله یې د ځارانو په نامه یادېږي. (ځار) د (تزار) په نامه هم یاد شوی، خو اصلي بڼه یې په روسي ژبه کې (ځار) دی.

د هند شرقي کمپنی: په هندوستان کې د انګرېزانو د استعماري نفوذ او اغېز لومړنۍ بڼه په تجارتي توګه د هند شرقي کمپنۍ په نوم فعاله شوه، د ښکېلاک دغه کمپنی په پیل کې هندوستان ته د آبادۍ په نوم رانتوتله.

ستراتیژیکه ساحه: دغه اصطلاح هغو سیمو ته کارول کېږي چې د جغرافیایي موقعیت له پلوه ډېره مهمه وي. د افغانستان او پښتونخوا موقعیت ته له جغرافیایي پلوه ځکه د ستراتیژیک موقعیت سیمه ویل کېږي چې د هندوستان ـ منځنۍ آسیا او چین ترمنځ پرته ده. دغه سیمه ځکه تل د زبرځواکونو له ګواښ سره مخامخ وه او دغه راز دې سیمې دوی ته ځانګړې ارزښت هم لاره.

ستره لوبه: د روسانو او انګرېزانو ترمنځ زموږ په سیمه کې د سیالۍ هڅې چې د رقابت اورنیو پړاوونو ته هم رسېدلې دي، د سترې لوبې په نوم یادېږي. د هغه وخت دوه زبر ځواکه (روس او انګلیس) وو او دلته یې د خپلو ګټو د ساتلو او اغېز لپاره ستره لوبه پیل کړې وه. په معاصر دوران کې هم د نویو زبر ځواکونو لپاره دغه اصطلاح په نوي سیاسي مفهوم کارول کېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې یو ځل په خپل خپل نوبت په لوړ غږ ددې متن یو یو پراګراف ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲ـ د متن له دقیقې لوستنې او اورېدنې وروسته دې اوس زده کوونکي دغو پوښتنو ته بشپړ ځوابونه ورکړي:

- د لویدیزوالو له خوا ختیځپوهنه او پښتو پوهنه په پیل کې د کومو هدفونو لپاره پیل شوه؟
- ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کوم پښتو پوه راټول کړی او لومړی یې په کوم ځای کې چاپ کړی دی؟
- د پښتو او پښتنو په اړه د ختیځپوهانو کارونه موږ ته کوم کوم ارزښتونه لري؟

۳ـ د ټولګي ټول زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. له متن څخه دې د پښتو پوهانو نومونه له ځانه سره ولیکي. هره ډله دې له بلې ډلې څخه د یو یو پښتو پوه نوم اخلي او سیاله ډله دې ددغه پښتو پوه د هېواد نوم ورته وایي. بیا دې سیاله ډله له هغې بلې ډلې څخه همدا ډول پوښتنې کوي. ښوونکی به په پای کې بریالۍ یا زیاته بریالۍ ډله اعلان کړي.

۴ـ يو يو شاګرد د ټولګي تختې ته راجګېږي او له دغو لغتونو څخه دې يو يو ليکي:

ناويات، مستشرقين، قرينه، مقايسوي

زده کوونکي دې په خپله خوښه ددغو لغتونو معنا کوي او يو څه خبرې دې هم پرې کوي. بل زده کوونکی دې په خپل وار همدغه کار تکرار کړي. لغتونه د کتاب په پای کې معنا شوي، خو لازمه ده چې يو څه خبرې هم پرې وشي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې يو ځل بيا دغه لوست په غور سره ولولي، په دې هکله يې که نور معلومات هم چېرته لوستي يا اورېدلي وي، ښه تر ښه، کنه د همدغه لوست عمومي مفهوم دې په شلو کرښو کې په خپل عبارت وليکي.

خــــداى دې نــه کــا چــا تــه وازې د آزار خـولـې
دغــه خـولـې دې پــه مـعـنـا کــې د ښـامـار خـولـې
د يـــوې خـــولـــې لـــه آزاره ووېـــرېـــږه
کــه پــه عـمـر دې دعــا کــانـدي هــزار خـولـې
چــې پــرې راشـــي د مـظـلـوم د آه سـيـلـۍ
کــا لــه خـــاورو ايـــرو ډکـــې د مـــدار خـولـې
چــې ځـپـېـږي د مـظـلـوم د آزار وخــوري
د ديـــوال تــر ســـوري پـوچـې کــا د کــار خـولـې
((حميد مومند))

الف جانه خټک

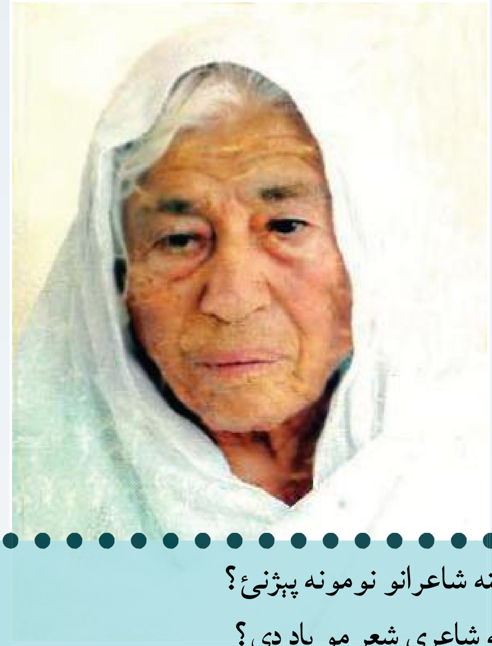

ـ د څو تنو ښځینه شاعرانو نومونه پېژنئ؟

ـ د کومې ښځینه شاعرې شعر مو یاد دی؟

د پښتو ادب په تاریخي څېړنه کې د نارینه وو تر څنګ د ښځو ادبي هلې ځلې د هېرولو نه دي. په پښتو ادبیاتو کې هم په ولسي برخه کې د ښځو ونډه که له نارینه وو زیاته نه وي، په هېڅ ډول کمه نه ده. ددې په څنګ کې په لرغوني ادب او اوسني ادب کې هم د ښځو ونډه د پام وړ ده. تاسو د کلاسیکو ادبیاتو او اوسني ادب د ځینو ښځینه څېرو په اړه په بېلابېلو ټولګیو کې یو څه لوستي دي. په دې لوست کې د پښتو د یوې داسې معاصرې شاعرې په اړه غږېږو چې ډېره مشهوره نه ده، خو د شمېر له مخې لږ شعرونه یې ډېر په زړه پورې دي. شعرونو ته یې ځکه ځانګړې پاملرنه وکړئ چې زموږ د ټولنې اوسنیو بدمرغیو ته هم پکې اشاره شوې ده، د کلونو هغه پخوانۍ خبرې اوس هم زموږ د ټولنې لپاره ډېرې نوې دي او داسې ښکاري چې زموږ ټولنې د ذهنیت او فکر له پلوه له بده مرغه په نړدې اتیا کالو کې د ښځو په برخه کې هېڅ پرمختګ نه دی کړی.

د پښتو په اوسنيو ښځينه شاعرانو کې د مېرمن الف جانې خټک نوم د يادولو او ستايلو وړ دی. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا د کوهاټ په احمدي بانډه کې زېږېدلې ده. تر اتم ټولګي پورې يې زده کړې وکړې او نورې منظمې زده کړې ترې نيمګړې پاتې شوې. وروسته يې په شخصي توګه زده کړو ته دوام ورکړ او تر ماسټرۍ پورې يې زده کړې وکړې. ډېره موده په خپل کلي کې د نجونو په يوه ښوونځي کې ښوونکې وه.

الف جانه خټک د وخت له سياسي او ملي موضوعګانو سره هم پوره بلده ده او خپله يې هم ونډه پکې لرله. په پښتونخوا کې د هغه وخت له ستر ملي غورځنګ يا د پاچا خان له خدايي خدمتګار تحريک سره له نظري پلوه ملګرې وه.

مېرمن شاه جهان (پښتو ادب کې د مېرمنو برخه) په نوم يو کتاب ليکلی او په دغه کتاب کې يې د مېرمن الف جانې په اړه داسې ليکلي دي:

د الف جانې ټول کلام له پښتو او پښتنو سره له مينې او محبت څخه ډک دی. د پښتنو د زبون حالۍ او بې علمۍ ورته ژور احساس دی. هغه د پښتنو ټوله پسمانده ګي، له علم نه د دوی بې خبري ګڼي. د خپل پښتون قام ترقي يې د زړه له کومې اواز دی او دا يې لويه آرزو ده چې پښتون قام هم لکه د نورو ترقي يافته قومونو د ترقۍ هغه لوی معراج ته ورسي چې د نړۍ نور ترقي يافته قومونه ورته رسېدلي دي.

الف جانه خټک پښتون قام د غفلت له خوب نه راويښوي او د پرمختګ او ترقۍ په بهير کې د برابرۍ برخې د اخيستلو لپاره خپل احساسات دا رنګ څرګندوي:

پښتونه پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه
بيا په دنيا کې د پرېوتي پښتون نام پورته کړه
بيا په دنيا کې د قامونو انجمن جوړېږي
دې انجمن کې د ګمنامه پښتون نام پورته کړه
بې له نظامه ترقي د قوم ممکنه نه ده
قام منظم کړه او معيار بيا د خپل قام پورته کړه

پرېوتي قام له ترقي بويه د برق په رفتار
د هر سحر په مقابل کې خپل ماښام پورته کړه
د يو څو کسو ترقي ته ترقي مه ګڼه
که ترقي غواړې د قام هر خاص و عام پورته کړه
فخر افغان نه مې پيغام د ترقۍ راوړی
په دواړو لاسو دا پيغام په احترام پورته کړه
د جهالت الزام په تا باندې په ځای لګېږي
د خپل تعليم انتظام وکړه دا الزام پورته کړه
د خپلې ژبې ترقي دې چې هم هېره نه شي
د انګرېزۍ په شان معيار د خپل کلام پورته کړه
نر که دماغ وي ستا د قام ښځې يې زړه وګڼه
که ترقي دې وي مقصد ددې مقام پورته کړه

په دغه نظم کې چې اوس يې تاسو لولئ، الف جانې خټک د خپلې ټولنې يوې سترې نيمګړتيا ته اشاره کړې ده.

دا مې مطلب نه دی چې ظلم د خپل پلار وښايم — زړونه وريته د خپلو خويندو په انګار وښايم
زړه مې دا غواړي چې راڼده سماج ته لار وښايم — د رواجي پردې نقصونه تار په تار وښايم

خدايه د ژبې طاقت د زړه طاقت راکړې
که په غلطه لاره ځم ته هدايت راکړې

صافې اوبه تازه هوا ده د هر چا د پاره — نه چې يوازې پيدا کړې خدای دې ستا د پاره
دواړه ځيزونه دي ويړيا شاه و ګدا د پاره — تا پابندي پرې لګولې ده زما د پاره

ته د رحمن په خزانو دومره بخيل ولې يې؟

مخ اړوونکی له قرآن، تورات، انجيل ولې يې؟

لاړ شه په جيل کې ته د سېنسن | د قاتلانو هغه طوق هغه ببړی وګوره

کور کې د خپلې ښځې حال يو ګړی وګوره | تنګ نغری، شلېدلی کټ ماته پېړی وګوره

وايه ستا ښځې هم د قتل ارتکاب کړی دی

يا دې ځان خپل په مجرمانو کې حساب کړی دی

داسې پرده د زنانه پن زياتوي | خوشې تعداد د تيار خورو په وطن زياتوي

ستا او زما په شان بيمار لوڼه زامن زياتوي | ضعف د بدن زياتوي وېره د دښمن زياتوي

نن د بيکارو خلکو ځای په مخ د مزکې نشته

دې بجلې ګر ته ضرورت د اور بلکې نشته

ياد له ستا يو وزر مات دی الوتلای نه شې | پښه دې ده ګوډه د ترقی په بام ختلی نه شې

قافلې لاړې وريسې ته رسېدلی نه شې | شرم اخيستی يې په ځای پاتې کېدلای نه شې

په سمه لاره کې ولاړ حيران پښېمان ولې يې؟

ستا خپل عمل دی درته وړاندې، اوس ګريان ولې يې؟

ته د مذهب په نوم په ما خومره ظلمونه کوې | ته يې مذهب بولې زما په خيال کفرونه کوې

خدای او رسول باندې د غير اعتراضونه کوې | دين د اسلام بدناموې تول رواجونه کوې

راشه چې زه درته د خپل دين حقيقت وښايم

هسې د خولې خبرې نه حديث آيت وښايم

خلاص کړه قرآن او د قرآن سوره نور وګوره | ته د عالم حکيم کلام په حکمت پور وګوره

سرسري مه ګوره په عقل په شعور وګوره | پس له هغې نه خپل رواج او خپل دستور وګوره

ستا په عمل کې له آيت نه تجاوز ولې دی؟

د خدای رسول پر ځای دا ستا حکم نافذ ولې دی؟

د متن لنډيز:

زموږ په ادب کې د ښځو ونډه په پوره توګه د پام وړ ده. په ولسي ادب کې که د ښځو ونډه له نارینه وو زیاته نه وي، لږ ه هم نه ده. ددې په څنګ کې په لرغوني او اوسني ادب کې هم موږ يو شمېر نوميالۍ ليکوالې او شاعرانې لرو. په اوسني پښتو ادب کې الف جانه خټک یوه تکړه شاعره ده. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا په کوهاټ کې زېږېدلې او د خپل وخت د ملي- اصلاحي حرکت (خدايي خدمتګار) ملګرې وه. په پښتني ټولنه کې د ښځو د بې قدرۍ او د زده کړو او تعليم له انساني او اسلامي حق څخه د هغوی د منع کولو په اړه يې دغه شعر د زيات ارزښت او پاملرنې وړ دی. په دې شعر کې چې د (ترکيب بند) په بڼه دی، الف جانه خټکه د هر اورېدونکي او لوستونکي مخې ته د پښتني ټولنې د نجونو او ښځو د ژوند هنداره نيسي او ورته وايي چې اوس نو ته انصاف وکړه او ددغو ناروا وو، نادودو او ظلمونو ځواب ووايه. موږ ټولو ته ددې شعر د محتوا په اړه ژور فکر لازم دی.

خرګندونه

وښايم: د ژبې د اصولو په پام کې ساتلو سره يې اصلي بڼه (وښيم) ليکل کېږي، خو دلته د الف جانې خټک په دې نظم کې د شعري اړتياوو له مخې (وښايم) راغلی دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د مېرمن الف جانې خټک ددغه نظم (ترکيب بند) يو يو بند په وار سره لولي او د بل کتار يو يو تن زده کوونکی دې په وار سره ددغه بند په اړه دوه دقيقې خبرې کوي.

۲_ ټول زده کوونکي دې پر پنځو ډلو وویشل شي، هره ډله دې له دغو موضوعګانو یوه موضوع انتخاب کړي او په خپلو کې دې خبرې پرې وکړي. هره ډله دې خپل استازی وټاکي او بیا دې پر خپله موضوع ټولګیوالو ته معلومات وړاندې کړي.

- په ټولنه کې د ښځو ونډه
- په زده کړو کې د ښځو او نارینه وو برابره ونډه
- خدایي خدمتګار حرکت
- په پښتني ټولنه کې د ښځو په اړه ناوړه دودونه کوم کوم دي؟
- الف جانه ختک څه ډول شاعره ده؟

۳_ یو یو تن زده کوونکی دې د الف جانې ختک د نظم له دغو لاندې لغتونو څخه یو، یو په داسې جمله کې وکاروي چې زموږ په ټولنه کې د ښځو له ژوند سره اړه لري:

ترقي یافته، ظلم، رواج، پابندي، پنجره، هدیره، ونډه.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو سترګو د لیدلو حالاتو یا په خپل کلي- کور کې د اوریدو له مخې پر نجونو او ښځو د ظلمونو او نادودو یوه یوه کیسه ډوله لیکنه وکړي.

ښه سړی د چا په بدو نظر نه کا
که څوک بد ورسره کاندي دی به ښه کا
په بـــارداره ونـــه تــل وریــــږي کانـي
ورتــــه کـوره چـې بـــارداره ونـــه څـه کا
په کینه په حسد هیڅ د چا ونه شي
هر سړی چې حسد کاندي ځان اوبـه کا
((خوشحال خان ختک))

کيسه او ژوند

_ کومې کومې کيسې مو لوستې دي؟

_ آيا کومه ولسي يا فولکلوري کيسه مو زده ده؟

_ له کيسو سره مو ولې مينه ده؟

خامخا به مو ځينې کيسې لوستې يا اورېدلې وي. ښايي په کور کې مو له نيا، نيکه يا مور و پلار څخه کيسې اورېدلې وي. د کلي له کومې بوډۍ ښځې يا بوډا څخه به مو هم کيسې اورېدلې وي. دغه راز تاسو په تېرو ټولګيو کې ځينې کيسې لوستې او د کيسو په اړه مو ځينې معلومات ترلاسه کړي دي.

په دې لوست کې هم د کيسو په اړه خبرې لرو. دا چې کيسې له ژوند سره څه اړه لري؟ يا دا چې کيسې څنګه له ژوند سره سمې راروانې او تر دې دمه رارسېدلې دي؟

د کیسې او داستان په اړه کله کله دا خبره کېږي چې کیسه ژوند دی او ژوند کیسه. ددې خبرې معنا داده چې کیسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند د پېښو لړۍ په حقیقت کې د ژوند د کیسې جریان او تسلسل دی. ددې خبرې معنا دا نه ده چې د ژوند د پېښو عادي بیان او یا د ژوند د پېښو کټ مټ لیکل، دا نو کیسه او داستان دی. انساني ژوند د پېښو یو داسې پرله پسې تسلسل دی چې د کیسو لپاره ترې پېښې چاڼ او انتخابېږي.

د ژوند د عادي جریان او کیسې په اړه یو لیکوال وایي:

ژوند ښایي بې نظمه، بې ترتیبه او کله هم ښایي بې هدفه وي. پېښې په پاشلي ډول واقع کېږي. دا د ژوند په واقعیتونو پورې تړلې خبرې دي. که دغه شیان لکه هماغسې چې دي، تقلید شي، ښایي هېڅ ډول تولنیز او هنري ارزښت ونه لري، ځکه خو نه شو ویلای چې کیسه د ژوند ټکی پر ټکی تقلید دی، بلکې کیسه باید د ژوند داسې تقلید وي چې د کیسه لیکونکي فکر او عاطفه ورسره ملګرې شوې وي او یو بل ډول بدلون یې پیدا کړی وي.

کیسه د ژوند یوه هنرمندانه طرحه ده. د کیسې تاریخ دومره زوړ دی، لکه د ژوند تاریخ. کیسه له انساني ژوند سره په یوه موازي کرښه کې روانه ده او همداسې به روانه وي. هلته چې انسان و، کیسه هم وه، هلته چې ژوند و، کیسه هم وه. ژوند په تشه (خلا) کې نه کېږي، انسان په خلا کې ژوند نه شي کولای او کیسې هم په خلا کې نه شي ایجادېدلای.

لرغوني انسانان چې د طبیعت له پېښو سره په مبارزه او مجادله کې وو، غوښتل یې چې پر دغو پېښو او ستونزو لاسبری پیدا کړي. زیاتې هیلې او غوښتنې یې لرلې. غوښتل یې چې والوزي، لرې او ناپېژندل شوې سیمې او ځمکې وګوري، د غرونو څوکو ته وختلای شي او د سیندونو تل ته ځانونه ورسوي، څرنګه چې ددغو کارونو له سرته رسولو څخه بې وسه وو، خیال ته یې پناه وړله. داسې افسانې یې جوړولې چې وکولای شي خپلې دغه ډول هیلې پکې تسکین کړي.

په لومړي سر کې افسانې سختې خیالي او له عجایبو ډکې وې. ښاپېریو او دیوانو ته یې پناه وړله؛ خو انسانانو ورو ورو په کیسو کې په خپل فکري او ذهني توان تکیه

وکړه.

کیسه د افسانې، نکل، حکایت، داستان او په نورو نومونو هم یادېږي او اوس دغه نومونه هر یو د جلا مفاهیمو لرونکي دي. په کیسه، داستان او نکل کې که له یوې خوا د ژوند تصویر او انعکاس پروت دی، له بلې خوا د کیسو تاریخي سیر ته پاملرنه هم ډېره په زړه پورې ده. دا چې کیسو څنګه دوام کړی او څه بدلونونه پکې راغلي دي؟ یو لیکوال لیکي:

د نړۍ ډېر څېړونکي دا خبره کوي چې افسانه د معاشرې د وګړو د اجتماعي مزاج نقشه ده. په کوم ځای کې چې د معاشرې څرک لګېدلی دی، هلته د افسانې څرک هم لګېدلی دی. موږ د ډېرو معاشرو حالات لولو، ولې د معاشرو جوړښت له تاریخي دور څخه مخکې هم و او په دغو معاشرو کې هم د افسانو شتون حتمي و. ځکه خو موږ ویلای شو چې له تاریخ څخه په مخکې دوره کې هم افسانې له ډولونو څخه په یو ډول وې، په دغه دوره کې به هم انسانانو له ډولونو څخه په یو ډول د خپل خیال اظهار کاوه.

د نړۍ لرغوني ولسونه، تمدنونه او فرهنګونه د لرغونو کیسو جوړوونکي، ویونکي او بیا لیکونکي دي. سره له دې چې دا ډېره ستونزمنه خبره ده چې موږ وکولای شو، لومړنۍ افسانې او کیسې پیدا کړو، ځکه چې د زمان تېرېدلو د کیسو د تاریخ پر پاڼو هم ګردونه وراچولي دي. خیال بخاري په دې اړه وایي:

انساني ژوند ډېر زوړ دی. ددې په مقابله کې د لیک لوست چل بني آدم ډېر وروسته زده کړی دی. هسې خو کیسې له انساني ژوند سره سمې راروانې دي او په هر ملک او هر قام کې موجودې دي، ولې که یو څوک د کیسې لټون په ماضي کې کول غواړي، نو د یو څو زرو کلونو هغه خوا به بالکل تیاره ومومي او د تاریخ پاڼې به ورته بالکل سپینې ښکاره شي. هر کله چې کیسه د تاریخ رڼا ته راوتې ده، په دې کې له زړو نه زوړ یادښت د مصر، هند او یونان دی.

د مصر کیسې له میلاده مخکې نږدې ۲۰۰۰ کال ته رسېږي. دا کیسې زیاتره د جادو او ټوټکو په اړه دي. د یونان په پخوانیو کیسو کې د حکیم اسیپ (لقمان حکیم) کیسې ډېرې مشهورې او لرغونې دي. د هند حماسي او رزمي پخوانۍ کیسې هم د زیات شهرت

لرونکې دي.

د کیسو په تاریخي بهیر کې د زمانې په تېرېدو سره د بنو او محتوی (موضوع) له مخې بېلابېل بدلونونه راغلي دي. د نړۍ له ودې سره د خلکو په فکري وده کې هم بدلون راغلی. ادبیاتو او ادبي روایتونو هم لازم بدلون موندلی دی. له همدې کبله هغه کیسې او افسانې چې په ډېرو لرغونو زمانو کې ویل شوي او یا لیکل شوي دي، د نن له کیسو سره ځرګند توپیرونه لري.

په پښتو ژبه کې کیسې او افسانې ډېرو لرغونو زمانو ته رسېږي. په پښتنې ټولنه کې په کلیو، باندېو، کورونو، دېرو او حجرو کې له کیسو سره د عام ولس مینه دا ځرګندوي چې زموږ په ټولنه کې له کیسو سره مینه ډېره پخوانۍ ده.

په دې اړه د تاریخي مطالعې په لړ کې کله کله د افسانې، کیسې او نکل یا داستان له بېلابېلو اصطلاحاتو سره مخامخ کېږو او کله کله د یوې پر ځای بله اصطلاح هم کارول کېږي او آن چې د څېړونکو ترمنځ هم پکې اختلاف لیدل کېږي. کله چې موږ د افسانې نوم اخلو، نو باید دې ټکي ته پاملرنه وکړو چې افسانې اوس یو خاص مفهوم پیدا کړی دی. په افسانه کې هر څه په خیالي پېښو او څېرو او شیانو پورې تړل شوي دي. مهال پکې چنداني اهمیت نه لري. له یو کال څخه تر زرو کالو پورې وخت پکې انتخابېږي. د افسانو د دوو کرکټرونو ترمنځ جنګ څو کاله هم دوام کوي. د افسانې د جنګ میدان د ټولې ځمکې مخ هم انتخابېدای شي، کولای شي د وینو رودونه وبهوي. خپل قهرمانان د نړۍ له یو سر څخه بل سر ته په یوه ګړۍ کې ورسوي.

افسانه یوازې د خیالونو او کله کله د خرافاتو پر اړخ څرخي؛ خو نکل بیا داسې نه دی.

نکل ته پښتو ولسي کیسې یا پښتو ملي کیسې هم وایو. د افسانو او داستان دواړو ځانګړنې لري. له افسانې سره یې توپیر دادی چې نکل تر ډېره ځایه پورې د چاپېریال او ټولنې له مسایلو سره اړخ لګوي او له داستان یا کیسې سره یې توپیر دادی چې هغه د چاپېریال مسایل، قهرمانان او زمان یا مکان په یو څه مجرده بڼه راوړي.

ددې خبرې معنا داده چې نکل ولسي بڼه لري، موږ ورته ولسي کیسې هم وایو او

مجردې مو ځکه وګڼلې چې کله کله د زمان، مکان، قهرمان او کرکټر، ټولنې او چاپېریال ترمنځ منطقي اړیکې نه لیدل کېږي او یا کمې لیدل کېږي.

داستان او کیسې سره ورته مفاهیم دي. دلته ټولنه او یا کرکټرونه په هر اړخیزه توګه تشریح کېږي. داستان لیکونکي خپل اتلان له ټولنې څخه ټاکي، په ټولنه کې ژوند پرې کوي او د ټولنې تودې سړې پرې ګوري او هرې لوړې ژورې ته چې مخامخ کېږي، د یو عادي انسان په توګه ورسره لاس او پنجه نرموي، یا په ډېره لږه (او ممکنه) فوق العاده ګۍ ورسره چلند کوي.

کیسې د ټولنیز ژوند منعکسوونکې او څرګندوونکې هنداري دي او موږ کولای شو چې د وخت ډېر عمده او بنسټیز مسایل په کیسو کې ولټوو.

د متن لنډیز:

کیسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند پېښې په حقیقت کې لکه کیسه داسې ده. د کیسې تاریخ دومره زوړ دی لکه د ژوند تاریخ. کیسه او داستان له انساني ژوند سره په موازي او برابره کرښه کې راروان دي، چېرته چې د ژوند څرک شته دی، کیسه هم شته. په پښتو ژبه کې هم کیسې او افسانې ډېرې لرغونې زمانې ته رسېږي. له کیسو سره د پښتنو په کلیو، بانډو، جونګړو، ډېرو او حجرو کې مینه، د ډېرې پخوانۍ لېوالتیا څرګندونه کوي. افسانې زیاتره په خیالي پېښو، خیالي څېرو او خیالي څېزونو پورې تړلې وي. نکل ته موږ پښتو ولسي کیسې یا ملي کیسې هم وایو. د خپلې ټولنې او چاپېریال پېښې را اخلي خو کله کله یې رنګ افسانوي کېږي. په داستان یا کیسه کې ټولنه او کرکټرونه په هر اړخیزه توګه تشریح کېږي، اتلان له ټولنې څخه ټاکل کېږي. کیسې د ټولنیز ژوند منعکسوونکې هنداري دي.

عاطفه: په ادبياتو کې او په تېره بيا په کيسه او شعر کې د ((عاطفه)) ((عطوفت)) ((عاطفي بيان)) ((عاطفي چلند)) او داسې نور اصطلاحات ډېر کارول کېږي. موږ کولای شو چې عاطفه په عمومي ډول داسې معنا کړو: مينه، محبت، احساس، مهرباني او نور... څرنګه چې دا په اروا پوهنې پورې اړونده اصطلاح ده، نو له اروايي (رواني) پلوه عاطفه داسې پېژندای شو:

عاطفه هغه رواني اغېز يا غبرګون دی چې له بهرنيو څيزونو، چارو او پېښو سره د مخامخ کېدلو په وخت کې په ذهن کې رامنځته کېږي لکه: محبت، شوق، کينه، قهر او نور...

له تاريخ نه مخکې دوره: دا هغه دوره ده چې ليک يا خط نه و ايجاد شوی. په تاريخي څېړنو کې ددغې دورې څېړل ځکه ډېر اهميت لري او ستونزمن کار دی چې ليکلي اسناد يې نشته. د لرغونپوهنې په څېړنو کې د لرغونو دورو د نښو نښانو له مخې د بېلابېلو دورو او ځانګړتياوو څرګندونه کېږي.

خيال بخاري: اروانباد خيال بخاري د پښتو تکړه ليکوال و. د پېښور د پښتو اکيډيمۍ له نوميالیو څېړونکو څخه و. د ژبنيو او ګرامري څېړنو په برخه کې يې ډېر کار کړی او يو شمېر لرغونو او ادبي متنونو په اړه يې هم څېړنې کړې دي.

فعالیتونه

۱ـ بېلابېل زده کوونکي دې له دې لوست څخه په ګټه د کیسې او ژوند د اړیکې په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي.

۲ـ ددغو موضوعاتو په اړه دې درې تنه زده کوونکي خبرې وکړي:

- له کیسو سره د خلکو مینه ځکه زیاته ده چې . . . .
- د پخوانیو او اوسنیو کیسو یو څو توپیرونه . . . .
- په کیسو کې (عاطفي بیان) څه ډول دی؟

۳ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

الف: آیا کیسه د ژوند تقلید دی؟ که نه، نو له ژوند سره یې څه اړیکه ده؟

ب: د کومو هېوادونو یا تمدنونو لرغوني کیسې ډېرې مشهورې دي؟

ج: د افسانې، نکل او داستان یا کیسې توپیرونه کوم کوم دي؟

۴ـ په ټولګي کې دې دوه تنه زده کوونکي په خپله خوښه یوه یوه کیسه او یا حکایت په لنډیز سره واوروي چې یا یې چېرته لوستی یا یې له چا اورېدلې وي. یو یو تن زده کوونکی دې ددغې کیسې د ټولنیز ارزښت یا له ژوند سره ددې کیسې په اړه لنډې څرګندونې وکړي.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې یوه یوه کیسه له خپله ځانه په کتابچه کې ولیکي. کیسه یې باید دغه شرایط ولري:

۱ـ کیسه باید له خپل ځانه ولیکي.

۲ـ د یوې داسې پېښې په اړه یا د یو داسې چا په اړه دې یې ولیکي چې د هغه په اړه ښه معلومات ولري.

۳_ پېښنه یا هغه شخص یا کرکټر د کیسه لیکنې ارزښت ولري.

۴_ کېدای شي دا پېښنه يې خپله لیدلې وي، که هېڅ داسې پېښنه يې نه وه لیدلې، بیا دې يې د داسې یو چا یا پېښې په اړه ولیکي چې له چا يې اورېدلې وي، خو تاسو ته پکې پوره معلومات ترلاسه شوي وي.

یادونه:

کیسې به په پرله پسې توګه په ټولګي کې اورول کېږي او درې غوره کیسې به ترې انتخابېږي او دغه درې کیسې به د ښو کیسو په توګه د ټولو له خوا ستایل کېږي او بیا به د لیسې په دیوالي جریده او یا چاپي جریده او مجله کې چاپېږي.

تور ته څمه سپین ته څمه زېړ ته څمه
د جانان د کور پوښتنه ترې کومه
هر یو ما ته در د خپلې لیلې ښایي
اوس په منځه لار کې ناست کرم رېبمه

❋❋❋

دا د ژوند کړې وړې او اوږدې لارې
چې په هر قدم کې ډېرې خطرې دي
خو چې مخامخ د پټ، مینې منزل وي
نو له ټولو شیرینیو نه خوږې دي

اجمل ختک

شفیق
او پښتو لنډه کیسه

ـ د پښتو دکومو لیکوالو لنډې کیسې مو لوستي دي؟

ـ په پښتو ژبه مو د لنډو کیسو کوم کوم کتابونه لوستي دي او یا یې نومونه پېژنئ؟

د پښتو د اوسني یا معاصر ادب په عمومي مطالعه کې تاسو د محمد موسی شفیق نوم اورېدلی دی. شهید شفیق د پښتو کیسه لیکنې په لړ کې هم د یادونې کار کړی دی او ددې په څنګ کې چې شاعري یې کړې ده، په زړه پورې لنډې کیسې یې هم لیکلې دي.

د تېرو ټولګیو په لوستونو کې مو د پښتو لنډې کیسې پر تاریخچه هم عمومي معلومات ترلاسه کړي دي. راځئ چې په دې لوست کې د خپل دغه پیاوړي لیکوال (محمد موسٰی شفیق) د لنډو کیسو په اړه بشپړ معلومات ترلاسه کړو.

د دېرشمو هجري شمسي کلونو په بهير کې (د شلمې پېړۍ په درېمه لسيزه کې) په هېواد کې څو داسې ليکوال راميدان ته شول چې د پښتو لنډې کيسې په برخه کې يې يو څه اساسي کارونه وکړل. په دوی کې يو شمېر يې د نړۍ له داستاني ادب سره زيات او يو څه يې تر يو حده اشنا وو. دوی د پښتو کيسه ليکنې په برخه کې نوي ګامونه اوچت کړل.

شهيد محمد موسی شفيق په همدغه ډله ليکوالو کې شمېرل کېږي. سره له دې چې هغه هم يا زياتې لنډې کيسې ونه ليکلې او يا يې موږ ته ټولې لنډې کيسې راونه رسېدلې، خو هغه څه چې ترې راپاتې شوي او نن زموږ په لاس کې دي، د خپل وخت د ډېرو ښو آثارو په توګه به تل خپل ارزښت وساتي.

د شفيق د لنډو کيسو يوه ټولګه د ((عبقريان)) په نوم په ۱۳۴۶ هـ. ش. کال په کابل کې خپره شوې ده. په دغه مجموعه کې په دري ژبه د هغه يوه لنډه کيسه د ((عبقريان)) تر سرليک لاندې او دغه نورې څلور پښتو لنډې کيسې خپرې شوې دي: ((هفته کودک))، ((ډاکټر صاحب))، ((د تمې کاروان)) او ((برکت)) دغه ټولې کيسې هغه په ۱۳۳۸ او ۱۳۳۹ هـ. ش. کلونو کې ليکلې دي.

دا هغه وخت و چې زموږ لنډه کيسه د خپل يون په ډېرو لومړنيو پړاوونو کې وه. شفيق او ددغه وخت يو شمېر نورو ليکوالو د پښتو لنډې کيسې د بهير يون ته نوي ولولې وروبښلې. د شفيق دغه کيسې په داسې وخت کې ليکل شوي چې نوموړي په مصر او بيا وروسته په امريکا کې زده کړې ترسره کړې. د نړۍ بېلابېلې برخې يې وليدې. له عربي او انګليسي ادبياتو سره اشنا شو او دغه اشنايي به هم د هغه د آثارو په پياوړتيا کې لاس لرلی وي.

د محمد موسی شفيق ددغو لنډو کيسو د ځانګړتياوو په اړه بايد دغه ټکي په نظر کې ولرو:

۱ــ د هغه وخت د ډېرو پښتو ليکوالو په تناسب او پرتله، د شفيق د کيسو نثر په زړه پورې او داستاني دی. د هغه وخت د يو شمېر کيسو د (په اصطلاح) ډېر رسمي او

مطبوعاتي نثر اغېز پرې نشته چې د ژباړل شوي نثر گومان دې پرې وشي.
۲ـ طنز، د شفيق د لنډو کيسو يوه مهمه برخه ده. د طنز مالگه د هغه په ټولو کيسو کې شته. د طنز او خندا دغه مالگه د هغه کيسو ته لا په زړه پورې ښه ورکړې ده.
د ((ډاکټر صيب)) په نوم د هغه د کيسې ځينو برخو ته په دې اړه پاملرنه کوو:
((دی لا په همدې چورت کې و او د خپلې آينده وېرې اخيستی و چې ناڅاپه ورنه د هوسۍ ترور پوښتنه وکړه:
ـ ډاکټر صاحب! ستا معاينه خانه چېرته ده؟
او چې ډاکټر صاحب ځان ځواب ته جوړاوه، هغې ترې بې واره پوښتنې وکړې:
ـ د ورځې څو مريضان درته راځي؟ يعنې د ورځې گټه دې څومره ده؟ په کومه شفاخانه کې نوکري يې؟
ډاکټر صاحب په ډېر مشکل وکولای شول چې د هوسۍ د ترور له يوې وقفې نه استفاده وکړي او وو ايي:
ـ صاحب وبښئ زه د طب ډاکټر نه يم.
ـ ماته خو ټولو ويلي وو چې ته ډاکټر يې!
ـ ډاکټر يم، مگر د طب نه.
ـ يعنې اشنايان دې درته هسې په ټوکو ډاکټر وايي؟
ـ نه زه د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.
ـ نو څنگه ډاکټر يې چې معاينه خانه دې نشته او د ډاکترۍ شهادتنامه لرې؟
ـ زه د ادبياتو ډاکټر يم.
ـ يعنې چې څوک په ادبياتو باندې پوهېږي او زموږ ددې سندرغاړي غوندې ښه ښه شعرونه يې ياد وي، يوازې د هغوی ډاکټري کوې او د بل چا نه؟
ـ نه صاحب، زه په ادبياتو کې د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.
دلته هوسۍ مداخله وکړه او خپلې ترور ته يې د ادبياتو د ډاکټرۍ د امکان په اړه توضيحات ورکړل او ورته يې وويل: په نوره دنيا کې د نورو شيانو ډاکټران هم شته.

د هوسۍ ترور هماغسې په تعجب کې وه، غته جتکه يې خوړلې وه، مګر له ډاکټر نه يې بيا هم پوښتنه وکړه:

ــ ښه څو کاله سبق دې ويلی دی؟

ــ تقريباً شل کاله.

ــ څو کاله په يورپ کې وې؟

ــ اته کاله.

ــ اوس دلته څه منصب لرې؟

ــ استاد يم.

ــ استاد يعنې معلم يې؟

ــ هو!

د هوسۍ ترور په يو داسې عصباني حرکت له حلقې نه پاڅېده چې پټول يې ګران کار و...))

دا کيسه په همدې توګه دوام لري او د هغه وخت په ښاري ټولنه کې د ډېرو مصنوعي ارزښتونو او ناوړه کړو وړو انځورګري پکې د خندا او ټوکو په بڼه شوې ده. په حقيقت کې د ښاري ټولنې کمزورۍ او نيمګړتياوې په ژوره توګه خو د طنز او ټوکو ټکالو له مالګې سره يوځای او په زړه پورې کوي.

۳ــ په دغو لنډو کيسو کې د هغه وخت د افغاني ټولنې د ژوند د ځينو حالاتو دقيقه څېړنه شوې ده. پر ډېرو اړخونو يې انتقاد شوی دی او دغه برخې د وعظ او نصيحت يا وچ اجتماعي انتقاد په توګه نه دي راغلي، د داستاني بياني اړخونو ته هم تر ډېره حده پاملرنه شوې ده. د ((ډاکټر صاحب)) په کيسه کې يې د يو شمېر افغاني روښانفکرانو او تعليم يافته وو (لوستو کسانو) پر ذهن د پرديتوب زياته غلبه او اغېز ډېر ښه تصوير کړی دی:

((وطن ته د ډاکټر صاحب د بېرته راتلو نه اوس زيات و کم درې مياشتې تېرې شوې دي. چې په يورپ کې و نو د خپلو وروستيو پنځو کلونو په استوګنه کې ورته دا

ضرورت ډېر زيات محسوس شوی و چې بايد د خپل هېواد له ثقافت څخه پوره خبر وي. ده هلته وليدل چې په خلکو دې خبرې چندان تاثير نه کاوه چې ده به ورته د فرانسې د لوی انقلاب په باره کې څه ويلای شول، يا به يې ورته د يورپ د فلاسفه وو نومونه صحيح تلفظ کولای شول او د هغوی په اړه به يې ورته صحيح معلومات ورکولای شول. دا خبرې هغوی ته له ده څخه ښې يادې وې. هغوی غوښتل چې دده د وطن د تاريخ، جغرافيې، حقوقو، د فکر طرز او د ژوندانه د فلسفې په اړه، د خپلو معلوماتو خزانه زياته کړي. هغوی د لامارتين له قصيدو څخه پوره خبر وو، مگر د جامي او خوشحال خان په اړه يې دومره څه نه وو اورېدلي چې تنده يې پرې ماته شي.

هلته ډاکټر صاحب (د هغه وخت شاگرد) په دې پښېمانه شو چې ولې يې د پښتو او دينياتو معلم صاحبانو ته هغومره غوږ نه و ايښی چې د غرب د فلسفې ښوونکي مستر او پروفيسور ته يې ايښود. د ډاکټر صاحب ښه په ياد دي، يوه ورځ يې له خپلو همزولو او ملگرو سره په پوهنځي کې خبرې کولې او خبره په وارداتو او صادراتو راغله. ده د انگلستان صادرات او واردات چُست وښودل، مگر د خپل وطن د صادراتو په شمارلو کې مانده او پخ راغی او چې بحث په ښارونو شو، نو د يورپ مشهور بندرونه او ښارونه يې په يوه سا حساب کړل، مگر د خپل ملک ورته فقط يو څو مشهور مشهور معلوم وو او نور يې څه ونشو ويلای. ددې نيمگړتياوو د پوره کولو لپاره ډاکتر صاحب د يورپ په کتابخانو کې د خپل وطن په باب مطالعه وکړه او گويا د لاس غوټه يې په خوله ايله کوله...)

دا زموږ د يو شمېر روښانفکرو او تعليم کړو ځوانانو د ژوند او فکر هغه موضوع ده چې ښايي په هغه وخت کې به ورته له شفيق پرته ډېر لږ کسان متوجه وو.

۴_ کوم بل ټکی چې د شفيق په کيسو کې خپل ځان ښکاره کوي، هغه دکيسو توصيفي اړخ دی. هغه د خپلو کيسو څېرې (کرکټرونه)، پېښې، فضا او چاپېريال په ډېره ښه توگه توصيفوي. د توصيف له پلوه دغه کيسې خاص ارزښت لري.

د يوې نمونې لپاره ((د تمې کاروان)) په نوم د کيسې يوې برخې ته پام را اړوو:

((د یوې ورې کوټنۍ نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی چې تقریباً د کوټې درېمه برخه یې نیولې ده. نمرپرېواته او قطبي خواوو ته یې د دیواله پورې یو څو داسې سرې چوکۍ پرتې دي چې د څرمنې پوښ او د نرو لرګو بازوګان لري. د چوکۍ د ناستې ځای بوټې راوتلی او د اوسپنې د سیخونو نښې د څرمنو لاندې اوچته ښکاره کېږي.

د مېز پر سر باندې د بانجاني ورېو یوه شډله ټوټه غوړېدلې او د هغې د پاسه یو دیوات، یو قلم، یو جاذب، یو ټیلفون او یوه جنتري پرته ده. د میز شاته په یوه پراخه بازوداره چوکۍ باندې یو زوړ سړی ناست دی چې یوه عمودي شان خندا یې په ببرو شونډو باندې لکه د کاڼي د کرښې ښکل ده. د سړي پر سر توره پګړۍ ده چې د یوې توري بخملي خولۍ نه ښویه تاوه شوې اود تندي د منځ په برابر یې د ګلاب د یو دوه ورځنې غوړېدلي ګل هومره شمله پریښې ده. د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ یې د ګونجې ګونجې ورمېږ په غاړه له ورایه ښکاري... .))

داسې انځوریز نثر د اروابناد محمد موسی شفیق د لنډو کیسو نثر ته ځانګړې ښکلا ورکوي.

۵_ د شفیق د کیسو بله ځانګړنه داده چې د کیسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندولو ته یې هم ښه پاملرنه کړې ده. دې خبرې او پاملرنې د هغه کیسې هم ژورې کړې دي او هم یې د لوستلو په وخت کې لوستونکي د کرکټر او پېښو له دننه حالاتو (رواني حالاتو) سره دلچسپي پیدا کوي.

د شفیق کیسې او د هغه د کیسو موضوعات زموږ د لنډې کیسې د تاریخي بهیر یوه ډېره په زړه پورې برخه ده. شفیق د پښتو لنډې کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی. هغه نه یوازې داسې لیکوال دی چې زموږ د کیسه لیکنې د تاریخ په لومړنیو کسانو کې راځي، بلکې یو داسې لیکوونکی دی چې پښتو کیسه یې پر خپل خواږه نثر او پاخه قلم ځلولې او ښکلې کړې هم ده.

د متن لنډيز:

محمد موسی شفيق د پښتو لنډې کيسې يوه مخکښه څېره ده. د (عبقريان) په نوم د لنډو کيسو يوه ټولګه يې خپره شوې ده. په دغه داستاني ټولګه کې راغلې کيسې د کيسه ليکنې د هنري معيارونو له مخې په ټول پوره کيسې دي. د متن او محتوا (موضوع) له پلوه هم دغه کيسې د وخت مهم موضوعات په خپله داستاني څولی کې رانغاړي.

د موسی شفيق د لنډو کيسو په ځانګړتياو و کې دغو ځانګړنو ته تم کېدای شو:

۱ـ په زړه پورې داستاني نثر. ۲ـ د طنز او خندا په بڼه د ژورو موضوعګانو ځايول. ۳ـ د افغاني ټولنې د هغه وخت د ژوند د حالاتو انځورول. ۴ـ کيسې يې دقيق داستاني تصويرونه جوړوي. ۵ـ دکيسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندونه.

څرګندونې

محمد موسٰی شفيق: د افغانستان نوميالی عالم، ليکوال، سياستوال، سياستپوه او شاعر و. د ننګرهار دکامې اصلي اوسېدونکی و، خو دی خپله په ۱۳۰۸ هـ. ش. کال په کابل کې زېږېدلی دی. له لومړنيو او ثانوي زده کړو وروسته يې په شرعياتو، حقوقو او سياسي علومو کې په مصر او امريکاکې د ماسټرۍ تر درجې لوړې زده کړې وکړې. په بېلابېلو لوړو څوکيو يې کار وکړ او د معين، سفير، وزير او صدر اعظم دندې يې ترسره کړې. د ۱۳۵۷ هـ.ش. کال د ثور په کودتاکې شهيد کړای شو.

دغه آثار يې چاپ شوي دي:

۱ـ پيغام (د شعرونو ټولګه).

۲ـ عبقريان (د لنډو کيسو ټولګه).

۳ـ د ننګرهار شاعران.

جامي: په افغانستان کې د دري ژبې د کلاسیکو ادبیاتو نومیالی څېره ده. بشپړ نوم یې نورالدین عبدالرحمن جامي و. په هرات کې زېږېدلی او د ژوند دوران یې له (۸۱۷ څخه تر ۸۹۸ هـ. ق.) پورې دی. په آثارو کې یې د شعرونو پر دیوان سربېره بهارستان زیات شهرت لري.

رواني حالات: په کیسه لیکنه کې د کرکټر د رواني اړخ راسپړنه ده. په یو خاص موقعیت او چاپېریال کې د یو کرکټر د ځانګړي رواني او روحیاتي حالت څرګندونه په ادبي ـ داستاني آثارو کې خاص ارزښت لري.

فعالیتونه

۱ـ هر زده کوونکی دې ددې لوست یو یو پراګراف په لوړ غږ ولولي.

۲ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- په پښتو لنډه کیسه کې محمد موسی شفیق د کوم دریځ او مقام لرونکی دی؟
- په عبقریان نومي کتاب کې د شفیق څومره کیسې راغلې دي؟
- له محمد موسی شفیق سربېره مو د کومو لیکوالو لنډې کیسې لوستي دي؟ د لیکوال نوم او د کیسو نومونه یې واخلئ.

۳ـ یو یو زده کوونکی دې د شفیق د لنډو کیسو یوه یوه ځانګړنه تشریح کړي، پنځه تنه زده کوونکي به پنځه ځانګړنې ووایي، که کومه برخه ترې پاتې شوې وه، بل زده کوونکی به نوبت اخلي او پاتې برخه به یې ووایي.

۴_ محمد موسی شفیق ددې په څنګ کې چې نومیالی شاعر او لیکوال و، دغه لوړې دندې یې هم ترسره کړې: (سم ځواب په نښه کړئ):

الف: د افغانستان سفیر، د بهرنیو چارو وزیر او بیا صدر اعظم و.

ب: د بهرنیو چارو وزیر، د عدلیې وزیر، د پوهنې وزیر او صدر اعظم و.

ج: صدر اعظم، سفیر او بیا د مالیې وزیر و.

۵_ موسی شفیق ددغو کتابونو لیکوال دی: (یو ځواب سم دی، هغه په نښه کړئ):

الف: منتخب نثرونه، عبقریان، د ننګرهار شاعران.

ب: پیغام، عبقریان، د ننګرهار شاعران.

ج: راز، ادبي بحثونه، عبقریان.

د: د ننګرهار شاعران، عبقریان، د زړه خواله، شرنګ.

۶_ ګرامري برخه:

جمله څه ته وايي؟ لکه چې تاسو لوستي دي، جمله مجموعې او ټولګې ته وايي او د الفاظو او کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګندوي. جمله دوه برخې لري: مبتدا او خبر.

الف: په دې جملو کې مبتدا او خبر په نښه کړئ او جمله وشنئ:

- د موسی شفیق د کیسو په هکله باید دغه ټکي په پام کې ولرو.
- طنز د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده.
- د یوې وړې کوټې نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن میز پروت دی.

ب: په دې جملو کې ساده او مرکبې جملې سره بېلې کړئ:

- د زاړه سرې په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ یې د ګونجې ګونجې ورمېږ په غاړه له ورایه ښکاري.

- شفیق د پښتو کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی.
- د چوکۍ د ناستې ځای بوټ راوتلی او د اوسپنې د سیخونو نښې تر څرمنو لاندې اوچته ښکاري.

کورنی دنده

دغه ټول لوست یو ځل بیا ولولئ او د محمد موسی شفیق او د هغه د کیسو په هکله یوه مقاله ولیکئ چې له یوه مخه کمه نه وي.

د شفیق دوه څلوریزې:

پــاکــې کــړئ لارې د خــپــل قــوم خــادمــانــو لــره
د وفــا لاس ورکــړئ د صــدق خــاوندانــو لــره
د نــوي عــصــر نــیرنــگــونو بــل افــســون راوړی
ســتـرگـې پـه بـریـد پـرانـیسـتـې ښـایـي افـغـانـانـو لـره

❋❋❋

کــه دا یــو چــې پــه هــمــدې شــانــې اوســېــږو
نــو پــه مــړو او مــعــدومــو بــه شــمــېــرېــږو
راځـــئ هــلــئ چـــې لاســونــه ســره ورکــړو
گــونــدې دا ســیــلاب چــې راغــی لاهــو کــېــږو

د ړنو اوبو ونه

ـ تاسو تراوسه څومره لنډې کيسې لوستې دي؟

ـ د پښتو د لنډو کيسو کوم کوم ليکوال او د کيسو کومې کومې ټولګې پېژنئ؟

ـ د لنډو کيسو کوم بهرنی ليکوال هم پېژنئ؟

په دې لوست کې تاسو ته داسې يوه ليکنه وړاندې کوو چې د اوبو د ارمان او په حقيقت کې د ژوند د ارمانونو يوه هنداره ده. دغه کيسه د هندوستان نامتو کيسه ليکونکي کرشن چندر ليکلې او قلندر مومند لنډه او پښتو کړې ده. لا نوره لنډه بڼه يې اوس ولولئ.

زموږ له کلي نه دواړه طرف ته سره وچ غرونه دي. د نمر خاته طرف غرونه خو بالکل سور اړ دي او پکې د مالګې درنګ دی. لویدیز طرف ته د غرونو پرمخ د کیکر او پلوڅې ونې دي. ددې غرونو کاڼي تک تور دي، خو ددې تورو کاڼو ترمنځه د خوړو اوبو دوه ښکلې چینې دي او ددې دواړو غرونو ترمنځه زموږ کلی دی.

زموږ د کلي اوبه ډېرې کمې دي. زه چې په ښه بد پوه شوی یم، نو اسمان مې تل له ګرمۍ نه لوغړن لیدلی دی. زموږ د کلي د کورونو او خواوشا د ځمکې رنګ بالکل خړ دی. په دې ځمکه کې چې کومه باجره کېږي، د هغې رنګ هم خړ نه چې لا تور بخن دی. همدغه شان رنګ زموږ د کلي د مزدورانو، دهقانانو او د هغوی د جامو دی. له وړوکتوب نه زما یادداشت هڅو له اوبو نه شروع کېږي. د اوبو درد، د اوبو موسکا، د اوبو موندل، د اوبو ورکېدل، غرض دا چې زما سینه د اوبو د فراق له تمهید او د وصال له تاثیر نه ډکه ده.

زما ښه یادېږي چې زه وړوکی وم، نو ادې سره به له کلي نه ښکته خوړ ته کوزېدم. ادې به مې چې نمرې وویڅل، نو ما به د وچولو لپاره د خوړ پر غاړه غوړول. په خوړ کې لږې لږې اوبه وې، مړې مړې اوبه یې وې، سپینې سپینې ورو ورو روانې وې، بس لکه زموږ د ګاونډې پاینده خان لور، بانو. د دواړو موسکا خوږه خوږه وه او د خوړو په قدر خو هم هغه پوهېږي چې د مالګې درنګ کې نوکري کوي.

زما یاد دي چې دا خوړ به د کال شپږ میاشتې وچ و، چې د چیتر میاشت به په تېرېدو شوه، نو خوړ به په وچېدو لاس پورې کړ او چې ویساک به وتو، نو بس بالکل وچ شوی به و او بیا به دده په تل کې یا تش شنه شنه کاڼي پاتې شول یا نرمه نرمه خټه. چې سړی به پرې ګرځېدو نو داسې به معلومېده لکه چې د ورېښمو په غالیچو قدم ږدې. یو څو ورځې پس به د خوړ دا خټه هم وچه شوه او په مخ به یې تش د درزونو او ګونځو یو جال شان پاتې شو. ماته ښه یاد دي چې ما په وړومبي ځل ددې خوړ وچوبی لیدلی و، نو په هغه شپه مې له غمه سترګه نه وه پټه کړې. ادې مې راته ډېرې کیسې وویلې، خو د ادې په غېږ کې ماته ټوله شپه د خوړ په کاڼو د اوبو ورو ورو ښویېدل، د کاڼو منځ

کې تېرېدل او په خنګ تېرېدل وړاندې وړاندې کېدل، لکه چې کله کله به بانو له غوسې نه د کوخې د ګوټ پېر نه په تېزۍ تاوه شوه، اوس دا اوبه وچې وې. ماته چې دا خبرې رایادې شوې نو ادې نه مې پوښتنه وکړه:

ــ ادې! دا زموږ خوړ چېرته لاړ؟

ــ ځمکه کې ننوتو بچې!

ــ ولې ځمکه کې ننوتو؟

ــ د لمر د وېرې.

ــ ادې دا خوړ له نمر نه ولې يرېږي؟ ها، لمر خو ډېر ښه وي کنه!

ــ لمر يو نه دی، ښه بچې! لمرونه دوه دي، يو د ژمي لمر وي، بل د اوړي لمر. د ژمي لمر ډېر ښه او مهربانه وي او د اوړي لمر ډېر تېز او غوسه ناک وي، بچې. دا دواړه وار په وار زموږ کلي ته راځي. د ژمي له لمر نه زموږ خوړ ډېر خوشحاله وي، خو چې د اوړي ظالم لمر راشي، نو زموږ له خوړ نه ورو ورو جامې وکښل شروع کړي...

ما له ادې نه بله پوښتنه وکړه:

ــ ادې! دا د درنګ اوبه ولې تروې دي؟

ــ بچې دا لا بله کيسه ده.

ــ نو و وايه کنه ماته.

ــ نه بچې اوس ويده شه، ناوخته دی.

ــ نه نه، ماته و وايه کنه ژاړم.

ــ ښه ښه نيکه! و وايم يې درته، خو چغې مه وهه.

ــ ښه

ــ ښه نو، دا درنګ دی کنه، دا په پخوا زمانه کې ښاپېرۍ وه او دغه د خوړو اوبو د چينو غر اول ديو و، دا ښاپېرۍ ددې ديو ښځه وه.

ــ نو بيا!

ــ نو بيا يو ځل د ديوانو جنګ شو او ددې ښځې خاوند هم پکې لاړ برتې شو او ښځه

ترې پاتې شوه، ده ورته ويلي وو چې تر څو زه نه يم راغلى، ته کور ناسته اوسه چېرته ځه راځه مه. دې ښځې ډېره موده خپل خاوند ته وکتل، خو خاوند يې رانغی. آخر يوه ورځ يو سپين ديو راغى او په دې مين شو. سپين ديو ورته ډېر درواغ مرواغ و ويل چې ستا خاوند د ديوانو جنګ کې مړ شوی دی، نو هغې ورسره واده ومانه... بيا يوه ورځ هغه بوډا ديو راغی او چې دوی دواړه يې وليدل نو له غوسې نه تک سور شو او دواړه يې مړه کړل. له هغې ورځې نه دغو دواړو غرونو ته ازار شوی دی او دا دواړه شنه کاڼي شوي دي. د هغه مخامخ غر اوبه ځکه خوږې وي چې هغه خپلې ښځې سره د رښتيانو مينه کوله او ددې بل غر دا اوبه ځکه تروې دي چې دا د هغې ښځې اوښکې دي چې هر وخت ژاړي او چې دا اوښکې وچې شي نو مالګه ترې جوړه شي.

کيسې ختمه شوه او زه ويده شوم، ما به په خوب کې هغه درنګ ليده چې پلار مې پکې مزدوري کوله. ما چې به کله کله پلار پسې هلته ډوډۍ وړله، نو پلار به مې د مالګين تالاو پر غاړه ناست اکثر دا ويل:

- يره! دلته ګوره څومره اوبه دي، خو بيا هم چرته اوبه نشته. زړه مې وايي چې چرته د خوږو اوبو تالاو ولټوم او پکې ښې غوپې ووهم چې دا ټوله مالګه مې له وجود نه لرې شي.

- اوبه... اوبه!!

خلکو اوبو پسې فرياد کاوه، خو اوبه نه وې او که وې هم نو يا به په پورې غاړه غر کې وې او يا په خوړ کې، خو دا خوړ هم شپږ مياشتې وچ و او بيا يوه ورځ خو بالکل ورک شو. دا زما د ماشومتوب خبره نه ده، زما د زلميتوب واقعه ده. زموږ له کلي نه ډېر لرې هغه د زرګونو جريبو جاګير خاوند اکبر علي زموږ د کليوالو د خوښې خلاف د خوړ مخه بدله کړه، خپل پټي يې پرې خړوب کړل او زموږ او د خواوشا نور کلي يې تندې ته پرېښودل. د کلي خلک داسې اوتر شول لکه چې د چا مور و پلار مړه شوي وي. خوړ مړ شو او د هغه اوبه هم اوموږ تږي شو. زما ښه په ياد دي چې د کلي خلکو سرکار کې په اکبر علي عريضې وکړې، خو اکبر علي د هغه ځای تر ټولو لوی خان و. د مالګې ټيکه

هم د هغه وه، نو نتیجه یې دا شوه چې د کلو خلکو خوږ خو رابیا نه کړو، خو د مالګې مزدوري یې بایلودې.

زه چې وړوکی وم نو په دغه مخامخ غره کې ایکي یوه چینه وه، خو لږ چې لوی شوم، دغلته یوه بله چینه هم وخوټېده. دا هم یوه په زړه پورې کیسه لري چې زما پلار د کلي د خلکو په ټینګار د چینې په لټون پسې ووت او چې کله یې بله چینه پیدا کړه نو د خلکو د ګډاګانو او سندرو یو شور جوړ شو.

زه هم په درنګ کې مزدور شوم، ماښام به ستړی ستومانه کور ته راغلم، وده به شوم او چې لمر به څرېکه وهله نو زه به په درنګ ورننوتی وم. له څو شپو راسې مې بانو نه وه لیدلې. یوه ورځ ماښام چې له کار نه راتلم، نو بانو مې په لاره ولیده. راته یې وویل:

ـ نن راشه ښه، کار مې دی درسره.

ـ زه ډېر ستړی یم نشم درتلای.

ـ نه نه ډېر ضروري کار مې دی درسره، راشه ښه.

او چې زه له پیشنمي نه مخکې چینې ته ورسېدم، نو بانو ناسته وه. هغه چوپ وه. زه هم چوپ وم، خو ما زړه ټینګ نه کړای شو.

ـ څه چل دی آخر، وایه کنه!

ـ زه درنه روانه یم!

ـ زما زړه درز پرېوتو. ما ویل که چینه وچه شوه، زما مری خپه شوې وه. ما په سخته وویل:

ـ چرته؟

ـ زما واده دی.

زه بې اختیاره شوم:

ـ ستا واده؟

ـ هو! ما د تره زوی ته ودوي. هغه له کالام نه راغلی دی. کوهاټ کې دی، صوبه دار

دی. هغې دا ټولې خبرې په یوه سا وکړې. زه غوسه شوم. هغه چوپ شوه. زه سوچونو په سر واخیستم. بانو بیا وویل:

ـ دا رښتیا دي چې وایي چې کوهاټ کې ډېرې تېرې اوبه دي. ښو ښو چینې دي پکې. بمبې دي پکې، چې کله دې زړه غواړي، تاو یې کړه او منګی ډک کړه، هه...

د هغې اواز له خوشحالۍ نه رېږده. زه ورته ورنژدې شوم. سترګو ته مې یې وکتل. د هغې په سترګو کې زما له مینې نه انکار نه و، دا وه چې پکې د اوبو اقرار و، ما داسې محسوسه کړه چې مینه یوازې صداقت، اخلاص او جذبه نه غواړي، لږې لږې اوبه هم غواړي. موږ دواړه چوپ وو. بانو منګی ډکولو، منګی یې ډک کړ او لاړه.

په کومه شپه چې د بانو واده و، نو ما خوب ولید چې زموږ خوړ بیا ډک راغلی دی. د مالګې غر کې هم د خوړو اوبو چینې راخوټکېدلې دي او زموږ د کلي په منځ منځ کې یوه لویه ونه ده. دا ونه ټوله له رڼو اوبو نه جوړه ده. د ونې جرړې، ښاخونه، ګلونه، مېوه او پاڼې ټولې د اوبو دي او له دې ښاخونو او پاڼو نه د اوبو ویالې روانې دي او په دې اوبو د کلي ځمکې خړوب شوې دي. خلک لګیا دي، کروندې کري، ښځې نمرې وینځي. ماشومان د ګلونو امیلونه په لاس له ونې نه ګرچاپېر ګډېږي. بانو پاکې جامې اغوستې او ماته وایي:

ـ اوس خو زموږ کلي کې د رڼو اوبو ونه راټوکېدلې ده کنه، اوس خو درنه زه هېچرته نه ځم. څومره ښه خوب و، خو چې ما مې پلار ته و وایه، نو هغه راته و ویل:

ـ بل چاته خو دې نه دی ویلی؟

ـ نه بابا دا خو خوب دی، تاسې ولې وېرېږئ!

ـ خوب دی، خو عجیبه خوب دی!

ـ نه بابا! ما خو چې خوب کې کومه ونه لیدلې وه، هغه خو سره نه وه، د هغې رنګ خو لکه د اوبو په شان و، خو داده چې پکې د مېوې پر ځای د ګلابو سرې سرې کوزې غوندې ښکارېدې چې له هغې نه اوبه بهېدې.

ـ هر څه چې دي، خو دا ډېر خراب خوب دی، که پولیس واورېدو، نو تابه هم داسې

بوځي لکه چې هغه مزدوران يې بوتلي وو.

زما ښه ياد دي چې د پلار له وېرې ما څو ورځې دا خوب چاته ونه وايه. ما چې د درنګ مزدورانو ته دا خبره وکړه، نو هغوی وخندل:

ـ دا خوب، خو دلته ډېرو کسانو ليدلی دی! دا خوب به رښتيا کېږي که خدای کول!

ما خو وړومبی د دوی په خبرو يقين نه کولو خو اوس په دې پوه شوی يم چې زموږ دا خوب به خامخا رښتيا کېږي. يوه ورځ به د اوبو دا ونه زموږ په کلي کې زرغونېږي، تش جامونه به ډکېږي، خيرن نمري به وينځل کېږي، جل وهلي زړونه به تازه کېږي او ټولې شاړې ځمکې به ودانېږي.

فعاليتونه

۱ـ د کيسې يوه يوه برخه دې زده کوونکي يو ځل بيا په وار سره ولولي.

۲ـ په کيسه کې دغه پنځه لغتونه دې يو يو زده کوونکی معنا کړي؟ بيا دې نور زده کوونکي له کيسې څخه لس نور لغتونه انتخاب او له خپلو همټولګيوالو دې يې معنا وپوښتي:

لوغړن، باجره، جرړې، نمری، خوړ

۳ـ زده کوونکي دې په دريو برخو ووېشل شي، يوه برخه دې ددې کيسې نومونه له ځانه سره په کتابچو کې وليکي، دويمه ډله صفتونه او دريمه فعلونه. بيا دې ټول خپل لستونه ټولګيوالو ته ولولي.

۴ـ يو تن زده کوونکی دې په خپله خوښه او يو زده کوونکی دې د ښوونکي په خوښه ددې کيسې لنډ مطلب په خپلو الفاظو په ساده توګه خپلو ټولګيوالو ته څرګند کړي.

هر زده کوونکی دې د خپل کلي یا خپل ښار اړوند یوه په زړه پورې پېښه د لنډې کیسې په توګه ولیکي. د مخونو شمېر دې له دوو مخونو څخه نیولي تر څلورو مخونو پورې وي.

شپېلۍ

د غـــره پـــه ذهـــن کـــې خـــوره شـــوه شـپـېـلـۍ
پـــه ســـرو مـــمـــانـېـو مـــېـلـمـنـه شـــوه شـپـېـلـۍ
دا د کـــبـــېـــړدۍ پـــلـــو خـــو واړوئ لــړ
تــلــلـې کـــوچـــۍ وه راســـتـــنـــه شـــوه شـپـېـلـۍ
وري زلـــمـــي شـــول، اوښـــي پـــېـغـلـې شـولې
لــکــه څــپــېـړۍ پــه غــرونــو شــنــه شـــوه شـپـېـلـۍ
ســـتـــورو جـــامـــې د اتـــن واغـــوســـتـــلـــې
د هـــســـک د دښـــتـــو تـــرانـــه شـــوه شــپــېــلــۍ
((اسحاق ننګیال))

طـــامـــع هـــمـــیـــش وي پـــه انـــتـــظـــار کـې
آب یـــې د مـــخ ځـــي پـــه هـــر دیـــــار کـې
ګـــنـــج چـــې د صـــبـــر پـــیـــرمـــحـــمـــد بـــیـــامـــونـــد
تـــوانـــګـــر بـــالـــه شـــي پـــه دا دیـــارکـــې
((پیرمحمد کاکړ))

په پښتو کې ناول لیکنه

ـ تاسو تراوسه کوم ناولونه لوستي دي؟

ـ کوم ناول مو ډېر خوښ شوی او ولې؟

ـ د پښتو ناولونو په اړه تر معلوماتو مخکې لازمه ده چې د ناول په اړه لنډې خبرې وکړو. ناول انګلیسي کلمه ده او ویل کېږي چې له ایټالیایي (نو ویلا) څخه اخیستل شوې چې د (نوي یا کوچني) په معنا دی، خو په نورو اروپایي ژبو کې د ناول پر ځای د رومان اصطلاح کاروله کېږي. موږ دلته د (ناول) او (رومان) دواړه اصطلاحګانې د واحد داستاني اثر لپاره کاروو. ناول یا رومان په حقیقت کې یو نسبتاً اوږد داستاني روایت دی. په دغه روایت کې شخصیتونه (یا شخصیت) د پېښو په یوه پرله پسې لړۍ کې انځورېږي. د رومان د اوږدوالي او حجم په اړه بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. له دېرش څخه تر څلوېښت او پنځوس زره کلمو پورې یې ورته کم حد ټاکلی او تر دې هر څومره زیاتېدلای شي. هر ناول او رومان د ژوند د پېښو روایت دی او په هغو کې کرکټرونه، د پېښو کړکېچ، صحنې، اړیکې او نور شامل دي. د څېړونکو په نظر: ناول هغه خلاق منثور روایت دی چې په لازمه توګه د پېښو تسلسل ته پاملرنه کوي. په ناول کې یو شمېر شخصیتونه (کرکټرونه) په ځانګړو صحنو او پېښو کې ګډون لري. که لنډه کیسه یوازې یو ساز ته ورته وي (د ساز یوې آلې ته)، نو ناول او رومان یوه سمفوني یا ارکسترا او د سازونو یوه ټولګه ده.

ناول لومړی زموږ ادبیاتو ته د ژباړې په بڼه راغلی دی. مخکې تر دې چې په پښتو ژبه ناول ولیکل شي، له اردو ژبې څخه پښتو ته ځینې ناولونه راوژباړل شول.

په دې لړکې دوه لومړني ژباړل شوي ناولونه د یادولو وړ دي: نقش نګین یا ((مرآة العروس)) او ((توبة النصوح)). دواړه ناولونه په اردو ژبه د هند د نومیالي لیکوال او شاعر ډپټي نذیر احمد خان په قلم لیکل شوي دي. مرآة العروس د ((نقش نګین)) په نامه د اروابناد میا حسیب ګل کاکاخېل له خوا او توبة النصوح د اروابناد میا محمد یوسف کاکاخیل له خوا په پښتو ژباړل شوي دي.

ډپټي نذیر احمد خان د هند د نیمې وچې له مخکښو ادبي شخصیتونو څخه ګڼل کېږي. د هغه په آثارو کې د ټولنیز انتقاد روح ډېر پیاوړی دی او د اردو ژبې لومړنی ناول لیکونکی ګڼل کېږي.

د ډپټي نذیر احمد خان دغه یاد شوي ناولونه په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه دي. نقش نګین له ۱۸۷۷م. کال څخه مخکې له اردو څخه په پښتو ژباړل شوی، خو په ۱۹۵۷م. کال کې په پېښور کې چاپ او خپور شوی دی، خو توبة النصوح په ۱۹۰۴م. کال کې په پښتو ژباړل شوی او پر همدغه کال چاپ شوی دی.

په پښتو ژبه لومړنی لیکل شوی ناول د پیاوړي لیکوال سید راحت زاخیلي په قلم د ((نتیجۀ عشق)) یا ((ناول د ماه رخې)) په نوم کښل شوی او په ۱۹۱۰م. کال کې په پېښور کې چاپ شوی دی.

له دغه لومړني ناول څخه وروسته تر ډېرو کلونو پورې په کوزه پښتونخوا کې د کوم ناول د لیکلو پته نشته. بیا نو په بېلابېلو وختونو کې دغه ناولونه ولیکل شول:

ـ په ۱۹۵۰م. کال کې د صاحبزاده محمد ادریس ((پېغله)) نومې ناول چاپ شو.

ـ په ۱۹۵۷م. کال کې د اشرف دراني لیکلی ناول د ((زړکې سترګې)) په نوم خپور شو.

ـ په ۱۹۵۷م. کال کې د حمزه شینواري ((نوې چپې)) نومی ناول چاپ شو.

له دغو څو لومړنیو ناولونو سره سم او ترې راوروسته دغه نور پښتو ناولونه هم

چاپ شوي دي:

ـ د رشيد علي دهقان: ((د سرو تعويذ))

ـ د محمد ابراهيم شبنم (خوابښي او نړور)

ـ د سيد رسول رسا دغه پنځه ناولونه: مفرور، شمې، خودکشي، مامونۍ او ميخانه.

ـ د ډاکټر شير زمان غمژن طايزي دغه پنځه ناولونه: گل خان، امانت، رحمان کورونه، غونډۍ او واده ونه شو.

په کوزه پښتونخواکې تر دې وروسته هم دغه لړۍ راروانه ده او اوس يو زيات شمېر ناولونه ليکل شوي او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې هم دغه لړۍ له ژباړې څخه پيل شوې ده. هغه لومړنی ناول چې په افغانستان کې په پښتو ژبه ژباړل شوی دی، د فرانسې د نوميالي ليکوال ويکتور هوگو (بيوزلان) نومې ناول دی. دغه ناول د استاد عبدالحی حبيبي په قلم ژباړل شوی او په ۱۳۱۰هـ. ش. کال کې د کندهار د ((طلوع افغان)) جريدې په پاڼو کې په پرله پسې توگه خپور شوی دی.

دلته په پښتو ژبه لومړنی ليکل شوی ناول د برهان الدين کشککي په قلم ليکل شوی او په ۱۳۱۷ هـ. ش. کال کې خپور شوی دی. سره له دې چې ددې ناول پر څنډه ليکل شوي چې اصلي موضوع يا سوژه يې له بهرنيو مطبوعاتو څخه اخيستې ده، خو خپله د ليکوال په قلم ليکل شوی او ژباړه نه ده. د نوموړي ليکوال يو بل ژباړلی ناول په همدغه وخت کې خپور شو چې ((په پټه د پټو پلټنې)) نومېږي، دا يو په زړه پورې پوليسي ناول دی.

تر دې وروسته په افغانستان کې د ډېرو ليکوالو ناولونه چاپ او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې په وروستيو کلونو کې يو شمېر نور ناولونه هم ليکل شوي او اوس زموږ ځوانو ليکوالو هم د هنري ادبياتو دغې برخې يا ژانر ته ځانگړې پاملرنه کړې او په زړه پورې ناولونه يې ليکلي دي.

د متن لنډيز:

په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه ((مرآة العروس)) يا ((نقش نگين)) او ((توبة النصوح)) دی. لومړنی ناول د سيد راحت زاخيلي په قلم په ۱۹۱۰م. کې ليکل شوی او ((نتيجهٔ عشق)) يا ((ناول د ماه رخې)) نومېږي. په افغانستان کې لومړنی ژباړل شوی ناول د ويکتور هوگو (بېوزلان) دي. ليکل شوی پښتو ناول د برهان الدين کشککي ((پټه مينه)) ده. په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې تر دغو لومړنيو آثارو وروسته گڼ شمېر ناولونه ليکل شوي چې شمېر يې لسگونو ته رسېږي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې په وار سره ددې لوست يو يو پراگراف ولولي او نور ټولگيوال دې غوږ ورته ونيسي.

۲ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- په افغانستان کې په پښتو ژبه لومړنی ناول کوم يو دی، ليکوال او ژباړونکی يې څوک دی؟
- په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لومړني نالونه څه نومېږي، د ليکوال او ژباړونکو نومونه يې واخلئ؟
- د سيد راحت زاخيلي په قلم ليکل شوی لومړی پښتو ناول څه نومېږي؟
- د برهان الدين کشککي د يو ليکلي او يو ژباړلي ناول نومونه واخلئ؟

۳ـ څو تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولګيوالو ته لنډ لنډ معلومات ورکړي:

الف: د ناول او رومان ترمنځ څه اړیکې دي؟

ب: په کوزه پښتونخوا کې د ناول لیکنې تاریخي بهیر

ج: په افغانستان کې د ناول لیکنې تاریخي بهیر

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، لومړنۍ ډله دې په پښتو ژبه د لیکل شوو ناولونو د یو یو نوم اخلي او د بلې ډلې یو تن دې ددغه ناول د لیکوال نوم یادوي. زده کوونکي کولای شي چې په دې لوست کې د یادو شوو ناولونو نومونه واخلي او که د نورو پښتو ناولونو نومونه ورته یاد وي یا یې لوستي وي، د هغو نومونه هم اخیستلای شي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د یو داسې ناول په اړه لنډ معلومات ولیکي چې لوستلی یې وي.

دغه معلومات دې په دوو مخونو کې ولیکي او دغو ټکو ته یې پام ضرور دی:

۱ـ د ناول لنډه پېژندنه، نوم، لیکوال، یا ژباړونکی، د مخونو شمېر، د چاپ ځای او کال.

۲ـ د ناول د کیسې یا موضوع لنډه معرفي.

۳ـ په ناول کې یې څه شی خوښ شوی او کومه برخه یې نه ده خوښه شوې او ولې؟

په بله ورځ دې یې خپلو ټولګیوالو ته واوروي او یا دې پرې په ټولګي کې د خپلو یادښتونو له مخې لنډې خبرې وکړي.

حکایت

حاتم طايي چا وپوښته چې له ځانه دې هم بلند همت څوک ليدلی دی، يا دې اورېدلی دی؟

وې ويل: يوه ورځ مې څلوېښت اوښان ذبح کړي وو.

اسيران مې د عربو او فقيران بللي وو. ناګاه مې په صحرا يو خارکش وليده، د لرګيو ګېډۍ په سر. ورته مې وويل چې په مهمانۍ د حاتم ولې نه ور درومې؟ خلک پرې جمع شوي دي، دعوت يې عام کړی دی.

وې يې:

هر چې خوري د خپل منت روټۍ
څه به کاندي د حاتم د اوښ بوټۍ

هغه شخص مې په همت په جوانمردۍ ترځان هسک وليده.

((ګلدسته))

انديښنه که په غره کښېږدي
غر به هم لکه ويښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا
((خوشحال خان ختک))

ویکتور هوګو
د فرانسې نومیالی لیکوال

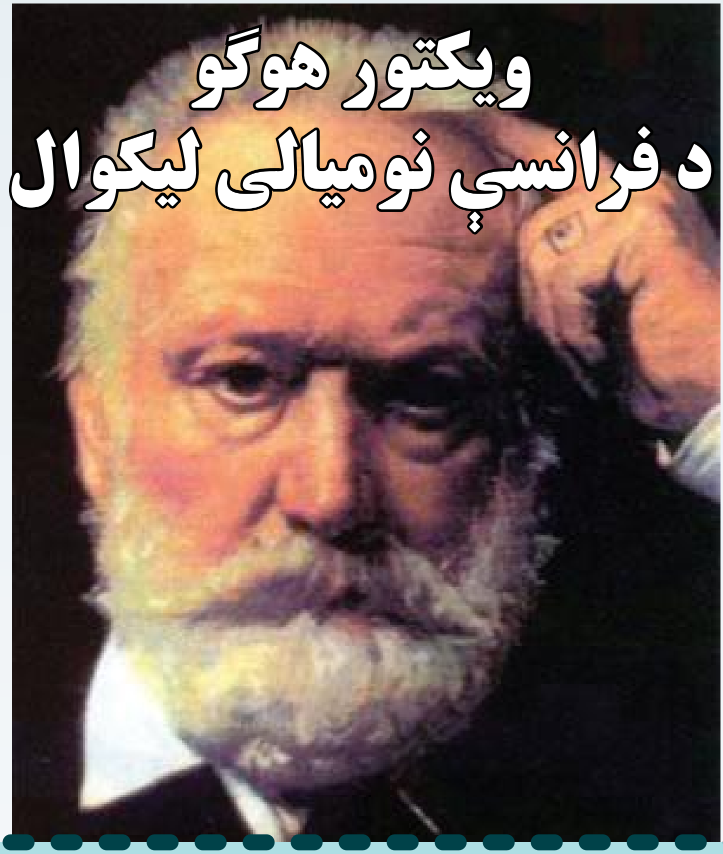

ــ د نړۍ د څومره لیکوالو نومونه مو زده دي؟

ــ آیا د کومو نړیوالو لیکوالو کتابونه مو لوستي دي؟

ــ د ویکتور هوګو نوم مو اورېدلی، یا مو د هغه کوم کتاب لوستی دی؟

د نړۍ د ادبي څېرو په لړ کې ویکتور هوګو خپل ځانګړی ځای لري. هغه په نولسمه پېړۍ کې د فرانسې او ټولې نړۍ د سترو شاعرانو او لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي.

په دې لوست کې د نړۍ د دغه نومیالي شاعر او لیکوال په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

ویکتور هوګو په ۱۸۰۲م. کال د فرانسې په ختیځ (بیزانسون) کې وزېږېد. نیکه یې د یو داسې بزګر زوی و چې د (نانسي) په ښار کې یې ترکاڼي هم کوله. پلار یې په پوځ کې خدمت غوره کړ او د ناپلیون په لښکر کې تر جنرالۍ ورسېد. د هوګو مور د یو بېړۍ‌وان لور وه.

هوګو په وړوکتوب کې ډېر کمزوری او بې ځانه و. هېچا هم داسې فکر نه کاوه چې ماشوم ویکتور دې ګوندې ژوندی پاتې شي، خو هغه ژوندی پاتې شو او داسې ژوندی چې ژوندیتوب او د ژوند یادونو او ویاړونو یې تر مرګ وروسته هم دوام وکړ.

لومړی یې په پاریس کې زده کړې پیل کړې او څه وخت وروسته یې په ریاضي، شعر او لاتیني ژبه کې بې ساری پرمختګ وکړ او خپلې زده کړې یې بشپړې کړې. څرنګه چې د ویکتور هوګو پلار د جنرالۍ په وظیفه کې کله په یوځای او کله په بل ځای کې و، نو د هوګو ژوند هم ټول یا زیاتره په سفرونو کې تېر شو. بېلابېل ښارونه او هېوادونه یې ولیدل. په پای کې له خپلې کورنۍ سره یوځای پاریس ته لاړ او هلته یې استوګنه غوره کړه، دغو سفرونو د هوګو پر ژوند او ذهن پوره اغېز وکړ.

په پاریس کې له استوګنې سره سم دوی له یوې بلې پوځي کورنۍ سره اړیکې پیدا کړلې او په دې کورنۍ کې د (ادل) په نوم له یوې نجلۍ سره یې مینه پیدا شوه او په پای کې یې ورسره واده وکړ.

هوګو د پاریس په (دارالفنون) کې زده کړو ته دوام ورکړ. همدلته یې خپل لومړني شعرونه وویل. لومړنیو شعرونو یې د ښوونځي جایزه وګټله. د فرانسې د هغه وخت یو نومیالي شاعر او لیکوال ((شاتوبریان)) هغه ته د یوه ((عالي ماشوم)) نوم ورکړ.

له خپل ورور سره یې یو ځای یوه پنځلس ورځنۍ مجله خپره کړه. په دې مجله کې یې په خپل نامه او نورو مستعارو نومونو مقالې خپرې کړې، داسې مقالې چې د وخت د ادبي او ان سیاسي محافلو پام ور شوې. نوموړی د همدغې مجلې په پانګو کې لازم شهرت ته ورسېد. د دربار ستاینې یې هم وکړې او د پاچا له لوري یې شعرونو ته جایزې هم ورکړل شوې او د دوو زرو فرانکو د تنخواه یوه دنده هم ورو‌سپارل شوه.

له دې وروسته د هوګو ادبي هلې ځلې زياتېږي. په ادبي مجالسو کې له ليکوالو او شاعرانو سره اړيکې پيدا کوي او ادبي غونډې هم جوړوي. تر ۲۵ کلنۍ پورې د دربار پلوی و. تر هغه وروسته یې ملاتړ شکمن کېږي یا مشروطه بڼه غوره کوي.

هغه ته دا نظر پیدا کېږي چې د هېوادونو او ولسونو د پرمختګ او بریالیتوب لپاره آزادي ډېره ضروري ده. د خپل همدغه نظر لپاره د ((کرمول)) په نوم یوه ډرامه او د ډرامې سریزه لیکي. دغه ډرامه او سریزه یې دومره اهمیت پیدا کوي چې په فرانسه کې د رومانتیزم د ادبي مکتب پیل ګڼل کېږي.

ویکتور هوګو په خپل ژوند کې له زیاتو کړاوونو سره هم مخامخ شو، اولادونه یې په پرله پسې توګه مړه شول او د یوې لور مړینې دومره وځوراوه چې څو کاله یې قلم له لاسه وغورځېد.

په ۱۸۴۱م. کال کې هوګو له درې ځلې ماتې وروسته د فرانسې د اکاډمۍ په غړیتوب ومنل شو. د فرانسې پاچا (فلیپ لویي) له هوګو سره ځانګړې دوستي لرله. د همدغې دوستۍ له کبله هغه څو ځله د انتصابي سناتور په توګه د مشرانو جرګې غړی شو.

په ۱۸۴۸م. کال په فرانسه کې کورنی اړ و دوړ شروع شو. ولس د بدمرغۍ په لمبو کې سوزېده. هوګو په همدغه وخت کې د خپل ولس په ګټه سیاست ته ورودانګل. د هغه وخت یو بل نامتو شاعر ((لامارتین)) د هوګو په همکارۍ وړاندیز وکړ چې یو موقت حکومت دې جوړ شي او په موقت حکومت کې هغه د پوهنې د وزیر په څوکۍ وټاکل شو، خو اړ و دوړ روان و. هوګو د سلطنت ضد ډلو کلک ملګری شو او له همدې نېټې څخه یې د فرانسې له پاچا ناپلیون سره دښمني پیل شوه.

هوګو به د بې وزلو خلکو پلوي کوله، ویناوې به یې کولې او زیات محبوبیت یې پیدا کړ، کله چې ((لویي ناپلیون)) د فرانسې پاچاهۍ ته ورسېد، غوښتل یې چې د خپل واک د ټینګښت لپاره یو ځواکمن ګوند جوړ کړي. په همدې وخت کې هوګو د ناپلیون سخت مخالفت پیل کړ. ناپلیون بریالی شو، د هوګو په ګډون ۸۴ تنه د عامه امنیت د تخریبوونکو په نوم معرفي او د فرانسې له خاورې څخه تبعید شول. هغه لومړی

بروکسل او بیا انګلستان ته لاړ او هلته يې د ((ژرسي)) او ((کرنسي)) په جزيرو کې د تبعيد عمر تېراوه. د تبعيد په وخت کې يې خپل په زړه پورې آثار وليکل.

په ۱۸۷۰م. کال کې له ۱۹ کلن تبعيد وروسته فرانسې ته راستون شو، څو ځله د خلکو له خوا د فرانسې د شورا د غړي په توګه وټاکل شو. هغه په ۱۸۸۵م. کال کې د ۸۳ کالو په عمر مړ شو.

د ويکتور هوګو په ليکل شو و کتابونو کې ((بېنوايان)) تر ټولو مشهور دی. دغه اثر ډېر زيات نړيوال شهرت لري، خو يو شمېر نور مهم کتابونه يې دادي:

هغه سړی چې خاندي، د خزان پاڼې، بدمرغان، مکافات، انتقام، سمندري کارګران او يو شمېر نور...

((د يو محکوم سرګذشت)) د هوګو له وروستيو په زړه پورې آثارو څخه شمېرل کېږي. په دې داستان کې د يو داسې انسان د محکوميت غږ اورېدل کېږي چې په اعدام محکوم شوی دی. هغه د زندان له تورتم څخه خپلې ښځې ته خپل سرګذشت ليکي. په دغه وير لړلي سرګذشت کې د محکوم د خپل ژوند او د نورو خلکو د ژوند ځينې اړخونه او واقعيتونه راتر سترګو کېږي. هغه خپل دغه داستان د پانسۍ پر ضد ليکي، هوګو غواړي په دې اثر کې په مجموع کې د ((انسان)) او ((انسانيت)) دفاع وکړي. هغه د انسان وژنې سخت مخالف دی.

ويکتور هوګو نه يوازې دا چې د فرانسې لوی شاعر او ليکوال و، په خپله پېړۍ کې د نړۍ د سترو ليکوالو په کتار کې شمېرل کېږي. له همدې کبله هغه ته د خپلې پېړۍ د ښوونکي نوم هم ورکړل شوی دی.

د متن لنډيز:

د نړۍ د نوميالیو شاعرانو او ليکوالو په لړ کې ويکتور هوګو زيات شهرت لري. هغه په ۱۹مه پېړۍ کې د فرانسې نامتو ليکوال او شاعر دی. هغه د رومانتيزم د ادبي مکتب له بنسټ اېښودونکو څخه ګڼل کېږي. د ځينو مشهور اثارو نومونه يې

دادي:

بېنوايان يا (بېوزلان)، کرمول، د يو محکوم سرګذشت، هغه سړی چې خاندي، مکافات، بدمرغان، انتقام، سمندري کارګران او يو شمېر نور...

ويکتور هوګو د خپل ژوند ډېر کلونه له (ناپليون) سره د مخالفت له کبله په تبعيد کې تېر کړل.

خرګندونه

د رومانتيزم ادبي مکتب: د نړۍ په ادبي مکتبونو کې ځيني مشهور يې دادي: کلاسيسيزم، رومانتيزم، سمبوليزم، رياليزم او نور... د رومانتيزم ادبي مکتب د اتلسمي پېړۍ په پای او د نولسمي پېړۍ په پيل کې په اروپا کې راڅرګند شو. مخکښان يې په انګلستان کې: ويليام بليک اوکالريج، په جرمني کې: ګويته او شيلر او په فرانسه کې ويکتور هوګو، شاتو بريان او لامارتين دي. رومانتيزم په حقيقت کې يو انقلابي غورځنګ و او شعارونه يې تر ډېره حده د روڼ اندی د دوران فلسفي او سياسي بنه لري، د انسان د آزادو احساساتو بيان او د فردي حقوقو تائيد يې د شعارونو لومړنی کرښې وې. دغه ادبي مکتب د کلاسيزم د ادبي مکتب د چوکاټونو پر وړاندې د نوو افکارو د لرونکو ليکوالو او شاعرانو له لوري رامنځته شو او په ټوله اروپا او نړۍ کې خپور شو. دغه کلمه ځينو کسانو د رومانتيسيزم په بڼه هم ليکلې ده چې دواړه د يو مفهوم لپاره کارول کېږي. رومانتيزم په حقيقت کې د کلاسيکو منل شوو زړو ادبي قوانينو پر وړاندې د بغاوت رنګ لري. د دوی په نظر د کلاسيزم د مکتب وچ او زاړه چوکاټونه نور د نوي عصر فلسفي او ادبي غوښتنو ته ځواب نه شي ويلای. څېړونکو ۱۸۳۰م. کال د ادبي انقلاب کال ګڼلی دی. په دې کال کې ويکتور هوګو او ملګرو يې رومانتيزم د هنر او شخصيت د آزادۍ د مکتب په عنوان معرفي کړ. رومانتيک هنرمند او ليکوال د خپل روح غوښتنو او اړتياوو ته زيات ارزښت ورکوي او ځانګړي احساسات پکې خپل ځای لري.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د لوست یو یو پراګراف په لوړ غږ خپلو ټولګیوالو ته ولولي.

۲ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

ـ ویکتور هوګو په کومه پېړۍ کې په کوم هېواد کې اوسېده؟

ـ د هوګو د ژوند عمده او مهمې پېښې کومې دي؟

ـ ویکتور هوګو د کوم ادبي ښوونځي یا مکتب او لارې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي؟

۳ـ زده کوونکي دې دغه څلور ځوابه پوښتنه کې سم ځواب په نښه کړي:

ویکتور هوګو ددغو کتابونو یا آثارو لیکوال دی:

الف: بېنوایان (یا بېوزلان)، دیو محکوم سرګذشت، هغه سرې چې خاندي

ب: دیو محکوم سرګذشت، رومیو او ژولیت، بېنوایان (یا بېوزلان)

ج: هغه سړی چې خاندي، ګیتانجلي، اتللو

د: بېنوایان (یا بېوزلان)، جګړه او سوله، هغه سړی چې خاندي.

۴ـ څلورتنه زده کوونکي دې د لوست عمده عمده ټکي په خپلو الفاظو کې خپلو ټولګیوالو ته ووایي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د نړۍ د یو داسې لیکوال یا شاعر په اړه یا د هغه د کوم اثر او کتاب په اړه یو مخ لیکنه وکړي چې پېژني یې، که یې د هغه کوم کتاب لوستی وي، د کتاب په اړه دې معلومات ولیکي او که د شاعر او لیکوال په اړه یې څه لوستي وي، هغه دې په خپل قلم ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې یې ټولګیوالو ته واوروي.

ژوند او چاپېریال

د چاپېریال په اړه مو څه اورېدلي دي؟

د ژوند ښه چاپېریال د سالم او هوسا ژوند لپاره څومره اړین دی؟

په دې لوست کې له تاسو سره د ژوند او چاپېریال په اړه خبرې لرو. ژوند پر چاپېریال څه اثر لري؟ یا دا چې چاپېریال د ژوند لپاره څومره ارزښت لري؟ دغه ډول موضوعګانې زموږ او ستاسو د ژوند لپاره ډېر اهمیت لري او باید جدي پاملرنه ورته وشي. په تېرو لوستونو کې مو د چاپېریال په اړه مطالب لوستي دي. په دې لوست کې په ځانګړې توګه د ژوند او چاپېریال پر اړیکو تاسو ته ځینې مطالب وړاندې کوو.

ژوند او د ژوند چاپېریال په ډېرو برخو کې یو له بل سره نږدې اړیکې لري. د موجوداتو ژوند پر خپل شاوخوا او چاپېریال ژور اغېز لري او دغه راز چاپېریال هم د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو پر ژوند هر اړخیز اثر غورځوي.

موږ ته لازمه ده چې د خپل ژوند چاپېریال ته همیشنی پاملرنه وکړو، دغه کار نه یوازې دا چې زموږ د ځان لپاره گټور دی، د ټولو انسانانو او ټولې نړۍ لپاره گټور دی. د چاپېریال د پاک ساتلو، د چاپېریال د ارزښت، د چاپېریال د اړتیاوو او نورو موضوعگانو په اړه باید نه یوازې دا چې ځانونه پوه کړو، نورو ته یې په پوهولو کې هم هلې ځلې وکړو.

که موږ خپل چاپېریال ته پام ونه کړو، له ډېرو ستونزو سره مخامخ کېږو، تر ټولو مهمه خبره داده چې نن سبا ټوله نړۍ د چاپېریال د ککړتیا له ستونزو سره لاس او گرېوان ده. هوا ککړه شوې ده، اوبه ککړې شوې دي، په نړۍ کې د نفوسو د زیاتوالي له امله د څښاک او خوراک د موادو د کمښت په خنگ کې د ژوند چاپېریال هم له گنو گواښونو سره مخامخ دی. د چاپېریال او هوا ککړتیا پر اقلیم هم اغېز کړی دی. د ټولې نړۍ د تودوخې کچه د لوړوالي خواته درومي. له دې کبله د نړۍ د یخونو سترې سمندري زیرمې د ویلې کېدو په حال کې دي. دا ټولې نړۍ ته یو ستر گواښ دی.

د هوا د ککړتیا له امله بېلابېل رنځونه راپیدا کېږي، لکه: د وینې پرنډوالی، د تنفس بېلابېلې ناروغۍ، حساسیتونه او نور... ددغې ککړتیا لاملونه ډېر زیات دي او هرې برخې ته یې پاملرنه ضروري ده. د صنعت له ودې سره سم چاپېریال ته او د هوا او اوبو ککړتیا ته ډېر گواښونه ورمخامخ دي. له یوې خوا بېلابېل گازونه او لوگي، د سون توکي او نور پر هوا ورگډېږي او د تنفس له لارې د انسانانو او حیواناتو سږو ته ورداخلېږي او دا د هغوی بدن ته سخت تاوان وراړوي. ان چې پر نباتاتو، ونو او سبو هم خپل اغېز لري. په ډېرو هېوادونو کې ددغو لوگیو او گازونو د تصفیې لپاره لارې چارې نه دي لټول شوي او له همدې کبله یې نړۍ ته زیانونه په پرله پسې توگه مخ پر زیاتېدو دي.

اوبه د نړۍ لپاره ډېر اهمیت لري. د ټولو موجوداتو لپاره اوبه حیاتي ارزښت لري،

يعني دا چې د ټولو موجوداتو ژوند ورپورې تړلی دی. ويل کېږي چې د نړۍ ۹۸ په سلو کې اوبه مالګينې او تروې دي، دوه په سلو کې خوږې او په سلو کې يوه برخه يې زموږ لپاره دګټې وړ دي. انسانان نه يوازې د څښلو لپاره، بلکې د ژوند د ټولو فعاليتونو لپاره د اوبو کارولو ته اړ دي. کرنې ته اساسي ارزښت لري. اوس د نړۍ د اوبو اساسي زېرمې ډېرې کمې شوې دي. د زېرمو د کمېدلو په څنګ کې له بده مرغه دغه اوبه د بېلابېلو عواملو له امله ککړې شوې دي. د صنعتي پارکونو او کارخانو د جوړېدو او زياتېدو له امله، د نفوسو د زياتوالي له امله، دکاناليزاسيون د نه لرلو له امله، د روغتيايي نه مراقبت او څارنې او دغه راز د نورو عواملو له مخې د اوبو ناپاکی زياتې شوي او اوبه ککړې شوې دي.

د ځړ ځايونه، ځنګلونه، بڼونه او چمنونه له ګواښونو سره مخامخ دي. زياتره خلک پر خپل سر ځنګلونه وهي او ځرځايونه له منځه وړي، له همدې امله د باران کمښت، د اوبو لږوالی، د اقليم تودوخه او د چاپېريال ککړتيا ناوړې پايلې رامنځته کوي. موږ بايد دغو ټولو خواو و ته غور وکړو چې د ژوند چاپېريال مو له دې زيات خراب نه شي.

زموږ خلک د کثافاتو او فاضله موادو يا چتليو د راټولولو، په يو ځای کې د جمع کولو او يو مناسب ځای ته د وړلو، ښخولو يا له منځه وړلو لپاره وړ امکانات او شونتياوې نه لري. دغه کار هم ډېرې ناوړې پايلې لري، په تېره بيا زموږ ښارونه يې ډېر چټل کړي او له کثافاتو ډک کړي دي. دګنو ناروغيو لپاره دغه کثافات د مکروبونو او ناروغيو د زېرمو په توګه د پام وړ دي.

جنګونه نور هغه لاملونه دي چې د چاپېريال لپاره لوی ګواښ ګڼل کېږي. د باروتو خپرېدل، د چاودو او ناچاودو توکو پرېماني او د ټانکونو، شوبلو او الوتکو لوګي او د تېلو لګښت چاپېريال سخت زيانمنوي او خطرناک رنځونه زېږوي. زموږ په ګران هېواد افغانستان کې له سپېڅلي جهاد راوروسته کورنيو جګړو، نه يوازې دا چې هېواد يې لوټې لوټې کړی او انسانان يې وژلي، بلکه ستره بدمرغي يې دا رامنځته کړې ده چې زموږ د ژوند چاپېريال ته يې ګڼ شمېر زيانونه اړولي دي. له همدې امله د سولې دکوترو الوتل،

د هېواد د نیکمرغۍ او د ژوند د چاپېریال د نېکمرغۍ زیري هم له ځانه سره لري.

اوس نو راځو دې ته چې د چاپېریال د ښې ساتنې لپاره باید موږ او تاسو په ګډه څه وکړو:

۱ـ په لومړي ګام کې باید د خپل ځان، خپل کور، خپل کلي او ښار او په عمومي توګه د خپل هېواد د پاک ساتلو لپاره هلې ځلې وکړو.

۲ـ د چاپېریال د ستونزو، ګواښونو او اړتیاوو په اړه باید هم خپل ځان وپوهوو او هم پرې خپله کورنۍ او خپل ملګري پوه کړو. لازمه ده چې د پوهاوي دغه لړۍ همېشنۍ بڼه غوره کړي.

۳ـ موږ باید د خپل چاپېریال په اړه بې پروا ونه اوسو او هر هغه څوک چې ګورو خپل شاوخوا، خپله لار، سړک، کوڅه او نور ځایونه چټلوي، باید خپلې تېروتنې ته یې پام ور وګرځوو.

۴ـ هر څوک باید ځان د ټولنې پر وړاندې مسؤول وګڼي. له حکومتي چارواکو څخه نیولې تر یو کلیوال پورې ټول د خپل شاوخوا د پاک ساتلو مسؤولیت لري، باید موږ په دغه بهیر کې خپل مسؤولیت سرته ورسوو.

د ښوونځیو د شاګردانو لپاره په ځانګړې توګه دې چارې ته غور پکار دی. زده کوونکي کولای شي چې هم د ښوونځي په چاپېریال کې، هم د خپل کور، کلي او ښار د پاک ساتلو په کار کې پوره ونډه واخلي. د وطن ځوان نسل د هېواد د راتلونکي په سمسورولو، وده او پرمختګ کې پوره ونډه لري. له همدې امله لازمه ده چې د خپل چاپېریال په ساتنه او دغه راز د خپلې کورنۍ نورو غړو، د کلي او ښار خلکو او په تېره بیا خپلو همزولو او کشرانو ته د دغې چارې د ترسره کولو په لاره کې لازمې مشورې ورکړي. د دې هېواد هره برخه زموږ د ګډ کور یوه څنډه ده او موږ ته یې پاک او سوتره ساتل یو ملي مسؤولیت دی.

فعالیتونه

۱ـ دغه لوست دې په څلورو برخو ووېشل شي. څلور تنه زده کوونکي به یوه یوه برخه ولولي، خو د هر تن د متن له لوستلو وروسته به یو بل شاگرد په خپله خوښه د متن د همدې برخې په اړه خپل خپل نظر وايي، یا به خپله خپله تبصره وايي.

۲ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- ژوند او چاپېریال څه اړیکې سره لري؟
- که چاپېریال ته پاملرنه ونه شي کومې کومې ستونزې رامنځته کېږي؟
- د چاپېریال د ککړتیا عمده عوامل کوم کوم دي؟
- اوبه څنگه ناپاکي یا ککړېږي؟
- د ژوند پر چاپېریال جنگونه څه اغېز لري؟
- د هوا د تودوخې لاملونه کوم دي؟

۳ـ څلور تنه زده کوونکي دې په نوبت سره دې پوښتنې ته جلا جلا ځواب ووايي چې موږ د خپل چاپېریال د ښه ساتنې لپاره باید څه وکړو؟

۴ـ دوه تنه زده کوونکي دې د دې لوست د جملو د جوړښت په اړه خبرې وکړي چې ساده او که مرکبې پکې ډېرې دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې (په خپله خپله خوښه) د خپل کور، کلي یا ښار او یا هم د ښوونځي د چاپېریال په اړه یو مخ لیکنه وکړي، دادې په نظر کې ولري چې:

۱ـ اوس یې چاپېریال څنگه دی؟

۲ـ څه باید وشي چې د ژوند او کار پر ښه چاپېریال بدل شي؟

۳_ موږ ته به د ښه چاپېریال گټه څه وي؟

۴_ پر دې سربېره چې موږ به خپله په دې کار کې ونډه اخلو، په دې لړۍ کې نور کوم کوم مسؤولیتونه لرو؟

۵_ دا مو په نظر کې وي چې د ځنگلونو پالل او د شنو سیمو پراخولو ته مو په لیکنه کې پوره پام کړی وي.

لوړې ژورې مې په سترگو کې دي
کندې کپرې مې په سترگو کې دي
ستا د نظر هرې ادا ته رسي
داسې وزرې مې په سترگو کې دي
عشقه فطرت دې د نگهت راکړی
گڼې کمرې مې په سترگو کې دي
پاس چې اغیار راته کتلی نه شي
جورې بمبرې مې په سترگو کې دي
وایم په زړه کې ورنزدې به شمه
څه لرې لرې مې په سترگو کې دي
حمزه په طمع لرې نه شوې چرې
څه سترې سترې مې په سترگو کې دي
((امیر حمزه شینواری))

مقاله څنګه ولیکو؟

تاسو د څه ډول مقالو له لوستلو سره مینه لرئ؟

تاسو خپله تراوسه کومه مقاله لیکلې ده؟که مو نه وي لیکلي، غواړئ چې یو څه ولیکئ؟

اوسنی زمانه د رسنیو او په تېره بیا د برېښنایي رسنیو د لوی بدلون زمانه ده. پخوا به په ورځپاڼو، جریدو او مجلو کې ډول ډول مقالې خپرېدلې. اوس ددې په څنګ کې په راډیویي او تلویزیوني خپرونو سربېره په ویبپاڼو او ویبلاګونو کې هم ډول ډول لیکنې او مقالې خپرېږي. نورو ته د خپلو نظرونو، افکارو، هیلو او غوښتنو تر تولو نږدې لار د همدغو مقالو لیکل او خپرول دي. دغه راز په علمي مقالو کې له خپلو نوو څېړنو او ګروېږنو څخه د خلکو د خبرولو غوره لار د همدغه ډول لیکنو او مقالو لیکل او خپرول دي. په تاسو کې کېدای شي ځینې کسان د مقالو له لوستلو او لیکلو سره مینه ولري. ددې لپاره چې تاسو د مقالو لیکلو ته نوره هم لیوالتیا پیدا کړئ، موږ به په دې لوست کې د مقالو په اړه درسره خبرې وکړو. دغه راز به د مقالو د لیکلو لارې چارې د روښنېو. دغه لوست تاسو ته د مقالو د لیکلو غوره لاربنود مخې ته ږدي. پوره دقت ورته وکړئ.

مقاله، لیکنې ته وايي، خو هغه لیکنه چې نسبتاً لنډه وي. مقاله په نثر سره هغه لیکنه ده چې لیکونکی یې د یوې ځانګړې موضوع او مطلب د څرګندولو لپاره لیکي. په مقاله کې لیکونکي د خپل نظر وړ تکي بیانوي او غواړي چې نور خلک یې ولولي او دده د نظر له ټکو څخه خبر شي.

مقاله له رسالې (یا کتابګوټي) سره له دوو اړخونو څخه توپیر لري. لومړی دا چې د رسالې په نسبت د مقالې لمن لنډه ـ تنګه ده. بله خبره داده چې د رسالې په پرتله د مقالې مخاطبین او مینه وال زیات دي، ځکه چې د مقالې د بحث موضوع د رسالې په پرتله عامه وي.

په مقالو کې ځینې یې ډېرې عامې وي چې نږدې د ټولو لوستونکو لپاره لیکل کېږي، موضوع یې هم د انساني ژوند، ټولنې، روانو حالاتو او نورو ټولنیزو پېښو په اړه وي او ډېره ځانګړې یا تخصصي بڼه نه لري. ځینې مقالې بیا ډېرې ځانګړې او تخصصي وي. په تخصصي مقالو کې زیاتره مخاطبین د هماغې څانګې یا برخې مینه وال کسان وي، خو بیا هم عام لوستونکي ترې ګټه اخیستلای شي.

موږ به تاسو ته خبره ډېره ساده کړو. دوه ډوله مقالو لیکلو ته مو باید فکر وي:

عادي یا اخباري مقاله: ددې مقالې لوستونکي زیاتره عام مینه وال دي. په دغو مقالو کې ستاسو مخه له ټولو لوستونکو سره وي. که تاسو غواړئ چې د یوې موضوع په اړه عمومي لیکنه وکړئ چې مخاطب مو ټول لوستونکي او عام مینه وال وي او بیا غواړئ دغه مقاله په کومه ورځپاڼه، جریده، مجله یا ویبپاڼه کې خپره کړئ، نو له لیکلو مخکې باید دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱ــ یوه داسې موضوع وټاکئ چې هم تاسو ته ډېره مهمه وي او هم اټکل وکړئ چې لوستونکو ته به په دغه وخت کې مهمه او ارزښتمنه وي. د موضوع له انتخاب څخه باید باوري شئ چې یو څه به خلکو ته نوي هم وي.

۲ــ د موضوع له انتخاب وروسته هڅه وکړئ ځان ته هغه ټکي معلوم کړئ چې غواړئ د خپلې همدغې موضوع په لیکلو کې یې مطرح او څرګند کړئ. ددې موضوع له

لیکنې مو خپل هدف باید ځانته څرگند کړی وي. د هدف لپاره مو باید سندونه، فکتونه او حقایق له ځانه سره یادداشت کړئ.

۳ـ لومړی هڅه وکړئ چې له لیکلو مخکې خپلې مقالې ته یو چوکاټ وټاکئ. په چوکاټ کې به په یو کاغذ کې د خپلې مقالې اصلي ټکي له ځان سره لنډ لنډ ولیکئ بیا به پرې فکر وکړئ او په لیکلو به یې پیل وکړئ.

۴ـ موضوع ته اوږدې سریزې مه ورکوئ، مخامخ خپل مطلب ته راشئ، لومړی د خپلې موخې په اړه وغږېږئ، بیا یې تفصیل ولیکئ او په پای کې ترې نتیجه یا پایله ترلاسه کړئ.

۵ـ له یوې موضوع څخه بلې او بیا بلې موضوع ته ټوپونه مه وهئ. یوازې په هغه حالت کې چې ستاسو له همدې موضوع سره ښه مرسته کوي او دا موضوع نوره هم روښانوي، کولای شئ بله موضوع ورسره یاده کړئ. له خپلې اصلي موضوع څخه مه بهر کېږئ. بیا لوستونکي درسره تنگېږي او فکر یې پاشل کېږي.

۶ـ خبرې باید ډېرې ژوولې او کرکېچنې نه وي. په هر څومره اسانۍ سره چې کولای شئ، خپل مطلب بیان کړئ. خپله اصلي خبره، خپل اساسي مطلب په ساده او مخامخ ښه بیان کړئ، خپلې موضوع ته دلایل راوړئ او داسې یې په پېچلې او ژوولې ښه مه مطرح کوئ چې لوستونکي ستاسو د اصلي مطلب او هدف د پیدا کولو لپاره پر خپلو مغزو فشار راوړي او یا دې ته اړ شي چې بیا بیا یې ولولي.

۷ـ د خپلې موضوع تسلسل، د خپلې لیکنې او خبرو تسلسل درڅخه گډوډ نه شي. کوښښ وکړئ چې هر څه په ترتیب سره بیان کړئ.

۸ـ په لیکنو کې د کلماتو په لوبو پسې مه گرځئ. دې ته په ساده ټکو کې لفاظي وایي او تاسو باید هڅه وکړئ چې له لفاظۍ څخه ځان وساتئ. موضوع د بیان په ډول یا الفاظو کې داسې مه رانغاړئ چې وغواړئ مقاله مو په اصطلاح ډېره نغاړلې راشي. نه! په دغو مقالو کې غوڅه خبره غوره ده.

۹ـ کله چې لیکنه مو بشپړه کړه، یو ځل بیا یې په غور او دقت ولولئ. لازم سمون

پکې راولئ، بيا يې هم د لوستونکي په توګه په انتقادي نظر ولولئ او هر کله چې ډاډه شوئ چې په ليکنه کې مو خپل هدف ته رسېدلي ياست او لوستونکو ته به هم خپل مطلب ورسولای شئ، بيا يې نو د خپرېدو نيت وکړئ.

علمي او څېړنيزه مقاله:

د علمي او څېړنيزو (تحقيقي) مقالو لپاره د يوې موضوع په اړه د ډېرو زياتو معلوماتو لرل، پر موضوع پوره پوهېدل او د ډېرو کتابونو مطالعه لازمي دي.

علمي او څېړنيزې مقالې زياتره ځانګړې او تخصصي بڼه لري او له همدې امله يې د ليکلو او لوستلو ساحه ځانګړې (يا تر يوه حده محدوده) ده، د تخصص کسان يې ليکي او زياتره يې له يوې ځانګړې علمي موضوع سره اړوند کسان د لوستلو لېواله وي.

که تاسو هم کله غوښتل چې په يوه موضوع کې علمي او څېړنيزه مقاله وليکئ، نو لازمه ده چې دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱ـ له پرله پسې لوستلو (مطالعې) او لټون وروسته بايد ځانته داسې يوه موضوع وټاکئ چې ستاسو په نظر نوې وي او په دې برخه کې ډېرې څېړنې نه وي شوې. که څېړنې شوې دي، نيمګړتياوې لري او تاسو غواړئ ددې موضوع په اړه نوي ټکي څرګند کړئ. ستاسو په نظر به دغه موضوع د نور زيات لټون غوښتنه کوي.

۲ـ ټول هغه کارونه چې د همدې موضوع په اړه تر تاسو دمخه ترسره شوي، په دقت سره ولولئ او په لازمو برخو کې ترې يادښتونه واخلئ. له دغو يادښتونو څخه به په خپله مقاله کې ګټه اخلئ. يادښتونه به په يو جلا کاغذ کې ليکئ. پر پاس څنډه به د يادښت موضوع ليکئ. بيا به يادښت ليکئ او په پای کې به يې د کتاب نوم، ليکوال، د چاپ کال او وخت او د يادښت د مخونو شمېره ليکئ. دغه ليکنه ځکه په کار ده چې تاسو به بيا د خپلې مقالې په اخځونو او لمن ليکونو کې خپلې دغه دګتې وړ منابع ليکئ. د کتابونو په لټون پسې بېلابېلو کتابتونونو ته لاړ شئ او يا له هغو کسانو سره اړيکې پيدا کړئ چې ددې موضوع اړوند کتابونه لري او يا د منابعو او اخځونو په اړه لارښوونه درته کوي.

۳ـ د يادښتونو له بشپړېدو وروسته، خپلې مقالې ته يو چوکاټ جوړ کړئ.

کوم کوم ټکي غواړئ چې په پرله پسې توګه یې بیان کړئ، د موضوع تسلسل ته لازم غور وکړئ، پر چوکاټ بیا ځلي نظر واچوئ.

۴_ خپله لیکنه په پوره غور او دقت سره ولیکئ.

۵_ خپله لیکنه بیا بیا ولولئ، سمونه پکې وکړئ او هر کله چې پرخپله لیکنه ډاډه او باوري شوئ نو مقاله د خپرېدو لپاره رسنیو ته وسپارئ.

د متن لنډیز:

مقاله د نثر په بڼه هغه لیکنه ده چې د یوې ځانګړې موضوع په اړه په نسبتاً لنډه توګه لیکل کېږي. مقاله له رسالې یا کتابګوټي او کتاب سره دا توپیر لري چې: ۱- مقاله لنډه وي. ۲- د مقالې موضوع د رسالې او کتاب په پرتله یو څه عامه وي، یا د عامو لوستونکو لپاره وي.

د مقالو په اړه باید ووایو چې په عمومي توګه په دوو برخو کې ورته غور لازم دی: لومړی عامې، عادي او اخباري لیکنې دي. په دغو مقالو کې هڅه کېږي چې عام لوستونکي مخاطب وي. د داسې لیکنو مینه وال عام خلک دي. ډېر لوستونکي یې لولي او ډېره تخصصي او ځانګړې بڼه نه لري.

علمي او تحقیقي مقالې، تخصصي لیکنې او څېړنې دي. دغه مقالې زیاتره په یوه علمي څانګه کې د متخصصو کسانو له خوا لیکل کېږي او پر څېړنیز اړخ یې ټینګار کېږي.

ځرګندونې

ویبپاڼه: د برېښنایي رسنیو یو ډول دی چې د انټرنېټ له لارې وړاندې کېږي.

وېبلاګ: د ځانګړو کسانو د خپلو اثارو او لیکنو د رسنۍ په توګه کار ورکوي. وېبلاګ داسې وي لکه د یو ځانګړي کس یا کسانو د خپرونو او لیکنو آرشیف.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- مقاله څه ته وايي؟
- د مقالې او رسالې توپیر په څه کې دی؟
- د يوې اخباري مقالې د ليکلو په وخت کې مو بايد کوم ټکي په پام کې وي؟
- علمي او څېړنيزه مقاله څه ځانګړتياوې لري؟

۲ــ په اوسنيو اخبارونو، مجلو او ويبپاڼو کې مو د کومو کومو ليکوالو مقالې تراوسه لوستي دي؟ يو يو زده کوونکی دې د يو يو تن ليکونکي نوم واخلي.

۳ــ دوه تنه زده کوونکي دې، په دغه موضوع لنډې خبرې وکړي:

- ښه مقاله هغه ده چې ....
- د مقالې د چوکاټ جوړول دغه ګټه لري چې ....

کورنی دنده

زده کوونکي دې دغه لوست يو ځل بيا په کورونو کې ولولي او د همدې په رڼا کې دې د خپل شاوخوا يا ددغو ورځو د يوې مهمې موضوع په اړه يوه لنډه مقاله وليکي. په مقاله کې دې د لوست لارښوونې په پام کې ونيول شي.

پوهاند عبدالحی حبيبي
ليکوال او څېړونکی

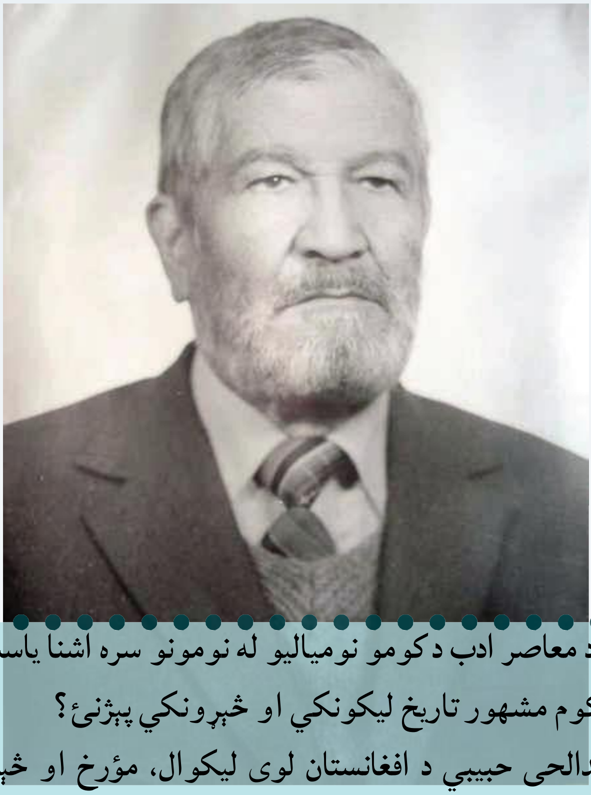

ــ د پښتو د معاصر ادب د کومو نوميالیو له نومونو سره اشنا ياست؟
ــ د پښتو کوم مشهور تاريخ ليکونکي او څېړونکي پېژنئ؟

پوهاند عبدالحی حبيبي د افغانستان لوی ليکوال، مؤرخ او څېړونکی دی. د معاصر افغانستان په محققينو او ليکوالو کې به ډېر لږ کسان له پوهاند حبيبي سره برابري وکړای شي.

هغه له يوې خوا د ګڼ شمېر ادبي تاريخي او علمي آثارو خښتن دی او له بلې خوا يې ليکنې ډېرې پخې، هر اړخيزې او ژورې دي. په دې لوست کې تاسو ته د هغه د ژوند، کتابونو او علمي هلو ځلو په اړه رڼا اچول کېږي.

د پښتو ادبیاتو په مخکښو معاصرو څېړو کې د پوهاند عبدالحی حبیبي نوم لکه ستوری داسې ځلېږي. د پښتو د معاصر ادب د نومیالیو ستورو په کتار کې د هغه نوم تر ټولو دمخه دی. هغه هم شاعر دی، هم د نوي نثر له مخکښانو څخه دی، هم ژورنالیست و، هم د افغانستان د ګوتو له شمېره د کمو مؤرخینو په ډله کې مخکښ ځای لري، هم د ادبي، علمي څېړنو یوه پیاوړې څېره ده.

عبدالحی حبیبي په ۱۲۸۹هـ. ش. کال په کندهار ښار کې زېږېدلی دی. د کندهار په ښوونځیو کې یې لومړنۍ زده کړې وکړې. بیا په کندهار کې د ((طلوع افغان)) جریدې مرستیال او وروسته ددې جریدې د مسؤول چلوونکي په توګه وټاکل شو. لس کاله یې دغه جریده وچلوله. په همدې وخت کې ((طلوع افغان)) بشپړه پښتو شوه. ددې په څنګ کې چې له ژورنالیستیک اړخ څخه ډېره په زړه پورې وه، دې جریدې پښتو ادب ته هم د قدر وړ خدمتونه کړي دي.

استاد حبیبي د ((طلوع افغان)) د مسؤول مدیر په حیث له دندې څخه وروسته په کابل کې د مطبوعاتو د مستقل ریاست مرستیال او د پښتو ټولنې مشر شو. دلته یې د پښتو ژبې د ودې لپاره بنسټیز کارونه ترسره کړل. د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي له تاسیس سره سم یې نوموړی لومړنی رئیس وټاکل شو.

په ۱۳۲۷ هـ. ش. کال کې د کندهار د خلکو له خوا د ولسي جرګې غړی شو او د وکالت دوره یې لا پای ته نه وه رسېدلې چې د وخت له حکومت سره د اختلافونو له کبله له هېواده بهر لاړ. څه موده یې په کراچۍ کې سیاسي، علمي او ادبي هلې ځلې وکړې او بیا بېرته افغانستان ته راستون شو. څه موده د تاریخ ټولنې رئیس او د صدراعظم فرهنګي سلاکار و. خپلو علمي او کلتوري هلو ځلو ته یې د ژوند تر پای پورې دوام ورکړ.

پوهاند عبدالحی حبیبي له اوږدو ملي، علمي او ادبي خدمتونو وروسته د زړه د ناروغۍ له امله د ۱۳۶۳ هـ. ش. کال د ثور په شلمه نېټه په کابل کې له نړۍ سترګې پټې کړې او په ((شهدای صالحین)) کې خاورو ته وسپارل شو.

استاد حبیبي د خپل له ثمره ډک ژوند په اوږدو کې ډېرې مقالې، رسالې او کتابونه

وليکل. د افغانستان د تاریخ، کلتور، ادب او نورو بېلابېلو اړخونو په سپړنه او څېړنه کې يې له نوښته ډکې هلې ځلې کړې دي. په پښتو او دري دواړو يې زيات شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي. دلته يې د ځينو کتابونو نومونه اخلو:

د پښتو ادبياتو تاريخ (دوه ټوکه)، افغانستان بعد از اسلام، پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، نوموړکي مؤرخين، جنبش مشروطيت در افغانستان، د پښتو ادب په تاريخ کې قصيده، د افغانستان پېښليک، تاريخ مختصر افغانستان او ګڼ شمېر نور...

ددې په څنګ کې پوهاند حبيبي شاعر او د ادبي- داستاني نثرونو ليکوال هم و. د شعرونو د بېلګې په توګه يې ((د خوشحال روح ته خطاب)) تر سرليک لاندې د يو نظم ځينې برخې لولو:

د پښتون بهار له تاوه — اې مېړه نره سرداره
تا پښتو ده ژوندۍ کړې — له خټک ترکندهاره
پښتانه تا يادوينه — ننګيالی ښاغلی پلاره
چې پر مرګ دې هېره نه وه — د پښتون د ننګې لاره

تا ويل پس له مرګه هلته تاسې ښخ کئ مړ خوشحال
د مغولو د پښو ګرز يې چېرې نه کي بيا پايمال

نه يې مړ ته خو ژوندی يې — اې اديبه ننګياليه
دا ښه نوم دې دايمي دی — په ابد ژوندون ژونديه
ته زموږ ملي پېشوا يې — د پښتو پلار توریاليه
پښتونواله دې ژوندۍ کړه — د پښتون لوی برياليه

تا و موږ ته وښودله، د پښتو دا سمه لاره
ستا په توره به نازېږو د پښتو پښتونه پلاره

د پښتون ببرۍ چپه وه ... د غزني دوران و تللی
د غوري لويي وه ورکه ... د سوري قام و نتلی
د لودين جنډه نسکوره ... قطب الدين په زړه داغلی
د مغولو طالع لوړ وو ... د اورنگ توغ رپېدلی

يو څو ستا د سوز نارې وې چې پښتون يې راولاړ کړ
که نه ژر وو چې خپل کور يې د مغول په لاس ويجاړ کړ

اروا ښاد پوهاند حبيبي پښتو داستاني او ادبي نثرونه هم ليکلي دي. په افغانستان کې د پښتو معلومه لنډه کيسه هم په ۱۳۱۵ هـ. ش. کال کې په طلوع افغان کې خپره شوې او د استاد حبيبي په قلم کښل شوې ده. دغه کيسه (چې د ننداريز ځانگړنې هم لري) د ((توريالی پښتنه)) په نوم خپره شوې او د ((تور پيکی)) په نوم په اوسني ليکوال نومي کتاب کې چاپ شوې ده.

د (متلونه) په نوم د پوهاند حبيبي د ليکنې يوه برخه د هغه د علمي آثارو د نثر د نمونې په توگه وړاندې کوو او وينو چې هغه استاد د پښتو متلونو په اړه څومره د کار خبرې لري:

((په پښتو کې متل عين هغه شي ته وايي چې په عربي يې مثل بولي. د پښتو ادب يو مهم ټوک دغه متلونه دي چې په لنډو وينا وو کې حکمتونه او د گټې خبرې ځای شوي دي. په متلو کې د ملتونو د روحياتو خورا ښې ښې نکتې پرتې وي او ځينې پوهان وايي چې تر شعر لا متلونه د ملتونو پر عقليت ښه دلالت کوي، ځکه چې اشعار د داسي خلکو له کومو راوځي چې فکر او ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له تفکره حکايت کوي او د متلونو الفاظ مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په ژبه وي، نو متلونه د وگړو يوغ گڼلی شو. متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او ددوی د عقلي هويت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو او کيفياتو کې د تجربو او ازمېښتو نتيجې دي چې په لنډو کلماتو کې ځای شوي دي.

د پښتو متل دی: (جنګ په وسله کېږي او ننګ په غله) له دې متله لاندې خبرې استخراج کېدلای شي:

د پښتنو اجتماعي ژوند پر دوه رکنه ولاړ و. اول له ځان څخه دفاع، دويم يو له بله سره په روغه ژوندکول، په دې متل کې اول ته جنګ او دويم ته ننګ ويل شوی دی. د دوی عسکري احساسات په دفاعي او منظمانه حرکاتو کې او د ننګ جذبات په خپلوۍ او روغه کې د ژوندانه مدار و، وسله په دوی کې مهمه او غله د اړتيا مهم شی و. دې اجتماعي اړتيا دوی زراعت او کرنې ته پاځول، نو يې په اخلاقو کې زراعتي روحيه او د کرنې قدر کول شامل شول. دا روحيه که څه هم د زړو آريايانو ده او اوستا د دوی زراعتي حالت ښه ښکاره کوي، مګر په پښتونوالي کې خو دغه زوړ روح بل راز شو او د پښتنو له روحياتو سره سم د ننګ لپاره يوه وسيله شوه او له دې څخه موږ ته ښکارېږي چې د پښتنو د اجتماعي ژوند اساس ((ننګ)) و، نو د ننګ لپاره غله او کښت ضرور و او دې کيفيت د پښتونخوا وګړي اکثر کرونکي او زراعت پيشه کړل.))

((پر پچه وخوت کشمير يې وليد)) دا بل متل دی او دا راښکاره کوي چې پښتنو پر عين ملي غرور او د ځان په ويساکې خپل حد نه ورکاوه او بې ځايه تکبر يې نه کاوه.

((د ډېرو لرګی د يوه غورزی)) د اجتماعي تعاون روح څرګندوي.

کله کله په پښتو متلو کې د فلسفې ګرانې خبرې هم راغلي او دا ښيي چې د پښتنو عقليت، سوچ، بدوي او غرنی نه و او د دوی په فکر کې ژورتوب هم موجود و، مګر طبيعي رنګ يې درلود، د صنعتي او موضوعي پوهنو صيقل نه و وهلی))

اروانښاد پوهاند حبيبي د افغانستان له لويو پوهانو، اديبانو او مؤرخينو څخه و. د هغه راپاتې آثار د افغانستان د کلتوري او علمي ميراث يوه ډېره مهمه برخه ده. د ښاغلي عبدالله بختاني خدمتګار په وينا: ((استاد پوهاند عبدالحی حبيبي زموږ د زمانې هغه ستر افغاني ليکوال او مؤلف دی چې زموږ د هېواد او سيمې د ادب او تاريخ د تياره ګوټونو په رڼولو کې يې ستر خدمتونه سرته رسولي دي، دده له آثارو، ليکنو، ويناوو او مشورو څخه زموږ د نسل ليکوالو، پوهانو او محققانو زياته استفاده کړې ده او په

دې برخه کې دده د استادۍ حق ثابت دی. سربېره پر دې، دی یو داسې معلم او استاد هم و چې د ښوونې او روزنې په چارو کې یې مستقیمه برخه اخیستې ده، د ابتدایي ښوونځي معلمي، د پوهنتون استادي، د پوهنې، ښوونې او روزنې د مقاماتو اداره او لارښوونه او د درسي آثارو تالیف، هغه له شرف او ویاړه ډک خدمتونه دي چې د هغو په نتیجه کې د نومورړي پوهاند د استادۍ مقام رسماً ثبتېږي.))

د استاد حبیبي پر دغه څلوریزه ددې لوست لمن رانغاړو:

مـــر مـــلـــت د مـــرگ لـــه خـــوبـــه راویـــښـــېږي
چـــې مـــېـــړونـــه پـــه رښـــتـــیـــا ورتـــه غـــړېږي
د مـــســـیـــح پـــه دود احـــیـــا کـــانـــدي، مـــېـړونـــه
پـــه اواز یـــې ولـــســـونـــه ژونـــدي کـــېږي

ځرگندوني

اوسني لیکوال: دا د پښتو د معاصرو لیکوالو یوه غوره تذکره ده. د اروا ښاد عبدالرؤف بېنوا په قلم لیکل شوی دغه مهم کتاب په درېو ټوکو کې خپور شوی دی. د پښتنو د لیکوالو او شاعرانو ژوند لیک او د آثارو بېلگې پکې خوندي شوې دي.

اوستا: اوستا د آریایي زړو ژبو له ډلې څخه ده چې اوس مړه شوې ده. دغه ژبه د (زند) په نوم هم یاده شوې ده. څرنگه چې د زردښتي دین، مذهبي کتاب اوستا نومېږي او دا د نومورې ژبې او دین په اړه یوازینی راپاتې مستند کتاب دی، نو دا ژبه هم د اوستا په نوم یاده شوې او مشهوره شوې ده. د ژبې د جوړښت او د لغتونو د څېړنې له مخې اوستا له پښتو ژبې سره ډېره نږدې ده.

فعالیتونه

۱ــ یو څل دې ټول زده کوونکي د استاد حبیبي ((د خوشحال روح ته خطاب)) شعر له ځانه سره په چوپه خوله ولولي. بیا دې یو زده کوونکی په خپله خوښه دغه شعر د ټولګي په مخ کې په لوړ غږ د دکلمې په توګه ولولي، معنا دا چې شعر دې په دقیقه توګه ښه او غوره ولولي. په هر ځای کې چې لوستل غوره نه وو، یا ترې د کومې کلمې دقیق تلفظ سم نه ادا کېده، بل زده کوونکی دې یې سمه ښه ورته ووایي. د غلطیو له نیولو وروسته دې یو بل زده کوونکی همدغه شعر په لا دقیقه توګه په لوړ غږ د ټولګي په مخ کې دکلمه کړي.

۲ــ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- استاد حبیبي د ژورنالستیک کار په لړ کې کومه دنده ترسره کړې ده؟
- د متلونو په اړه د پوهاند حبیبي نظر څه دی؟
- استاد حبیبي کومه لومړۍ لنډه کیسه لیکلې او خپره کړې ده؟
- په ولسي جرګه کې د استاد حبیبي د غړیتوب او وکالت دوره ولې پوره نه شوه؟
- د (طلوع افغان) جریده په کوم ځای کې خپرېدله؟
- (اوسني لیکوال) د پښتو د کوم پیاوړي لیکوال په قلم لیکل شوی او څو ټوکه دی؟

۳ــ یو یو زده کوونکی دې د استاد حبیبي د لیکل شویو کتابونو له ډلې څخه د یو یو نوم اخلي. که کوم زده کوونکي د استاد حبیبي د داسې کتاب نوم واخیست چې په دې لوست کې یې نوم نه و راغلی، نو ټول دې شاباش ورته ووایي.

زده کوونکي دې د دې لوست ددغو لغتونو او کلمو په اړه دوه دوه کرښې ولیکي او بله ورځ دې یې خپلو ټولګیوالو ته ولولي: مؤرخ، متل، هویت، تعاون، دکلمه، ویسا.

د اشـــنـــایـــۍ پـــه لـــېـــونـــتـــوب مـــې قـــسـم
لـــېـــونـــی نـــه یـــم چـــې پـــردو پـــســـې ځـم
راځـــه چـــې ځـــو د عـــشـق نـــغـــري ونـــنـــګـــوو
زړه زه پـــه بـــلـــو انـــګـــازو پـــســـې ځـم
سـپـیـنـو وېـښـتـو راکـــړ پـیـغـام د تـلـنـې
زه خـــو زلـــمـــیـــو ارمـــانـــو پـــســـې ځـم
((پوهاند عبدالحی حبیبي))

راشـــه وغـــړوه ســتــرګــې
د جـــهـــان نـــنـــداره ګـــوره
چــې ښــایــســت لــري پــه ســتــورو
د آســـمـــان نـــنـــداره ګـــوره
ددې خــپــل وجــود پــه بــاغ کې
پــه هــرشــان نــنــداره ګــوره
چــې هــر ګــل وتــه نــظــر کــړې
د بـــاغـــوان نـــنـــداره ګـــوره
((شمس الدین کاکړ))

د شرابو (الکولو) زیانونه

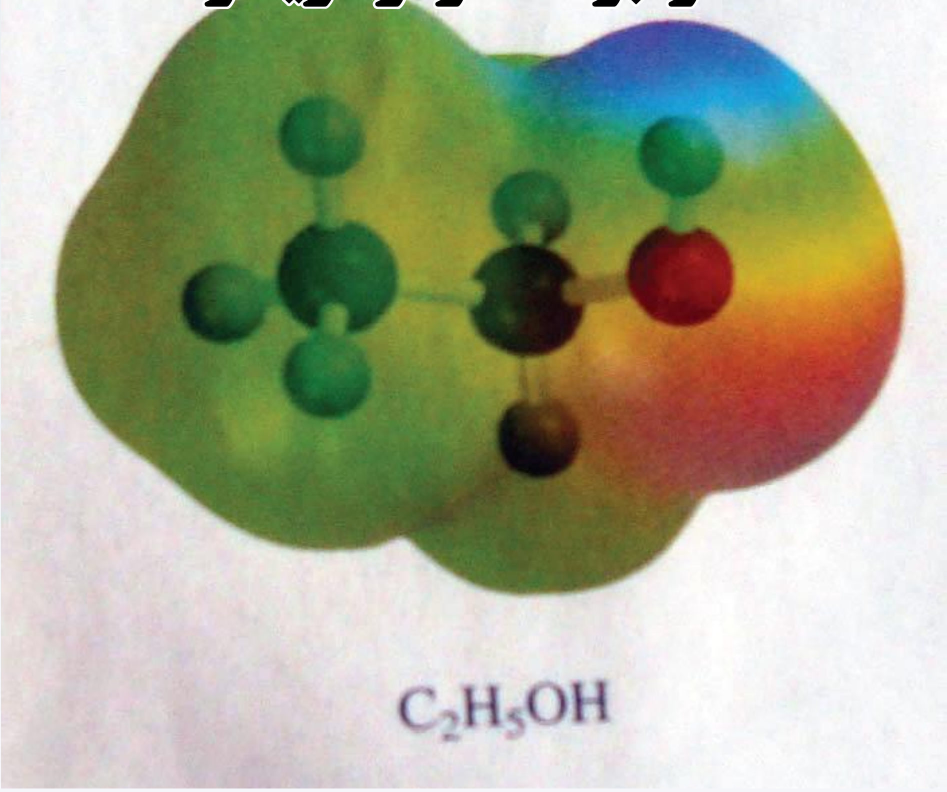

د نشه يي توکو د زيانونو په اړه تاسو په بېلابېلو ټولګيو کې پوره معلومات ترلاسه کړي دي. دا چې اوس په ټوله نړۍ کې د نشه يي توکو يا مخدره موادو پر ضد پراخې هلې ځلې روانې دي، ددې لامل دادی چې بېلابېل نشه يي توکي انسانانو ته ډېر زيانونه ور رسوي. په دې لړکې د شرابو (الکولو) د زيانونو په اړه خبرې سره لړو.

د نشه يي توکو يا مخدره موادو په لړ کې شراب پوره زيانونه لري. اوس پوهان او ډاکټران ټول په يوه خوله دا خبره کوي چې شراب د انسان روغتيا، ودې، ذهني او فکري ثبات ته زيات تاوان ور رسوي. هغوی ټول شراب يوه زهرجنه ماده ګڼي او بشريت ته يې زيانمن شمېري.

د ډاکټرانو په اند، کله چې شراب بدن ته ورداخلېږي، د اعصابو د تحرک سبب کېږي او دا طبيعي خبره ده چې که هر غړی له حده زيات تحريک يا راوهڅول شي، بيا نو له حرکته پاتې کېږي او له سکون او وقفې سره مخ کېږي. همدغه ځنډ او وقفه په زړه او مغز کې د سکتو سبب کېږي او انسان په بېړه له منځه وړي.

امېدوارو ښځو ته د شرابو څښل ډېر تاوان لري، هم خپله هغو مېرمنو ته چې اميدوارې دي او هم د هغوی ماشومانو ته. د نوو زېږېدونکو ماشومانو لپاره په ځانګړې توګه تاوانونه لري. د مېندو له خوا د شرابو استعمال، د نيمګړو او (غير نورمال) ماشومانو د پيدايښت سبب کېږي. کومې طبي څېړنې چې په نړيواله کچه پر اميدوارو ميندو شوې دي، دا جوتوي چې په ۳۲۲ نوو پيدا شوو غير نورمال او نيمګړو ماشومانو کې ۳۲ سلنه هغه ماشومان دي چې د هغوی ميندو د اميدوارۍ په وخت کې په ډېره زياته کچه شراب استعمال کړي دي.

د نړۍ يو ډېر مشهور ډاکټر چې ملوين کنزي "Malvin Kinzy" نومېږي، په واشنګټن کې د شراب څښلو پر ضد په يوه جوړه شوې نړيواله غونډه کې داسې وويل:

((د شرابو په لږه کچه کارول هم کېدای شي چې د زياتو مغزي زيانونو او ضايعاتو سبب شي. هغه کسان چې شراب څښي او له دې کار څخه خوند اخلي، په دې نه پوهېږي چې په حقيقت کې هغوی د خپلو مغزي ضايعاتو سبب کېږي. هغه کسان چې داسې کوي، په دې نه پوهېږي چې هغوی د خپلو مغزو حجرې نابودوي.))

نوموړی ډاکټر په دې اړه نورې خبرې هم لري، هغه وايي: ((په لوړه کچه د شرابو استعمال او څښل په وينه او رګونو کې داسې بدلونونه رامنځته کوي چې په پايله کې يې مغزي حجرې د اکسيجن له کمښت سره مخامخ کېږي او لږ وروسته بيخي له منځه ځي.

کله چې دغه حجرې له منځه لاړې شي، هغه کس له مغزي اختلالونو سره مخامخ کېږي. هغه وخت چې وينې ته شراب ورداخل شي، د وينې جريان له خنډ سره مخامخ کېږي، همدغه پېښه کله کله د وينې د پرنډ کېدو سبب کېږي.))

ډاکټران په دې باور دي چې د هغو ناروغيو درملنه ډېره گرانه او ستونزمنه ده چې لامل يې د ډېرو شرابو څښل وي. د شرابو او يا هر الکولي څښاک استعمال دغه ناوړه پايلې لري:

۱ـ د هاضمې په سيستم کې د سرطان مرضونه رامنځته کوي.

۲ـ د ينې يا ځيگر د سرطان سبب کېږي.

۳ـ د خېټې (معدې) پړسوب رامنځته کوي.

۴ـ د زړه ټکان زياتوي او د زړه د حملو سبب کېږي.

۵ـ اعصاب سخت کمزوري کوي او حافظه له منځه وړي.

۶ـ د انسان عمر لنډوي.

۷ـ بې اشتهايي رامنځته کوي.

ډاکټر توماس هويتگر چې خپله هم يو حاذق طبيب دی، د الکولي مشروباتو په هکله وايي: ((شراب د انسان طبيعي عمر کموي. يو داسې کس چې په شرابو روږدی نه وي د منځني عمر اندازه يې څلوېښت کاله وي، خو د يو روږدي کس د منځني عمر اندازه ۲۸ يا ۳۰ کاله وي.))

د طب له نظره کله چې د انسان بدن ته شراب ورننوځي نو د هغې ځانگړتيا له مخې چې شراب يې لري، د بدن لوندوالی جذبوي او د بدن په غړو کې يو لړ بدلونونه راولي. ددغو بدلونونو له امله د بدن يو شمېر غړي خپلې دندې په ښه توگه سرته نه شي رسولای. په دغه وخت کې د زړه ټکان زياتېږي او د وينې فشار لوړېږي. په بدن کې دغه اختلال او بدلون د عقلي او عصبي گډوډيو سبب کېږي او په پای کې يوه غولونکې مستي او ليونتوب رامنځته کېږي. همدغه غولونکي مستي انسان د مرگ تر پولې هم رسوي.

څېړنو دا ښودلې ده چې د شرابو همېشه څښل د تريخي د کڅوړې اختلال، د معدې او

کلمو ټپونه او نور بېلابېل رنځونه زېږوي.
له دې امله ټولو ته لازمه ده چې له دغو نشه يي توکو څخه ځانونه وساتي. له همدې امله ده چې د اسلام په مبارک دين کې هم د الکولي مشروباتو څښل منع شوي دي.

د متن لنډيز:
الکولي مشروبات او شراب هغه مخدره او روږدېدونکي مواد دي چې انسان ته بېلابېل ځاني او روحي زيانونه ور اړوي لکه: لېونتوب، عصبي او رواني ناروغۍ، د معدې ټپ، سرطانونه او نور بېلابېل رنځونه. د اسلام په سپېڅلي دين کې د الکولو او شرابو څښل حرام دي. نن ورځ ډاکټرانو هم د علمي څېړنو او برياوو (لاسته راوړنو) په رڼا کې دا جوته کړې ده چې د شرابو څښل د ځاني او مالي تاوانونو او بېلابېلو رنځونو د زېږېدلو په څنګ کې په اوسنۍ پېړۍ کې د جرمونو او جناياتو يو لوی لامل هم دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې په خپل خپل وار د دې لوست يو يو پراګراف ولولي. نور ټولګيوال دې په پوره چوپتيا دغه برخې واوري. په پای کې دې دوه تنه زده کوونکي ددې لوست په عمومي ټکو خبرې وکړي.

۲ـ درې تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولګيوالو ته لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د شرابو استعمال او د عمر له منځني حد سره يې اړيکې
- د شرابو ډېر مصرف کوم رنځونه زېږوي؟
- شراب او الکولي مشروبات ټولنې ته کوم لوی لوی زيانونه رسوي؟

گرامري برخه

۳_ زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي.

الف: لومړۍ ډله دې د دغو کلمو مترادف پيدا کړي:

ډول

درملنه

ناروغي

ټول

دندې

ب: دويمه ډله دې د لاندې کلمو متضاد پيدا کړي:

ناوړه

ستر

زيان

ورځ

ماشومان

بريا

۴_ دغه لغتونه په لاندې تشو ځايونو کې په سمه توگه ولیکئ. جملې په خپله کتابچه کې بشپړې کړئ:

جرم او جنايت، سرطان، عمر، حجرې.

- د زياتو شرابو استعمال د انسان د طبيعي .... په وړاندې مبارزه ده.
- د څېړنو په رڼا کې په ټولنه کې د الکولي مشروباتو استعمال په ټولنه کې د .... کچه زياتوي.
- د شرابو استعمال د ينې يا ځيگر د .... سبب کېږي.
- د شرابو د څښلو له امله په لومړي سر کې د مغز .... ته اکسيجن نه رسيږي او بيا له منځه ځي.

په خپل شاو خوا کې د یو داسې چا د ژوند د ستونزو یا بدمرغیو په اړه یو یو مخ ولیکئ چې د مخدره موادو د استعمال له امله ورته پیدا شوي وي، کېدای شي د نسوارو، سګرټو، شرابو، الکولو، پوډرو او نورو په اړه هم وي.

نـــاامـــیـــدۍ کـــې امـــیـــدونـــه راســـــره وي
پـــه تـــیـــاره کـــې مـــشـــالـــونـــه ښـــکـــلـــي ښـــکـــاري

چـــې پـــه ســـیـــوري پـــســـې زغـــلـــي ای طـــاهـــره
ســـــر تـــــه نـــــه رســـــي د هـــغـــو مـــــرادونـــــه
((طاهر کلاچوي))

هـــر چـــه غـــمـــونـــه د دنـــیـــا ډېـــر کـــړي
د عـــقـــبـــا غـــم بـــه لـــه دلـــه هـــیـــر کـــړي

د حـــســـد اور پـــه طـــاعـــت لـــګـــیـــږي
غـــریـــب حـــاســـد بـــه تـــر عـــمـــل تـــېـــر کـــړي
((پیرمحمد کاکړ))

د شعر په اړه څرګندونې

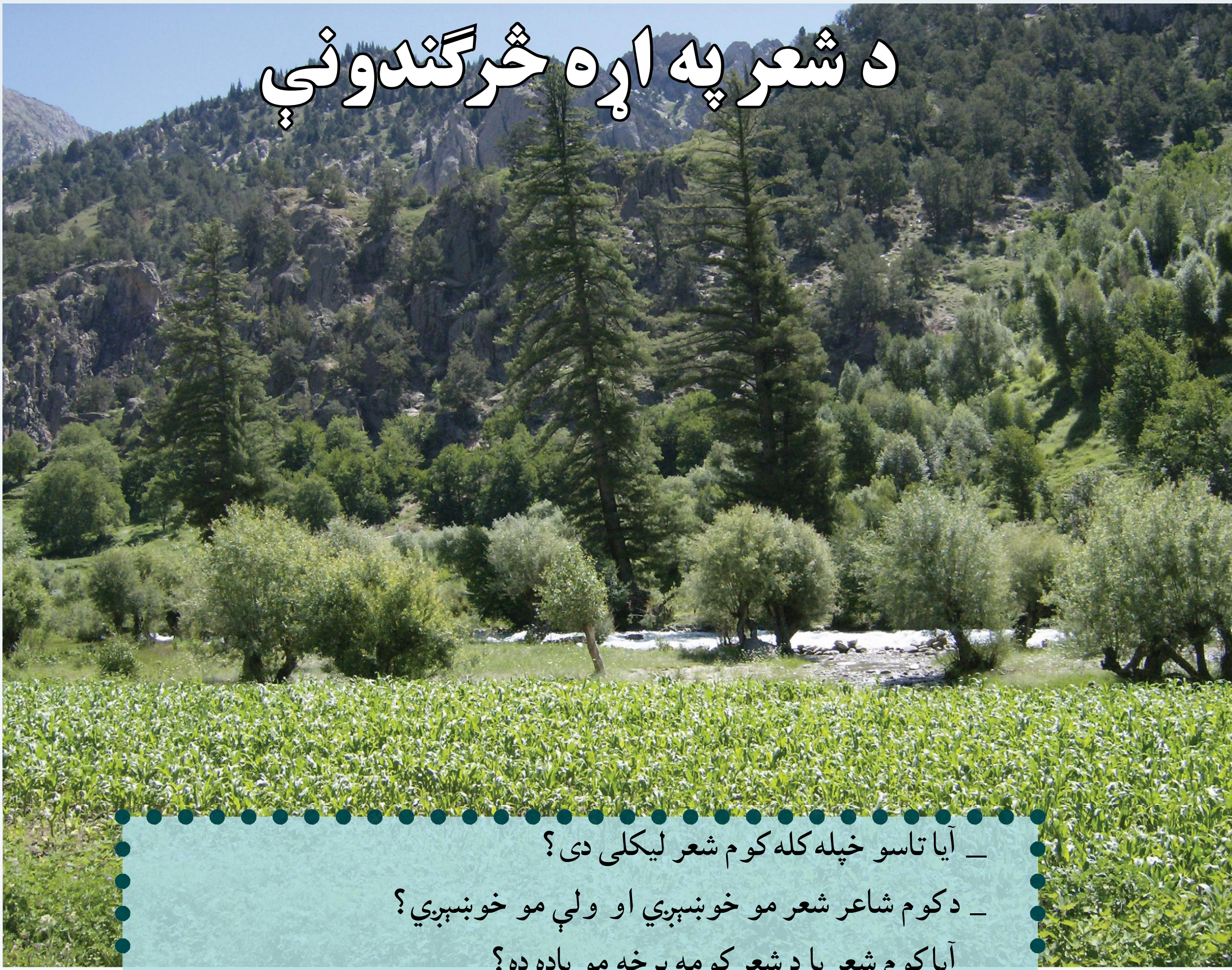

_ آیا تاسو خپله کله کوم شعر لیکلی دی؟

_ د کوم شاعر شعر مو خوښېږي او ولې مو خوښېږي؟

_ آیا کوم شعر یا د شعر کومه برخه مو یاده ده؟

د شعر په اړه خبرې او دا چې کوم شعر د یو چا خوښېږي او ولې یې خوښېږي؟ دا یو ډېر په زړه پورې بحث دی. ددې لپاره لازمه ده چې موږ په دې پوه شو چې شعر څه شی دی؟ څه ځانګړنې لري، کوم ډول شعرونه غوره شعرونه دي او ولې غوره دي؟

په دې لوست کې په همدې ښکلې موضوع له تاسو سره خبرې اترې کوو.

د شعر په اړه او د شعر د تعریف، پېژندلو او ځانګړنو په اړه ډېرې خبرې شوي او کېږي. په عمومي توګه دوه نظره د پام وړ دي. هغه کسان چې د شعر ظاهري اړخ يې په نظر کې وي، هغوی شعر موزون او مقفی (قافيه لرونکی) بيان بولي. د دوی په نظر وزن او قافيه د شعر نه جلا کېدونکې برخې دي. البته په همدې ډله کې هم ځينې کسان بيا قافيه د شعر ذاتي ځانګړنه نه، بلکې له لازمو يا فروعاتو يې ګڼي.

يو بل نظر چې زياتره د شعر په اړه منطقي او فلسفي نظر دی، د شعر جوهر د هغه په ظاهري څرګند اړخ کې نهويني، بلکې د هغه په منځپانګه او هنري اړخ کې يې لټوي چې هغه د خيال، تصوير او د شعر د نورو ځانګړنو غوښتنه کوي. له همدې امله زياترو کسانو شعر هغه کلام ګڼلی دی چې وزن او تخيل ولري. د شعر په اړه همدغه دويم نظر تر ننه پورې د ډېرو د منلو وړ دی.

د نړۍ شعر پېژندونکي او پوهان، په دې اړه هم په دوو ډلو وېشل کېږي چې د شعر د موضوع، محتوا يا منځپانګې په اړه يې لري. د يو شمېر په نظر د شعر اصلي موخه تربيتي او روزنيزه ده. د هغوی په نظر د شاعر دنده داده چې د ټولنې د يو اګاه (باخبره) ژمن او رسالت لرونکي غړي په توګه د انسانانو د لارښوونې او روزنې په لاره کې اغېزمن کار وکړي. د دوی په نظر دغه اړخ له ښکلاييز او هنري اړخ څخه زيات مهم دی.

بله ډله پوهان او شعر پېژندونکي بيا په دې نظر دي چې د شعر اصلي اړخ يا جوهر د هغه د ښکلا او هنر اړخ دی. دوی وايي: د شعر دنده دا نه ده چې لارښوونه او تبليغ وکړي، بلکې مهمه ځانګړنه يې بايد دا وي چې په انسانانو کې د ښکلا خوښوونې احساس پياوړی کړي.

ځيني شعر پېژندونکي، کره کتونکي او پوهان بيا منځنۍ لاره غوره ګڼي او وايي چې شعر بايد هم ډېر عالي او پياوړي انساني پيغام او عالي متن او محتوی لرونکی وي او هم د ښايست او ښکلا هنګامې راوهڅوي. رنګينۍ ولري او د موسيقۍ په څېر ولولې راوپاروي.

په پخوانيو شعري يا منظومو چوکاټونو کې چې موږ ورته د کلاسيک شعر چوکاټونه وايو، قافيه، د شعر چوکاټ او ځانګړی وزن د زياتې پاملرنې وړ دی. د نظمونو يا شعرونو په دغو چوکاټونو کې غزله، قصيده، مثنوي، څلوريزه او نور د يادولو وړ دي.

په نوې شاعرۍ کې د پخوانيو شعري قالبونو د پاللو په څنګ کې د سپين او آزاد شعر خواته هم پوره پاملرنه اوښتې ده. آزاد شعر هغه شعر دی چې قافيه پکې حتمي نه ده، وزن يې په

عمومي ډول د يو شعر په کليت کې په پام کې نيول کېږي او وزن يې د کومې ټاکلې بېلګې تابع نه دی. کرښې يې لنډې او اوږدې دي. په آزاد شعر کې وزن د يو ډول طبيعي آهنګ او موسيقۍ تابع وي. په اروپا کې هم دغه شعر په ۱۹مه پېړۍ کې خپل اوج ته ورسېد. دا په حقيقت کې آزادو شعري قالبونو ته د نوو نظرونو او افکارو ننوتل دي. مهمه خبره داده چې آزاد شعر نه يوازې دا چې له کلاسيکو شعرونو او نظمونو سره د چوکاټ له نظره توپير لري، د مضمون او محتوی له پلوه هم ورسره بايد توپير ولري. په آزادو شعرونو کې بايد د شعر مضمون هم د نوي دوران مضمون وي.

سپين شعر بيا هغه شعر ته ويل کېږي چې قافيه ونه لري. په اروپايي شعرونو کې زياتره کلاسيک روايتي او کيسه يي شعرونه په همدغه قالب کې وو چې د بيتونو وزن او اندازه يې سره برابره وه خو د قافيې له قيد څخه آزاد وو.

د شعر ځيني ځانګړنې:

لکه چې ومو ويل، د شعر د تعريف، پېژندنې او ځانګړنو په اړه بېلابېل نظرونه شته، په دې اړه د ځينو شاعرانو او شعر پېژندونکو نظرونو ته پاملرنه لازمه ده:

ــ ((شعر په ولوله ييز او موزونه (آهنګواله) ژبه د بشري فکر ځانګړې او هنري څرګندونه ده، له دې امله به موږ شعر موزيکال فکر وګڼو.))

ــ ((په شعر کې د الفاظو معنا له هغه څه نه چې په قاموسونو کې يې راوړې، پراخه ده او د بيان قدرت يې زيات دی.))

ــ ((شعر بايد د ژوند د اړتياوو او معيارونو تابع نه کړو. د ګلاب ګل ځوک ددې لپاره نه خوښوي چې د هغه اوبه د سترګو د درمل په توګه استعمالېدای شي، بلکې ددې لپاره يې خوښوي چې ګلاب ښکلی دی او ښکلا پخپله يو مستقل ارزښت دی.))

ــ ((د شعر هدف په ملت کې د روښنايۍ خپرونه ده.))

د شعر په اړه په تعريفونو کې په ځانګړي ډول دغه ګډ ټکي د پام وړ دي:

تخيل، جذبات (يا احساسات)، ښکلا، عواطف، خوند، مفکوره (په بله معنا د واقعيت انګازه) همدغه ټکي د شعريت معيارونه هم ګڼل کېدای شي.

((په شعر کې يو ډول مفکوره شته، خو يوازې د مفکورې شته والی د شعريت دليل نه ګڼل کېږي، بلکې مفکوره بايد په شاعرانه بڼه راوځلېږي.))

کاندید اکادمیسین محمد صدیق روهي د شعر د عمده او اساسي توکو یا ځانګړنو په اړه لیکي:

((شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. ددې خبرې ضمني معنا داده چې هر نظم شعر نه دی، په شعر کې د مفکورې شته والی حتمي دی، ځکه چې بې مفهومه شعر، شعر نه دی، لیکن په شعر کې باید مفکوره شاعرانه بڼه ولري.

له دغو یادونو څخه وروسته کولای شو چې د شعر لپاره دا لاندې تعریف پیشنهاد کړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب ته ویل کېږي)).

د مفکورې او وزن په اړه خو خبره ښکاره ده، په ښه شعر کې د تخیل په اړه باید وویل شي چې: په شعر، ادب او ټولو هنرونو کې تخیل ځانګړې ارزښت لري. تخیل په شعر کې د تشبهاتو، استعارو او څېرو په بڼه راڅرګندېږي. احساس او عاطفه هم په شعر کې له ضروري توکو څخه ده. په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، هیله، احساس، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی او اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخیستلای. د لیو تولستوی په قول: ((د شعر اصلي وظیفه داده چې مقابل لوري ته احساس ورولېږدوي.))

یو بل لیکوال وایي: ((په هنر کې قضاوت، مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه راڅرګندېږي.))

استاد روهي له دغو بحثونو څخه نتیجه اخلي او لیکي:

شعر دوه ډوله ارزښتونه لري. ذاتي (یا اصلي او پخپله په شعر پورې مربوط) او بهرني (چې د شعر لپاره دغه ارزښتونه هم مهم دي خو د شعر خپل جز نه دی).

د شعر بهرني ارزښتونه دین، اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست یا ایډیالوجۍ (مفکورې) ته خدمت کوي. متعهد شاعران د شعر بهرنیو ارزښتونو ته زیات اهمیت ورکوي.

متعهد شعر د یوې ټاکلې برخې، سیاسي ډلې یا ایډیالوجۍ مرام ته وقف شوی دی او له دې امله د ټولو لپاره د خوند او لذت منبع نه ګرځي، خو همیشنی (تلپاتې) شعر د ټولو انسانانو په هکله ویل کېږي او د شعر له ذاتي ارزښتونو څخه کار اخلي. په دغه ډول شعر کې هم مفکوره د بشریت لپاره له دایمي ارزښتونو سره اړه لري. د زماني په اوږدو کې هر نسل ته احساس او عواطف ور انتقالوي. عشق، ښکلا، سوله او دوستي، ایثار، زړه سوی، ګډ ارمانونه او داسې نور همېشني ارزښتونه د شعر ښې تازه او سمسور ساتي. د شعر ذاتي ارزښتونه: ښکلا، تخیل،

تصویر، هنري ژبه، آهنګ (وزن)، احساس او جذبات دي. بهرني ارزښتونه باید شاعرانه شي. له هغې وروسته پرې د شعر نوم ایښودل کېدای شي.

د متن لنډیز:

شعر د ادبیاتو یوه مهمه برخه ده. شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د شعر په اړه بېلابېل تعریفونه شوي دي. موږ کولای شو، د شعر یو ښه تعریف په دې ډول وکړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب دی.))

د شعر په ذاتي او اصلي ځانګړتیاوو کې: ښکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، وزن احساسات او جذبات د یادولو وړ دي. د شعر بهرني ارزښتونه په اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست، ایډیالوجۍ (مفکورې) او نورو پورې اړه پیدا کوي.

همېشنی او تلپاتې شعر د ټولو انسانانو لپاره ویل کېږي او له همېشنیو ارزښتونو سره یې کار وي. نه له موقتي او سرسري ارزښتونو سره چې یوازې په یوه ډله خلکو پورې اړه ولري.

څرګندوني

د شعر جوهر: له دې څخه موخه د شعر اصلي اړخ یا اصلي ټولګه ده. د شعر جوهر د شعر د هغو توکو ټولګه ده چې بې له هغې شعر، د شعر په نوم نه شو یادولای.

لیو تولستوی: د روسیې یو نومیالی لیکوال دی چې په نولسمه پېړۍ کې یې په روسیه او ټوله نړۍ کې د ستر لیکوال په توګه شهرت لاره. ((جګړه او سوله)) یې ډېر مشهور ناول یا رومان دی.

فعالیتونه

۱_ د لوست یو یو پراګراف دې یو یو زده کوونکی ولولي او نور دې غوږ ورته ونیسي.

۲_ زده کوونکي دې په څلور ډلو وویشل شي. یوه ډله دې ددې لوست د یو لغت یا اصطلاح په اړه له بلې ډلې پوښتنه کوي او هغه ډله به ځواب ورکوي، بیا به په سرچپه توګه همدغه کار تکرارېږي. ځوابونه دې لنډ لنډ وي.

۳_ څلور تنه زده کوونکي دې د یوې یوې ډلې په استازیتوب پر دغو موضوعاتو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- هغه کسان چې شعر ته په ظاهري توګه ګوري، د شعر په اړه څه نظر لري؟
- د شعر جوهر څه شی دی؟
- د شعر ذاتي او اصلي ځانګړتیاوې
- د شعر بهرني ارزښتونه

۴_ زده کوونکي دې په ټولګي کې یوه کوچنۍ مشاعره جوړه کړي. د هر چا چې کوم شعر خوښ وي او هغه یې په یادو یاد وي، ټولګیوالو ته دې یې واوروي، که یوازې یو، یا څو بیته وي، هم سمه ده. بیا دې یو بل ټولګیوال د هغه شعر په ارزښت، معنا او ښکلا یو څه ووایي، دا کار دې همداسې دوام وکړي او ټول زده کوونکي دې یا په شعر لوستلو او یا په خبرو کې ونډه واخلي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې خوښې یو ښه شعر انتخاب کړي، هغه دې په یوه پاڼه کې ولیکي او ترې لاندې دې دا هم ولیکي چې ولې یې دا شعر انتخاب کړی او شعر دده په نظر کومې ځانګړتیاوې لري؟ په دې اړه دې د همدغه لوست متن په پام کې ولري.

د ماین، ناچاودو توکو او معلولیت رواني اغېزې

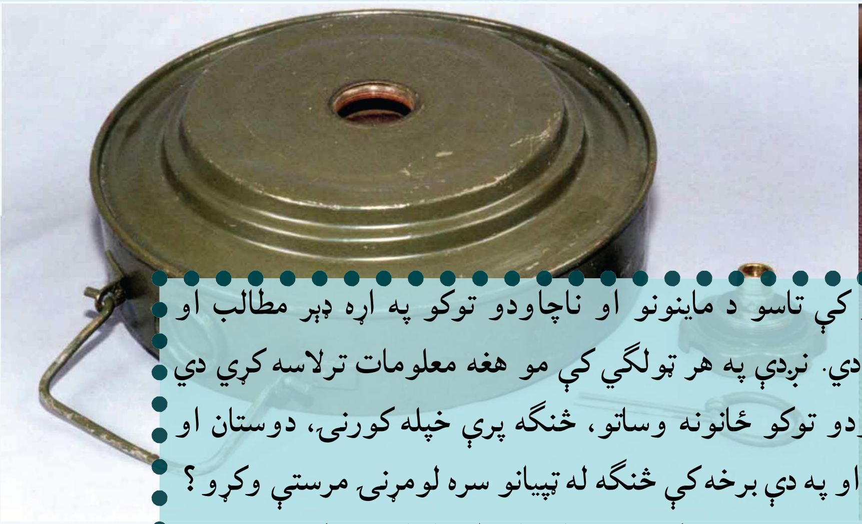

په تېرو ټولګیو کې تاسو د ماینونو او ناچاودو توکو په اړه ډېر مطالب او لارښوونې لوستې دي. نږدې په هر ټولګي کې مو هغه معلومات ترلاسه کړي دي چې څنګه له ناچاودو توکو ځانونه وساتو، څنګه پرې خپله کورنۍ، دوستان او هېوادوال وپوهوو او په دې برخه کې څنګه له ټپیانو سره لومړنۍ مرستې وکړو؟

په دې لوست کې دې خبرې ته تم کېږو چې له ماین او ناچاودو توکو څخه ډېرې ځانګړې، کورنۍ او عمومي ټولنیزې ستونزې هم راپیدا کېږي. دا په حقیقت کې یو ډول رواني ستونزې دي چې زموږ ټولنه او په تېره بیا ویښ او بیدار ځوانان باید ورته ځانونه چمتو کړي، ځان هم پرې پوه کړي، خپله کورنۍ او ټولنه هم. په دې لوست کې پر همدغه موضوع له تاسو سره خبرې لرو.

په بېلا بېلو جنگونو کې چې په جلا جلا هېوادونو کې ترسره شوي دي، له ماینونو هم د خپلو اهدافو لپاره گټه اخیستل شوې ده. په افغانستان کې هم په بېلا بېلو وختونو کې ماینونه کارول شوي او زموږ یو شمېر افغانان یې د غم پر ټغر کېنولي دي.

دا چې د ماینونو له کبله یو شمېر افغانان ټپیان شوي او بیا معلول شوي دي، دغه معلولیت د ښکاره ستونزو او تکلیفونو تر څنگ، رواني ستونزې او ناروغۍ هم له ځانه سره لري. که پوره پاملرنه وکړو له ځرگندو نښو نښانو او ستونزو څخه دغه پټ رنځ چې رواني ناروغي یې باید وبولو، هم د معلول کس لپاره او هم د ټولنې لپاره ډېر زیات خطر لري. دا یوه کورنۍ او بشپړه ټولنه له رواني او ټولنیزو ستونزو سره مخامخولای شي. له همدې امله دې ستونزې ته د یوې درنې ټولنیزې ستونزې په توگه باید غور وکړو.

ستونزه په پیل کې له دې څخه راولاړېږي چې:

۱ـ د ماینونو او ناچاودو توکو (او یا په عمومي توگه د جگړو له امله) یو ډول ټپي شي. لاس، پښه، سترگه یا د بدن کوم بل غړی له لاسه ورکړي. د بدن هېڅ غړی د انسان په ژوندکې اضافي نه دی او هر یو یې په خپل خپل ځای کې ضروري دی. کله چې یو څوک معلول شو، هغه سړی د عادي ژوند لپاره خپلې هیلې له لاسه ورکړي.

۲ـ ښایي دغه معلول کس د خپلې کورنۍ له خوا هم قبول نه شي.

۳ـ ښایي کله کله په شاوخوا چاپېریال او ټولنه کې هم داسې ناوړه کسان پیدا شي چې معلول کس ته په سپکه سترگه وگوري.

۴ـ په داسې حالاتو کې چې که معلول انسان له ټولنې څخه ځان گوښه کړي، یا خپل مهارتونه او وړتیاوې له لاسه ورکړي، نو ورو ورو له رواني پلوه په یو ناروغ انسان بدلېږي چې هم ځان او هم ټولنې ته زیان رسوي.

موږ ټولو ته (د معلول کس په گډون) لازمه ده چې ددې ستونزې د مخنیوي لپاره په ټولنه کې د معلولینو د ښه جذب او په عمومي توگه د یوې سالمې ټولنې د جوړېدو لپاره دغو ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱ـ معلول کس باید په هیڅ ډول خپل ځان د ټولنې نیمګړې برخه ونه ګڼي. هغه باید په رواني ډول ځان داسې وګڼي چې هیڅ نیمګړتیا او عیب نه لري. هغه معیوب نه دی، معلول دی او په ټولنه کې خپل ځای، خپل قدر او خپل درنښت لري.

۲ـ د معلول کس کورنۍ باید په دې برخه کې زیاته پاملرنه وکړي، که هغوی د خپلې کورنۍ معلول غړي ته په خپله غېږه کې لکه د پخوا په څېر په مینه او محبت ځای ورکړي، ټوله کورنۍ ورسره نېکمرغه پاتې کېږي.

۳ـ موږ باید په خپلو خبرو اترو کې، له معلولینو سره په چلند کې، په لیکنو او ویناوو کې معلولینو ته د معیوب او نیمګړي خطاب ونه کړو. هغوی ته داسې کلمې ونه کاروو چې د توهین، ملنډو او تحقیر څرک ترې ولګي. دا به په هیڅ ډول غوره نه وي چې موږ هغوی ته د کاڼه، ړانده، ګوډ، شل، لیوني او نورو خطاب وکړو او دغه نومونه داسې وکاروو چې د توهین او تحقیر بوی ترې راپورته شي. ددې په ځای باید هغوی داسې معلولین وګڼو چې د بېلابېلو علتونو له امله له دغې ستونزې سره مخامخ شوي او که موږ هر یو له داسې پېښو سره مخامخ شوي وای، په همدغه حالت کې به وای.

۴ـ معلولین باید د ټولنې د روغو کسانو په څېر د ټولو حقوقو لرونکي وي. هغه کسان یې چې د زیات معلولیت له امله د کار جوګه نه وي، باید د ژوند ټولې اسانتیاوې ورته برابرې شي. هغوی چې د کار جوګه وي، په هره برخه کې ورته د کار لارې چارې برابرې شي. په دې توګه به هغوی د عادي انسانانو په توګه ځان د ټولنې داسې مهمه برخه وبولي، لکه نور ټول چې دي.

۵ـ معلولو ماشومانو، ځوانانو او لویانو ته باید د زده کړې امکانات هم برابر شي. په هغه صورت کې چې دوی کولای شي د عمومي زده کړو په مؤسسو کې ګډون وکړي،

باید ټول همزولي ورته د ورونو او خویندو په توګه له ځانه سره په برابره بڼه وګوري او زیات درنښت یې وکړي چې له معلولیت او ستونزو سره سره له دوی سره په څنګ کې ناست دي او زده کړه کوي چې په راتلونکي کې ترې د ټولنې د پرمختګ او سوکالۍ لپاره ګټه واخیستله شي. که ددې امکان نه وي چې ځینې کسان یې د زده کړو په عمومي مرکزونو کې زده کړو ته دوام ورکړي، باید بېلابېل ځانګړي ښوونځي ورته جوړ شي.

د اسلام مبارک دین او دغه راز نړیوالو بېلابېلو تړونونو د معلولینو د حقونو په برخه کې ډېر زیات ټینګار کړی دی. معلولین یې د ټولنې هغه برخه ګڼلې ده چې هم ورسره باید مرسته وشي، پالنه یې وشي او هم ورته د ژوند په ټولو چارو کې له نورو انسانانو سره یو ځای د ګډ ژوند او ګډ کار لارې چارې برابرې کړي.

که موږ داسې وکړل، نو له رواني او ټولنیز پلوه به مو مهم کار ته پاملرنه کړې وي. دا د ټولو افغانانو او په تېره بیا د ټولو ځوانانو دنده ده چې معلولینو ته درناوی وکړي او هغوی ټول په هره برخه کې د خپل ځان سیال او له ځانه سره برابر او د مساوي حقونو لرونکي وګڼي.

د متن لنډیز:

د ماینونو او ناچاودو توکو له امله زموږ زیات شمېر هېوادوال وژل شوي، ټپیان شوي او معلول شوي دي. دغه معلول افغانان له یو لړ ځانګړو کورنیو او ټولنیزو او رواني ستونزو سره هم مخامخ کېږي. موږ باید خپلې دغه خویندې او خپل ورونه د خپلې ټولنې پر اوږو بار ونه ګڼو، باید درناوی ورته ولرو او هغوی په ټولو برخو کې له ځان سره د برابرو حقوقو او وجایبو لرونکي وشمېرو، نه نیمګړي کسان.

له معلولینو سره غوره چلند هغوی له رواني پلوه پیاوړي کوي او په ټولنه کې د ګټورو او اغېزمنو غړو په توګه خپله دنده ترسره کوي.

فعاليتونه

۱_ زده کوونکي دې په خپل خپل وار ددې متن يو يو پراګراف ولولي. نور زده کوونکي دې ورته غوږ وي. د پراګراف له لوستلو وروسته دې د هغه په څنګ کې ناست ټولګيوال ددغه پراګراف (صفتونه) په نښه کړي.

۲_ پنځه تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه په خپل کور، دوستانو او يا په خپل شاوخوا کې دکوم معلول په اړه خبرې وکړي، دا چې څنګه معلول شوی او اوسنی حالت يې څنګه دی؟

۳_ دغه متن د (ی) ګانو له نظر کې نيولو پرته ليکل شوی دی. تاسو يې په خپلو کتابچو کې وليکئ او د (ی) ګانو سمه کارونه په پام کې ولرئ:

((موږ ته لازمه ده چې خپلو معلولو هيوادوالو ته د ژوند په هره برخه کی د خپلو سيالو او د مساوی حقونو لرونکو هيوادوالو په سترګه وګورو. له دوی سره مرسته زموږ دنده ده. که داسی ونه کړو، هغوی له ډېرو روانی ستونزو او ناروغی سره مخامخ کيږی. راځی چې دوی له ياده ونه باسو. دوی خپلی خويندی او ورونه وګڼو او ټولنی ته يی د غوره انسانانو او غړو په توګه روزنی او پالنی ته پرله پسی پاملرنه وکړو.))

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې په خپل کلي کور کې د يو معلول کس په زړه پورې کيسه وليکي، څنګه معلول شوی؟ د خلکو چلند ورسره څه ډول دی؟ اوس څه کوي؟

ددغې ليکنې (کيسې) د متن ټولې (ی) ګانې بايد سمې ليکل شوې وي او که ناسمې وي، سبا ته يې په ټولګي کې سمې کړي.

په دې کیسه کې دې دغه ټکي په پام کې ونیسي:

۱_ د ټولنې روان واقعیتونه دې په پام کې ونیسي.

۲_ نثر دې هنري او ادبي ځانګړنې ولري، یعنې نثر دې خوږ او روان وي.

څه غواړو ؟

چې ورې تیاره د جهالت هغه سحر غواړو موږ
وطن د علم په رڼا کې منور غواړو موږ
چې په وطن کې یې خبرې د ښېګڼې وشي
هسې مامور هسې آمر، هسې عسکر غواړو موږ
نه چې سبب د زرد رویی شي د وطن لپاره
چې خوار غریب په ګېډه موړ کا هغه زر غواړو موږ
په فیشنو او عبثیاتو پسې مه ځه ګوره
ای د مکتب ځلمیه تا ته لوړ هنر غواړو موږ
چې وي صادق او په ایمان سره خادم شي د قام
داسې ادیب داسې شاعر داسې رهبر غواړو موږ
((قیام الدین خادم))

یوه بېباکي یوه نری هڅه او هاند له منځه وړي.
((لویي پاستور))

ادبي کره کتنه

په تېرو ټولګيو کې تاسو د ادب او ادب پوهنې په اړه يو لړ معلومات ترلاسه کړي دي. د ادب څېړلو، ارزولو، کره کولو او تاريخي مطالعې ته ادبپوهنه وايي. ادب پوهنه درې عمده څانګې لري: د ادب تيوري، ادبي کره کتنه (يا ادبي نقد) او د ادب تاريخ.

ادبي کره کتنه د ادبپوهنې يوه مهمه څانګه ده، د ادبياتو د ودې او پرمختګ په بهير کې ادبي نقد يا ادبي کره کتنه ځانګړی ځای لري. په دې لوست کې به ولولو چې ادبي کره کتنه څه شی ده؟ په ادبي هلو ځلو کې يې ارزښت څه دی؟ کوم کوم معيارونه لري او کوم کوم ډولونه يې مهم دي؟

د ادبي نقد یا کره کتنې په هکله ډېر تعریفونه وړاندې شوي دي، خو د پېژندنې تر ټولو مهمې برخې یې دادي:

ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخیزې ارزونې په معنا ده چې ددغو آثارو ښکلاوې، ارزښتونه او نیمګړتیاوې په نښه کوي. د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي پوهېږي چې کوم ادبي اثر عالي، ځلند او پیاوړی، کوم منځنی او کوم یو کمزوری دی؟

د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي او د ادبي آثارو لیکوال او مینه وال د ادبي اثارو له ارزښتونو سره اشنا کېږي. له همدې امله څېړونکي په دې نظر دي چې د ادبي نقاد کار دادی چې د ادبي اثر د لیکوال او عادي لوستونکي ترمنځ وسیله شي. کره کتونکی د لیکوال او لوستونکي ترمنځ د اړیکو پل دی، د اړیکو مزی دی او څومره چې دا مزی پیاوړی وي، د یو ملت د ادبي یون په پیاوړتیا او ښکلا کې خپل اغېز زیاتوي. د کره کتونکي دنده داده چې لوستونکو ته څرګنده کړي چې په دې یا هغه ادبي اثر کې مهم ارزښتونه، لوړې ښکلاوې او پیاوړتیاوې کومې کومې دي، یا دغه او هغه اثر څه کمزورۍ او نیمګړتیاوې لري؟ که دغه واسطه، یا د اړیکو پل او مزی نه وي، ښایي یو غوره اثر خلک ښه ونه پېژني او یا یې له پیاوړو اړخونو، ځلندو برخو او ښکلاوو څخه ناخبره پاتې شي. دغه راز کېدای شي چې مینه وال د یو ادبي اثر له نیمګړو خواوو او کمزوریو هم پوره خبر نه شي. له دې لارې د ادبي آثارو او لیکنو اصلي او ریښتیني ارزښتونه رابرسېره کېږي.

د یو دقیق کره کتونکي کار دا نه دی چې د یو ادبي اثر په اړه د ښه یا بد حکم وکړي، یعنې یو اثر په بشپړه توګه (ښه) یا (بد) وګڼي. د هغه موخه باید دا وي چې د یو اثر هر اړخیزه ارزونه وکړي، ټول اړخونه یې راوسپړي، ځلاوې او نیمګړتیاوې یې یادې کړي. سره له دې چې نقاد یا کره کتونکی هم ښایي کله کله د خپلو ځانګړو احساساتو، نظرونو او ذوقونو له مخې د ادبي اثر په اړه شخصي ټکي هم ورداخل کړي، خو مهمه خبره داده چې دی وکولای شي خپل دغه احساسات داسې مهار کړي چې د یو ادبي اثر اساسي ارزښتونه ترې پټ پاتې نه شي.

ادبي کره کتونکی د يو ادبي اثر د کره کولو او نقد په وخت کې باید د يو ځانګړي ادبي اثر د ليکوال د وخت حالات، شرايط او امکانات له يوې خوا په نظر کې ولري، له بلې خوا باید دې ته پام وکړي چې د هغو شرايطو په رڼا کې د هغه وخت عمومي ادبي وضعيت څه ډول و ؟ ايا ليکوال هغه څه په ښه توګه ويلي دي چې غوښتل يې ويې وايي؟ که داسې نه وي او منقد او کره کتونکی د ادبي اثارو ارزونه يوازې د خپل نظر او فکر له مخې وکړي، کره کتنه به يې بريالۍ نه وي.

لکه چې ومو ويل ادبي نقد د ادبي آثارو ارزونه ده او دا خبره په حقيقت کې له يو ډول ((قضاوت)) سره ملګرې ده. ددې خبرې معنا داده چې ادبي کره کتنه د آدبي اثارو په اړه ((قضاوت)) دی او له همدې امله لازمه ده چې کره کتونکی د ادبي آثارو په هکله د رښتيني معرفت او پوهنې لرونکی وي. هغه بايد يو لړ داسې اصول او معيارونه خپلې مخې ته ايښي وي چې د هغو له مخې وتوانېږي، په غوره او دقيقه توګه د کره کتنې په کار کې برى ترلاسه کړي. له همدې امله يې دغو ټکو ته پاملرنه اړينه ده:

۱ــ د کره کتونکي موخه دا نه ده چې يو نوی شی رامنځته کړي، بلکې هغه څه چې موجود دي او ليکل شوي دي، تحليل او توصيف يې کړي، بېلابېل اړخونه يې وڅېړي او د بېلابېلو برخو اړيکې يې وارزوي، له همدې امله هغه بايد د يو منځګړي او دريمګړي کس په توګه ادبي اثر وارزوي.

۲ــ ادبي کره کتونکی ددې په څنګ کې چې له شعر او داستان او په عمومي توګه له ادبياتو سره يې مخه ده، له ډولونو څخه په يو ډول يې له ښکلا پوهنې، ټولنپوهنې او اروا پوهنې سره هم اړيکې بايد له پامه ونه غورځوو. په دغو برخو کې هم کره کتونکي ته د تجربې لرل لازمي دي.

۳ــ کره کتنه د ادبي بهير په وده او بشپړتيا کې اساسي ونډه لري. دا يوه ستره موخه ده. نقاد د يوې داسې سترې دندې لرونکی دی. له همدې امله بايد ادبي کره کتونکی له سرسري ټکو، لکه شخصي لېوالتيا يا کينې څخه بهر په عمومي توګه د يو ولس د ادبي بهير په پياوړتيا کې خپله ونډه جوته کړي او سره له دې چې د يو ځانګړي ادبي اثر په اړه

قضاوت کوي، ددغه عمومي ادبي بهیر بشپړتیا، ښکلا او ځلا ته یې پام وي.

ځینو څېړونکو د کره کتنې لپاره درې شرطونه لازم ګڼلي دي:

۱ــ ذوق، ۲ــ پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳ــ تجربه او زیات تمرین.

۱ــ ادبي ذوق: د ادبي اثارو د پیاوړتیاوو او نیمګړتیاوو د څرګندولو غوره عامل دی. ذوق له دوو برخو جوړ دی، فطري استعداد او بل ادبي او هنري تربیت چې اکتسابي (زده کېدونکې) بڼه لري.

۲ــ هغه څوک چې ښه ادبي ذوق ولري، که د زیاتې مطالعې، لوستنې او څېړنې ستونزې پر ځان ومني، کولای شي چې د ادبي آثارو غوره ارزوونکی او کره کتونکی شي. د خپلو ادبیاتو او د نړۍ د ادبیاتو په اړه پراخه او ژوره مطالعه، د ادبیاتو په اړه د نورو آثارو لوستل او عمومي معلومات ترلاسه کول، د یوه کره کتونکي کار ته پیاوړتیا وربښي.

۳ــ کره کتونکي ته لازمه ده چې د کره کتنې کار ته د یو عادي او سرسري کار په سترګه ونه ګوري، پرله پسې تجربې ترلاسه کړي، بیا بیا تمرین وکړي او وتوانېږي چې یو ښه کره کتونکی شي.

د ادبي کره کتنې د ډولونو په اړه هم ډېرې خبرې شوې دي. ځینو څېړونکو ورته بېلابېل ډولونه په نظر کې نیولي دي چې یو څو یې یادوو:

سنتي نقد، تاریخي نقد، فلسفي نقد، فورمولیستي (شکلي) نقد، اروا پوهنیز نقد، اجتماعي نقد او نور...

د متن لنډیز:

ادبي کره کتنه یا ادبي نقد د ادبپوهنې یوه مهمه برخه ده. کره کتنه د ادبي آثارو د ارزښتونو د راځلونو څرګندونه کوي. ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخیزې ارزونې په معنا ده. موږ کولای شو چې د کره کتنې په وسیله لوستونکي او د ادبي لیکنو مینه وال په دې وپوهوو چې کوم اثر ډېر لوړ او پیاوړی، کوم یې د منځنې حد

او کوم يې کمزورې دي؟ ادبي نقاد او کره کتونکی په حقيقت کې د ادبي اثر د ليکوال او د اثر د لوستونکي ترمنځ د اړيکو پل يا د اړيکو مزی دی.
څېړونکو د کره کتنې يا کره کتونکي لپاره درې شرطه لازم ګڼلي دي:
۱ـ ذوق، ۲ـ پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳ـ تجربه او زيات تمرين.
غوره کره کتونکی د ټولنې د ادبي بهير په وده، ښکلا او بشپړتيا کې ستره ونډه لري. له کره کتنې پرته د يو ولس ادبيات لازمه وده نه شي کولای.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې يو ځل بيا ټول متن په چوپه خوله په دقت سره ولولي او دغو پوښتنو ته دې ځواب ووايي:

- ادبي کره کتنه څه ته وايي؟
- ادبي کره کتنه د اثارو د ليکوال او لوستونکو ترمنځ د څه شي حيثيت لري؟
- د ادبي کره کتنې هدفونه کوم کوم دي؟
- د ادبي اثر د ارزولو په وخت کې کومو کومو ټکو ته پاملرنه پکار ده؟

۲ـ خو تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعګانو (د خپلو نورو معلوماتو او د ادبي کتابونو او ليکنو د مطالعې له مخې) پنځه پنځه دقيقې خبرې وکړي.

- د کوم پښتو ليکوال ليکنې مو خوښې دي او ولې؟
- ايا په کوم شعر يا داستان مو نقد لوستی دی؟ که مو لوستی وي، آيا خوښ شوی مو دی که نه؟ د خوښېدلو يا نه خوښېدلو علتونه يې په لنډه توګه خپلو ټولګيوالو ته وواياست.
- کره کتونکی بايد څه وکړي چې کره کتنه يې ښه او پخه راشي؟
- کره کتنه د ټولنې د ادبي بهير په وده او پرمختګ کې کومه ونډه لري؟

زده کوونکي دې د دولسم ټولګي د پښتو لوست د کتاب کوم شعر یا داستان په غور ولولي او یوه دوه مخیزه کره کتنه دې پرې ولیکي. معرفي دې یې کړي او پیاوړي او نیمګړي اړخونه دې یې په ګوته کړي.

د کره کتونکي کار دا دی چې د یو کتاب د ارزښتونو په هکله خبرې وکړي، د کتاب په لیکلو کې د لیکوال محرک یا د هڅونې لاملونه په هغه پوري اړه نه لري، لکه د یو کتاب د خرڅو شوو نسخو له شمېر سره چې یې کار نشته.

انګلیسي لیکوال

سامرست موام

((داسې کوم شی نشته چې د زده کړې له لارې تر لاسه نشي.
هیڅ شی زده کړې ته نه رسیږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغې پر ځای یې راوړي. زده کړه انسان د پرښتو ترکچې لوړ وي.))

مارک تواین

وییپانګه

((الف))

آز: حرص
آغلی: ښکلی
استخراج: راویستل، راوتل، خارجېدل
استوګه: استوګنه، مېشتېدنه
اشلوک: شعر، نظم
امسال: سږکال
انتشار: خپرېدل، خواره واره (منتشر- پاشلی، خپاره)
انتصابي: نومول شوی، چې انتخابي نه وي، نصب‌شوی
اند: فکر
اوربلکی: اورلګید
اوره: وریځ
اوالعزم: لوی پیغمبران چې په خپل ماموریت کې یې له پوره زغم او استقامت څخه کار اخیستی وي.
ایثار: قرباني، سربښندنه
ایرونه: یوه دسته کښتی (د ایرِ په بڼه هم شته)
ایلایي: اطاعت (له ایل او ایلېدل څخه
ایواد: (اوس د هېواد په بڼه)
اړینه: ضروري

((ب))

باجره: غنمو او وریشو ته ورته یو ډول داني دي چې ډوډۍ ترې پخوي.
بال: وزر
بجلي ګر: د برېښنا مسوول
بدوی: لومړنی، ابتدايي، وحشي
برڼ: لوړ باغ
برتی: څېره (لکه په پوځ کې برتي کېدل- څېره کېدل) په لښکرکې شاملېدل
بردمه: بالکل، مالامال
برمل: ماسپښین
برهان: دلیل
بری: پخوا یې فعلي بڼه (بول: فتحه‌کول) هم مستعمله وه، اوس بری د بریالیتوب یا ظفر لپاره کارول کېږي.
بریا: لاسته راوړنه، کامیابي
بریځر: غرمه
بصر: سترګې، نظر
بلاغت: څرګند، تیار
بمبڼ: د هندوانو روحاني مشر
بنستیز: بنیادي، اساسي
بهیر: جریان، کتار، لړ
بودتون: بتخانه، بتکده
بورجل: اقامت‌ګاه، سنګر، مسکن
بولله: قصیده
بټ بېدیا: توده صحرا، تود بیابان
بېړی: زولنې

((پ))

پامور: د پام وړ، د پاملرنې وړ، د توجه وړ
پرتله: مقایسه
پرتم: دبدبه، شکوه
پسمانده‌ګي: وروسته پاتې والی
پسول: ګاڼه، زیور
پسولل: ګاڼل، ښکلي کول، آراستن

پلوشه: مو، بته

پن: انداز

پوپل: د يو گل نوم

پوکړونه: پوکول، پوف کول، دمول

پويايي: فعاليت، حرکت، ولولې

پيشنمی: پيشلمی

پيودل: پييل، منظم کول

پيغ: زغم، صبر، نيمگړتيا، عيب

پېر: دوران، مهال، وخت، ځل، وار

((ت))

تاثر: خواشيني، خپگان

تاديب: ادب ورکول

تالاو: ډنډ، تالاب

تانی: حوصله، دقت

تبعيد: شړنه، له خپل هيواد څخه په زور شړل، په بل ځای کې چېرې اوسېدنه

تپ: زخم

تثبيت: جوت، ثابت، څرگند، ښکاره

تحقير: کم گڼل، سپک گڼل

تذکره نگار: تذکره ليکونکی، د ژوندليک ليکونکی

تربته: وارخطا، هک حيران

ترقي يافته: پرمختللی

ترمل: مابنام (ښايي مل د مهال لنډيز وي په دې توگه: برمل: لوړ مهال (ماسپښين)، برمل: کوز مهال: مازيگر او ترمل: تور مهال يا تياره مهال مابنام وي.)

ترې: د تېرېدو ځای، عبور، پلی، (د ترې په مؤنثه بڼه اوس هم په ختيځه لهجه کې ژوندی کلمه ده، هغه نرۍ لار چې د سيند او غر ترمنځه تېرېږي.)

تريخی: تلخه

تسلسل: دوام، جريان

تسبيهات: په پاکۍ يادول، په سپېڅلتيا سره

تصنعي: غير طبيعي

تعاون: مرسته، همکاري

تعليقات: ننبلونې، لمن ليکونه

تکلف: سختي، پېچلتيا (له تکليف څخه

تکلف: سختي، تکليف

تل: ژورې، عمق

تمهيد: مقدمه، سريزه

تميز: پاکي، نظافت، غور، فکر

توکم: نژاد

توکي: عناصر، برخې

توکي: عناصر، مواد

تيرون: تېرېدل، گذر، (خو دا کلمه د تيرې او يرغل په معنا هم راځي)

تېرېدنگ: فعلي بڼه: تېرېدل، د نوم بڼه: تېرېدنگ لکه خپرېدل: خپرېدنگ

((ټ))

ټاپی: دوران، وخت، مهال

ټوټکې: شگون، جادو

ټيک: له سرو څخه جوړه شوې گاڼه چې په تندي راځړېږي

((ث))

ثقافت: کلتور، فرهنگ

ثمين: گران بيه، قيمتي، ارزښتمن

((ج))

جاج: سوچ، فکر

جاګیر: ملکیت، د ډېرو زمکو ملکیت

جام جم: د جمشید جام چې هر څه په کې ښکارېدل

جبلي: غرنی، طبیعي

جبین: تندی، تنده

جرړې: ریښې، بیخونه

جګړن: جنګیالی، عسکر، لښکر

جندن: جګه ونه

جنډې: ګل

جیل: زندان

((چ))

چندې: شاعر

چونې: بلبل

چیتر: د چیتر میاشت، د پسرلي باراني میاشت

((ح))

حاذق: هوښیار، تکړه (حاذق طبیب) ښه او اغېزمن طبیب

حباب: د اوبو په سر فوقانی

حباب: پوټاکه

حزم: محکم، استوار ساختن، هوشیاری

حشم: شوکت، جلال

خصمانه: غلیمانه، دښمنانه

حلقه: کړی

حلیم: مهربان، شفقت، نرمي

((خ))

خاړپوخي: خاپوړې

خپسر: ځان، خپل ځان، خپلسر

ختن: په چین کې د افسانو او ښکلاوو سیمه ګڼل شوې ده. وایي چې د هوسیو نافې یې د مشکو او عطرونو ښکلې څپې خپروي.

ختي: لباس، کمیس

خدم: خادم، خدمتګار

خلقت: خوی، عادت

خنډ: مانع

خوان: دسترخوان

خوف او رجاء: ډار او امید

خونول: (په بولله کې وخونولیه) مصدر یې

خونول: قربانول، ځارول، نثارول

خوړ: د سیلاب د راوتلو لار

((ځ))

ځل: ځلېدل، درخشش

ځلا: رڼا، روښنایي

((څ))

څپان: څپاند، مواج، څپه لړونکی

څکول: کشول، کشیدن

څنډونه: څنډ: افق، کناره

((د))

د ژوند مدار: د ژوند چاپېریال، د ژوندانه ډګر

درنګ: کان، معدن

دُرونه: غمي، مرغلرې

درې: له درېدلو څخه اخیستل شوی، درېږي، ودرېږي

دریځ: منبر، د درېدو ځای

دکلمه: په دقیقه او شاعرانه بڼه د شعر لوستل،

د شعر ښه او غوره لوستل، غوره ادا

دلالت: د دلیل راوړل

دیباچه: سریزه، مقدمه

دیوات: مشوانۍ

دښنه: دښمن، غلیم

((ذ))

ذاتي: اصلي

((ر))

رابیا: راګرځول، بېرته ترلاسه کول

رامشت: طرب، ساز او سرود

رامشتګر: مطرب، سازی

رېي: بیرغ، جنډه

رسالتمن: د رسالت لرونکی، متعهد، ژمن

رسن: (دار و رسن):

رغونه: د غرو لمني

رکن: برخه، غړی

رمز: راز، سمبول

رندانه: مستانه

((ز))

زاید: اضافه، سرباري، ډېر زیات

زبون حالي: بدمرغي

زغل: زغستل، منډه وهل

زلما: ځواني، زلمیتوب

زنار: رسی

زوږ: فریاد، هنګامه، ولوله

زېرمه: ملاتړ حمایت، حفاظت، (اوس د ذخیرې په معنا کارول کېږي)

((ژ))

ژانر: ډول (ادبي ډول)

((س))

سالونه: شنبلی، سرمه ریګ

سپند: سپیلنی

ستهان: ستان، ځمکه، سرزمین

سجع: سجع لرونکی، وزن لرونکی، آهنګ لرونکی

سرپول: ګرټ کول، لکه د چاپو سر پول

سرګذشت: هغه څه چې په ژوندکې تېرېږي، د ژوند حالات، ژوندلیک

سفله: ناپوه، جاهل

سلاست: رواني

سلنه: فیصدي

سماج: ټولنه

سمبول: نښه

سهل: اسان

سوراړا: وچ کلک

سوژه: موضوع

سیر: سفر، ګرځېدل، یون

سینګر: کاړ، سنګلاخ

سپنسن:

((ش))

شاخ: ښاخ

شام: ماښام

شرف: وياړ، شرافت

شنسب: د غوریانو د لوی نیکه نوم دی (شین اسبه)

شها (شهی): ښکلې، معشوقه

شهکار، بې جوړې کار، له عظمته ډک اثر، ستر کار

شولل: شول (اوس يوازې په يو لام په فعلي بڼه)

شڼ (شنا): مست، مستي، فعلي بڼه يې شنېدل دی چې اوس هم په ختیځه لهجه کې شته او د آس د شنېدلو لپاره کارول کېږي.

((ښ))

ښندو: د ښندل له مصدر شخه، نثارول، بخششول

ښکلونکی: سینګارو ونکی، ښکلی کوونکی (آراينده) (ښکل يې هم د فعلي مصدر بڼه ده).

ښځمنو: ښځینه وو، مېرمنو

((ص))

صراحت: څرګندوالی، په ښکاره بڼه

صم: کوکک، زهر

صيقل: توږل

((ط))

طنازه: ښکلی، دلربا

طوس: طوس په اوسني ايران کې يوه سيمه ده، د فردوسي د زوکړې ځای

طوق: د غاړې زنځير

طيلسان: بې لستونو اوږده جامه، هغه جامه چې قاضيان او خطيبان يې اغوندي.

((ع))

عارضه: نقصان

عارضي: ضمني (چې اصلي نه وي

عروج: لوړتيا

عقليت: هوښياري، پوهه

((غ))

غزال: هوسی

غله: غله جات، دانې، حبوبات (غنم، وربشې او نور مواد)

غوړول: خپرول، خورول

((ف))

فانوس: څراغ، (د پانوس په بڼه هم راځي)

فتنه: فساد، امتحان، ازمايش

فراغت: خلاصون، وزګارتيا

فرقان: د پاک قرآن يو بل نوم، د قرآن عظيم الشان ۵۲ سورت چې (۷۷) آيته لري

فروعات: ضمني، څنګيز، چې اصلي نه وي

فکټ (فاکټ) سند، لاسوند

((ق))

قريحه: شعري ذوق او وړتيا، استعداد (د شعر په برخه کې راځي) ښه قريحه، ښه ذوق، ښه استعداد

قطب: شمال

((ک))

کتابګوتی: کوچنی کتاب، رساله

کجل: د رنجو په شان تور مواد

کرکټر: (د کيسو او افسانو) څېره، اتل، قهرمان

کلاسيک: لرغونی

کمند: لومه، جال، پری، تناب

کهاله: کهول: کورنی، خاندان

کوکب: ستوری

کون: دنيا

کوږ: هيڅ، په هيڅ شمېرلی

کيکر: يوه ونه چې پاڼې زيږې او ازغنه ده د يوه سحرايي مرغه نوم هم دی، صحرايي

چرک.
کخوږه: خلطه
کښل: لیکل

((گ))

گاڼل: ښکلی کول، زیورول، د زیور او گاڼې فعلي بڼه (پخوانی)
گرز: گرد
گره: غوټه
گهیځ: سهار
گوټ پیر: څنگ، گوټ، څنډه
گوښی: جلا، بېل

((ل))

لاسکښلي: قلمي
لاښونه: د غرو څنډې
لرمل: مازیگر
لوغړن: ضعیف، کمزوری
لونل: پاشل
لوړول: پورته کول

((م))

مؤرخ: تاریخ لیکونکی
ماته پېړی: مات تخت، ماته څوکۍ
مالکي: مالک والی
متانت: کلکوالی، پیاوړتیا، درونډوالی
متبرک: مبارک، سپېڅلی
مثل: متل
مجال: فرصت، امکان
مخبط: دا هم امیخته شفته، تباه، فاسد
مخکښ: تر ټولو مخکې، پېشگام
مرأة العروس: د ناوې هنداره

مراقد: د ((مرقد)) جمع، زیارتونه
مرقد: (جمع یې مراقد): مزار، قبر، زیارت
مزیت: ښېگڼه
مستعار نوم: پور شوی نوم، د خپل نوم پر ځای یو بل نوم غوره کول چې اصلي نوم یې څوک ونه پېژني.
مسجع: وزن، وزن لرونکی
مشاطه: نایبه، سینگارگره
مظاهر: بېلگې، نمونې، ښکارندې
معاشره: ټولنه، جامعه
مافیها: هغه څه چې په هغې کې دي
مرسل، مرسلان: د خدای له خوا رالیږل شوی،
معراج: اسمان ته تگ، پورته تلل، تکامل
معرفت: پوهه، علم، د عرفان د سلوک دریم پړاو
معشیت: زندگي
معلول: د یوه پېښې او علت له کبله ناتوانه یا کم توانه شوی
معیوب: عیب لرونکی، نیمگړی
مقفي: قافیه وال، د قافیې لرونکی
مقید: ژمن
مکیز: ناز، عشوه
مملوکي: بنده گي، غلامي، مریېتوب، د مملوک وضع او حالت
منثور: په نثر
منقد: نقاد، کره کتونکی، نقد لیکونکی
مهار: تابع، په ولکه کې راوستل
مهار: قابو، په خپل لاس کې نیول

مهتاب: سپوږمی
مواعظ: وعظونه
موشگاف: نازکخیال، باریکخیاله، چې خیال
یې ویښته سوری کوي
میرخمن: دښمن، غلیم

((ن))

ناچاودي: نامنفجر شوي
ناخن: نوک
نادر: ډېر لږ، کم، خال خال
نرد: (شطرنج) یوه لوبه ده
نسب: نژاد، قوم، قبیله
نشت: نشت د شته او نشته یوه د لنډیز بڼه ده.
نابود اوس هم په پښتو کې شته لکه په ښېرا
کې ((خدای دې نشت کړه))
نغرل: تېرول، خوړل
نغوړېدل: اورېدل
نقاد: کره کتونکی، نقد لیکونکی
نقش نگین: د غمي انځور
نمری: جامې، کالي، لباس
نمزدک: جومات، مسجد
نوع: ډول
نول: غم، بدمرغي، خپگان، ویر، کړاو، ماتم
نیسان: پسرلی (د ثور میاشت)
نیلی: اس

((و))

واله: ویاله، جوی
وجایب: دندې، وظایف، مکلفیت
وچوبی: وچوالی، وچ شوی، بې اوبو
ویسا: باور، اعتماد، ډاډ، اوستا
ویساک: د هندوانو جشن
ویلاړ: نیت، هوډ، اراده
ویرپا: وریا، مفت
وړتیا: استعداد
وړنگن: درخشان، مشعشع، (وړانگو ته
منصوب)

((هـ))

هتیاتي: هت، کلمه که خوشی و در وقت
اختیتام کار بکار برده میشود.
هلال: سپوږمی (نوي میاشت)
هویت: پېژند
هویه: هگۍ
هډو: بیخي (اصطلاح غونډې ده)

((ي))

یم: دریاب
ینه: ځیگر
یون: حرکت، سفر، رفتار، په پښو تگ

اخځلیکونه:

١ــ احمد شاهي شهنامه، ناظم حافظ مرغزی، پېژندنه او تعليقات: پوهاند عبدالشکور رشاد، د متن سمون، سريزه او لمنليکونه: محمد معصوم هوتک، کندهار، علامه رشاد اکاډيمي، ١٣٨٧هـ.ش. کال
٢ــ اوسني ليکوال، دويم ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل
٣ــ اوسني ليکوال، لومړی ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل، ١٣۴٠هـ.ش. کال
۴ــ پټه خزانه، محمد هوتک بن داوود، کابل، ١٣٣٩هـ.ش. کال
۵ــ پښتانه شعراء، لومړی ټوک، عبدالحی حبيبي، کابل
۶ــ پښتانه، پوهاند ډاکټر حبيب الله تږی، د پښتني فرهنګ د ودې ټولنه، جرمني، پېښور چاپ، ١٣٧٧هـ.ش. کال
٧ــ پښتو ادب کې د مېړمنو برخه، شاه جهان، پښتو اکيډيمي، ١٩٩٣م. کال
٨ــ پښتو قلمي نسخې، (ناچاپ اثر)، څېړندوی حبيب الله رفيع
٩ــ تذکرة الاولياء د سليمان ماکو، پوهاند عبدالحی حبيبي په سريزه، کابل
١٠ــ تور بريښ، سرمحقق عبدالله بختاني، ١٣۴٧هـ.ش. کال
١١ــ د ادبياتو په لړ کې، پوهنمل بريالی باجوړی، ١٣٨٧هـ.ش. کال
١٢ــ د استاد ياد (د مقالو ټولګه) کابل، ١٣۶۴هـ.ش. کال
١٣ــ د افغانستان ژبې او توکمونه، دوست محمد دوست، کابل، پښتو ټولنه، ١٣۵۴هـ.ش. کال
١۴ــ د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پوهاند عبدالحی حبيبي، کابل
١۵ــ د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پوهاند عبدالحی حبيبي، کابل چاپ.
١۶ــ د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی او دويم ټوک، پوهاند عبدالحی حبيبي، پېښور، دانش خپرندويه ټولنه، ١٣٨۴هـ.ش. کال
١٧ــ د پښتو د نوي ادب لارې، پوهاند عبدالحی حبيبي
١٨ــ د پښتو لومړی ژباړل شوی ناول کوم يو دی؟ کابل مجله، ١٣۶۶هـ.ش. کال (جدي ــ حوت) د زرين انځور مقاله.
١٩ــ د پښتو نثر تاريخ، محمد افضل رضاء، پېښور، دويم چاپ، ١٩٩۵م. کال
٢٠ــ د پښتو نثر هنداره، پوهاند صديق الله رښتين، پېښور
٢١ــ د حمزه شينواري کليات، پېښور، پښتو اکيډيمي چاپ
٢٢ــ د خلکو سندرې، حبيب الله رفيع، کابل، ١٣۴٩هـ.ش. کال
٢٣ــ د عبدالحميد ديوان، د سرمحقق زلمي هېوادمل په زيار او سريزه، کابل چاپ.
٢۴ــ د عبدالحميد مومند کليات، د محمد آصف صميم په سريزه، ١٣٨۶هـ.ش. کال
٢۵ــ د عبدالحميد مومند کليات، دويم چاپ، سريزه، سپړنه او تدوين د محمد آصف صميم، پېښور، دانش خپرندويه ټولنه
٢۶ــ د عبدالحميد مومند ياد (د مقالو ټولګه) کابل، ١٣۶۶هـ.ش. کال

۲۷_ د علي محمد مخلص ديوان، ډاکټر پرويز مهجور خويشکی سريزه او تدوين، پښتو اکيډيمي، پېښور يونيورسټي.
۲۸_ د غني کليات، غني خان، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت، ۱۳۶۴هـ.ش. کال
۲۹_ د قافيې فن، محمد ابراهيم همکار، پېښور چاپ، ۱۳۸۱هـ.ش. کال
۳۰_ د قلم خاوندان، هميش خليل، پېښور
۳۱_ دکاظم خان شيدا ديوان، د عبدالرؤف بېنوا په زيار او سريزه، کابل چاپ
۳۲_ د ميرزا خان انصاري ديوان، سمونه او څېړنه د ډاکټر پروېز مهجور خويشکي، پښتو اکيډيمي، پېښور، يونيورسټي، ۲۰۰۴م. کال
۳۳_ دربارهٔ ادبيات و نقد ادبي، دکتر خسرو فريک ورد، تهران، ۱۳۷۸هـ.ش. کال
۳۴_ دستارنامه، خوشحال خان خټک، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵هـ.ش. کال
۳۵_ شعر پېژندنه، اکاديميسن کانديد محمد صديق روهي، پېښور، ناهيد کتاب چاپولو مؤسسه، ۱۳۷۴هـ.ش. کال
۳۶_ شفيق د پښتو لنډې کيسې يو شهيد ليکوال، د محمد زرين انځور مقاله، سپېدې مجله، پېښور
۳۷_ عبقريان، محمد موسی شفيق، کابل، ۱۳۴۶هـ.ش. کال
۳۸_ غني او اجمل، د سمينار د مقالو ټولګه، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت، ۱۳۶۵هـ.ش. کال
۳۹_ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، انتشارات مرواريد، ۱۳۸۵هـ.ش. کال
۴۰_ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۵هـ.ش. کال
۴۱_ فرهنگ بزرگ سخن، دکتر حسن انوري، تهران، سخن، چاپ چهارم، ۱۳۸۶هـ.ش. کال
۴۲_ قافيه، پوهنمل محمد آقا شېرزاد، کابل، ۱۳۸۶هـ.ش. کال
۴۳_ قصه نويسی، رضا براهنی، تهران، ۱۳۴۸هـ.ش. کال
۴۴_ کمکی خيبر (مجله)، ۱۳۸۸هـ.ش. کال، شپږمه ګڼه، کيسه او ژوند، د زرين انځور مقاله
۴۵_ ګجري، قلندر مومند، يونيورسټي بک ايجنسي، پېښور، ۱۹۵۸م. کال
۴۶_ محکوم بېگناه ياگلچينی از بهترين آثار نظم و نثر ويکتور هوگو، ترجمه شجاع الدين شفا، تهران چاپ.
۴۷_ مکتب های ادبی، رضا سيد حسينی، تهران چاپ
۴۸_ ملي هنداره، محمدگل نوري
۴۹_ نقد ادبي، ج ۱، دکتور عبدالحسين زرين کوب، تهران چاپ
۵۰_ نقد ادبي، دکتر عبدالحسين زرين کوب، تهران، اتم چاپ، ۱۳۷۳هـ.ش. کال
۵۱_ ننگيالی پښتون، د خوشحال خان خټک د سمينار د مقالو ټولګه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵هـ.ش. کال
۵۲_ ولسي سندرې، زلمی هېوادمل، کابل، ۱۳۴۶هـ.ش. کال
۵۳_ سلسلة الاحاديث الصحيحة للالباني
۵۴_ مرقاة المفاتيح شرح مشکاة المصابيح
۵۵_ سيرت النبي، ابن هشام
۵۶- په ۴۵ مخ کې «ادبيات د اسلام ... »، اتم لوست د عربي ژبې له څانګې څخه اخيستل شوی دی.